

TELEPÜLÉSTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

6.

BUDAPEST, 1954. JULIUS

TELEPÜLÉSTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

6.

BUDAPEST, 1954. JÚLIUS

TELEPÜLÉSTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

Szerkeszti az Építőipari Műszaki Egyetem Városépítési Tanszéke

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Perényi Imre: A falufejlesztésről</i>	— — — — — 1
--	-------------

TANULMÁNYOK

<i>dr. Major Jenő és dr. Valló István: A településtudomány feladatai a faluépítésben</i>	— — — — — 3
<i>dr. Major Jenő és dr. Valló István: A faluvizsgálatok célja és tartalma</i>	— — — — — 11
<i>Granasztói Pál: Zöldterületek tervezése magyar településtervezési vonatkozásban</i>	— — — — — 14
<i>Heckenast Péter: Székesfehérvár történeti városközpontja</i>	48

SZEMELVÉNYEK A SZOVJETUNIO SZAKIRODALMÁBÓL

Városépítés	— — — — — 56
-------------	--------------

SZEMLE

Új könyvek	— — — — — 61
Krónika	— — — — — 62

A tanulmányok az Építőipari Műszaki Egyetem Városépítési Tanszék tudományos munkája keretében készültek *Perényi Imre* egyetemi tanár irányításával.

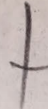
E szám munkatársai: *Faragó Kálmán, Gál Endre, Granasztói Pál, Heckenast Péter, Keresztély György, Major Jenő dr., Valló István dr.*

1910. Terv Nyomda, 1954. — Felelős vezető: *Bolgár Imre*.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: *Perényi Imre* egyet. tanár.

A falufejlesztésről*

Perényi Imre

Az új kormányprogram célkitűzéseinek valóráváltása gyökeres változásokat okoz az ország mezőgazdaságában. A termelés és a termelékenység emelése a gépállomások hálózatának fokozottabb kifejlődését eredményezi. Mezőgazdaságunk szocialista átalakulása, a nagyüzemi gazdálkodást helyezi előtérbe — állami gazdaságok és termelőszövetkezetek további létesítésével. Mindez nagy változást okoz a magyar falvak hagyományos szerkezetében. Az életszínvonal állandó és fokozottabb emelkedése — további kultúrházak, iskolák, óvodák, egészségházak, kereskedelmi és szolgáltatási intézmények létesítésével — átalakítja a magyar falu megszokott képét. A falu fejlesztésének ezek új tényezői. A kialakítandó szocialista falusi települések azonban sem szerkezet, sem forma szempontjából nem szabad, hogy a tájtól idegenek legyenek. Akár új falvak létesítése, akár meglévő falvak fejlesztése a feladat, nem szabad figyelmen kívül hagyni az évszázadokon át kialakult hazai, valamint az egyes települési tájakra különösen jellemző faluépítési hagyományokat. A faluépítés haladó hagyományainak tudatos felhasználásával, továbbfejlesztésével válhatnak az újonnan létesített, illetve fejlesztendő falvak szocialista magyar falvakká.

Népgazdaságunkban a mezőgazdaság elmaradottsága által okozott aránytalanságok felszámolása, amelynek körvonalait a Magyar Dolgozók Pártja III. Kongresszusa jelölte meg, fokozottabb faluépítési jellegű beruházásokat eredményez. E beruházások általában építést igényelnek, tehát telepítést és tervezési munkát.

Városokra, városi jellegű településekre vonatkozóan általában már megvannak a megfelelő tervezési tapasztalatok. A várostervezési irányelvek nemcsak a városokra és a városi jellegű lakótelepülésekre vonatkoznak, hanem azok egy része értelemszerűen a mezőgazdasági jellegű lakótelepülések tervezésére — a falvakra is — átvihető. A falvak tervezésénél azonban olyan, a településfajta sajátos jellege folytán előállott különleges követelmények is merülnek fel, amelyek részben eltérnek a várostervezésnél alkalmazottaktól, részben pedig újszerűek. Ezért szükségesnek látszik a falu fejlesztésének és falu tervezésének irányelveit megállapítani. Ez nehéz feladat, ugyanis nem rendelkezünk ezen a területen olyan tervezési tapasztalatokkal, tudományos kutatásokkal, elemzésekkel (sem hazai, sem külföldi viszonylatban), amelyek alapján meg tudjuk állapítani a korszerű tervezéshez szükséges irányelveket. A felszabadulás előtti és utáni évek faluépítési gyakorlatából eredő tapasztalatokat azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni. Sem azokat a tapasztalatokat, amelyeket a felszabadulás előtti években az új falusi lakóházcsoporthoz, telepek

tervezése és építése során az Országos Népi és Családvédelmi Alap (ONCSA), vagy a földművelésügyi tárca tevékenységéből meríthetünk, sem azokat, amelyeket a Tanyai Tanács, MEZŐTERV, VÁROSTERV telepítési és tervezési gyakorlatának elemzéséből nyerhetünk. Így pl. az ONCSA négy év alatt kerekén 10 000 ház építését fejezte be és tevékenysége hibáinak el-
lenére sem becsülendő le.

A felszabadulás utáni évek, az országban végbement gyökeres társadalmi-gazdasági változások — a falun — a földhözjuttatottak házhelyigényeit helyezték előtérbe. Ez igények teljesítése azonban többnyire szervezetlen formában történt, műszaki beavatkozás nélkül. A tanyai rendszer hátránya (az orvostól, iskolától, a beszerzési és értékesítési helytől való távolság) ugyancsak sürgette a telepítési kérdések tisztázását. Ez évek szervezett faluépítési munkái közül legjelentősebb a tanyaközpontok le-
tesítése volt.

Az első tervek azonban, amelyeket a TERINT készített, nem voltak eléggé megalapozottak, sem a kiinduló alapok, sem a tervezési megoldások nem voltak reálisak. A tervező irodák (MEZŐTERV, VÁTI) tervezését már nagyobb előkészítés előzte meg és a tervek műszakilag is érettebbek lettek. E tervek több szempontból tartalmaztak kiváló megoldásokat is, azonban üzemgazdasági és építészeti-rendezési szempontból igen fogyatékosak voltak.

Az újonnan tervezett, illetőleg rendezett község üzeleinek (gépállomások, termelőszövetkezetek) telephely-területi igényeit nem elégítették ki sem méretben, sem elhelyezésben. A települések szerkezeti és formai felépítésére nem fektettek kellő súlyt (a tájba való beillesztés, sziluettképzés, alaprajzi rendszer, központ kialakítás, térformálás, utcakép kialakítás stb.). Sem falusi házaink típussterveiben, sem falusi településeink rendezési terveiben nem jelentkezik a táji jelleg. A falu épületeinek, együtteseinek, utcaképeinek kialakításánál a faluépítéshagyományainak átvétele és továbbfejlesztése nem történik meg.

E hiányosságok — nem utolsósorban — abból adódtak, hogy a tervezési gyakorlatot nem segítették a tudományos kutatás eredményei. Nagyon gyér volt a tervezést elősegítő szakmunkák, útmutatások száma. Az 1952-ben az Építésügyi Minisztérium által elkészített községrendezési normák mellett, hogy jelentős segítséget adtak a falutervezéshez, nem voltak elégségesek ahhoz, hogy a korszerű falutervezéshez tervezési irányelveként szolgáljanak.

A falutervezési tevékenységünk nem alapult tudományos elvekre, mert nélkülöztük is azt a tudományt, amely a falutervezés elméletét kidolgozhatta volna. A magyar falu multjának és jelenének feltárásával számos tudós foglalkozott a földrajz, a néprajz, a történelem terü-

* A M. Tudományos Akadémia településtudományi főbizottságának 1954. június 9-én tartott felolvasó ülésén elhangzott bevezető.

letén, számos építész és műtörténész pedig a népi építészet feltárásával, olyan komplexjellegű falukutatók azonban, amelyek eredményei, tapasztalatai alapján meg lehetett volna kísérelni a falvak fejlesztéséhez, illetve tervezéséhez szükséges irányelvek összeállítását, eddig nem folytak. Az egész kérdéskomplexum ma még feltáratlan, alapos, sokoldalú és nagyarányú kutatások szükségesek tehát ahhoz, hogy a magyar falu korszerű tervezési irányelveit meg tudjuk állapítani. Ez azonban nem kizárólag építészek feladata. Történészek, földrajzosok, etnográfusok, agronómusok, orvosok, mérnökök, közgazdászok közreműködése szükséges. Csak többéves közös kutatómunka eredményeként születhetnek meg a korszerű falutervezés irányelvei.

A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából az Építőipari Műszaki Egyetem Városépítési Tanszéke megkezdte a falusi települések tervezési irányelveinek összeállításához szükséges előkészítő munkákat. A Tanszék két tudományos kutatója, dr. Valló István és dr. Major Jenő, összeállították, és az alábbiakban ismertetik a településtudomány és rokon tudományok feladatait a faluépítésben. Ismertetik nagyvonalakban a kutatási tervet is, amelyet el kell végezni ahhoz, hogy a falutervezés irányelveinek összeállításához hozzáláthassunk.

A munkát két irányban kell végeznünk. Az *egyik* feladat, választ kapni arra, hogy: milyen a magyar falu, mint a paraszti élet színterét képező települési egység, milyen fejlődési folyamat alakította ki és hogyan elégíti ki a benne élő közösségnek az igényeit.

Az ország egész területén a falvak százait kell ennek feltárása érdekében megvizsgálni. Emellett a kutatások komplexmódon való lefolytatására van szükség. E feladat célja: a mai

magyar falu és fejlődési folyamatának feltárásával tanulságokat vonni le a tervezés számára. E munkát már az idén — ha szerény méretekben is —, de folyamatba tettük.

A *másik* feladat: a fejlődés követelményeinek megállapítása. Megállapítandó mindenekelőtt, hogy a mezőgazdaság átszervezésének milyen hatásai és következményei vannak a falura. Megállapítandó továbbá a tervezési és perspektivikus időszakra a falu különböző szükségletei kielégítésének mértéke és módja. És végül, a falu esztétikai kialakításának követelményeit kell meghatározni.

Ennek a több éven keresztül lefolytatandó kutatásnak olyan tervezési irányelvek összeállítását kell eredményeznie, amelynek segítségével a települések tervezésének formái, szerkezeti, területfelhasználási, ellátottsági, műszaki, egészségügyi, stb. követelményei megoldhatók lesznek.

Ehhez a munkához nem elegendő csak a hazai kutatások elvégzése. Különböző külföldi tapasztalatok, elsősorban a Szovjetunió tapasztalatainak ismerete szükséges. Meggyőződésünk, hogy ezen a területen is, mint számos egyéb területen, e tapasztalatok kincsesládája nagy segítséget fog adni munkánkhoz.

E feladatok elvégzéséhez a Magyar Tudományos Akadémia hathatósabb irányítására, az illetékes tárcák nagybbréretű támogatására, szakemberek lelkes munkájára van szükség.

Major Jenő és Valló István tudományos felolvasó előadásának kettős célja van: *egyrészt* felhívni a figyelmet a probléma jelentőségére, nagyságára és komplexitására, *másrészt* dolgozatuk vitára bocsátásával: e terület tudósainak, szakembereinek segítségét kérni a feladatok helyes meghatározásához és megvalósításához.

A településtudomány feladatai a faluépítésben*

dr. Major Jenő és dr. Valló István

Mezőgazdaságunk nagyarányú fejlesztése, amelyet az új kormányprogram munkába vett, közvetlenül érinti a mezőgazdasági települések, a magyar falvak sorsát is. A program következetes végrehajtása, a mezőgazdaság elmaradottságának felszámolása, megfelelő objektív alapokat teremthet arra, hogy kedvező változások következzenek be a falvak életében, századok mulasztásának elhanyagoltságából emelje fel ezek népét, és megoldáshoz segítse a mult egyik leggyötrőbb gondját: a magyar falu problémáját.

Agrárkultúránk emelése érdekében már eddig is jelentős erőfeszítések történtek, s azoknak fokozott tempóban való folytatása lényeges változásokat fog előidézni a falu életében, s a falunak — nemcsak a mezőgazdasági termeléssel való szoros kapcsolatai miatt, hanem önmagában is, mint településnek, mint emberi közösségnek — kibővül a szerepköre és megnő a jelentősége, képes lesz arra, hogy az életszükségletek gazdagabb skálájában és magasabb rendjében nyújtson népe számára kielégülést.

A település kérdése tehát szorosan beletartozik a megindult fejlődésbe, s annak elválaszthatatlan és fontos része. A termelés szolgálatában sok új épület létesül a szövetkezeti, állami gazdaságok és gépállomások központjaiban. A könnyebb és eredményesebb munka kényelmesebb és egészségesebb lakóépületek létesítését kívánja meg, a szakmai, kulturális színvonal növekedésének szükségessége és lehetősége iskolák, bölcsődék, kultúrházak, boltok, könyvtárak, mozik és egyéb intézmények létesítését teszi szükségessé. Ezek elhelyezést és a falu szerkezetébe való megfelelő beilleszkedést kívánnak meg. A létesített új intézmények új épületeket hoznak a faluba, igényesebb megjelenésük új színnel gazdagítja a régi kereteket, új elemek jelennek meg az alaprajzban, amelyek esetleg kiemelkedő hangsúllyal új központok vagy új tengelyek kialakítására terelik a falu fejlődését. Az új lakóházak is új elemet jelentenek a falu építézetében, s olyan együtteseket, utcaképeket hoznak létre, amelyek eddig azért sem szerepelhettek, mert ritkán fordult elő a lakóházaknak egyidőben nagyobb számban történő építése. A mezőgazdaság változott formája a falu szerkezetében is mélyreható változásokat idézhet elő, hiszen pl. a háztáji gazdálkodás keretei között megváltozik a belsőtelkek szerepe és mérete is.

Különös súllyal jelenik meg ezzel kapcsolatban a mezőgazdasági települések sajátos alföldi típusának, a tanyás településeknek kérdése. A tanyavilágban létesítendő építmények funkcióikat csak a tanyakérdés rendezésével tudják teljesen betölteni: ezek létesítésénél tehát már most számolni kell a tanyakérdés

megoldásával kapcsolatban felmerülő problémákkal. Éppen ezért a falvak problémáját két szempontból fogjuk fel. Egyfelől, mint meglévő falvaink fejlesztésének kérdését, másfelől pedig a tanyakérdés rendezésével kapcsolatban létesítendő falvak helyes megtervezésének kérdését. A kettő annyiban függ össze szervesen, hogy a meglévő falvak fejlesztése során szerzett tapasztalatokat kell felhasználni az új falvak telepítésénél, tervezésénél. A tanyakérdés megoldása egyébként településpolitikai és kormányzati feladat, de a településtudománynak fel kell készülnie a megoldás minden lehetőségére.

Ne áltassuk magunkat azzal, hogy ami a faluépítésben eddig történt, a falu egészére, a településre vonatkoztatva minden szempontból előnyös lett volna. A sürgető szükség, sajnos olyan tervezéseket is kiváltott, amelyeket ma már kétségtelenül másképp csinálnánk. A gépállomások, termelőszövetkezeti központok helyének megválasztásában nem érvényesült mindig a kellő gondosság abban az irányban, hogy az új létesítmények szervesen illeszkedhesse be bele annak a falunak az együttesébe, amelynek területén települt. A mezőgazdasági termelés üzemi szempontjai gyakran olyan követelményeket támasztottak, amelyek háttérbe szorították a lakótelepülést, s nem egy helyen a település üzemszervezési szakszempontjainak hangsúlya mellett elsikkadt maga az ember, és annak otthona, a lakótelepülés.

Elengedhetetlen követelményként jelentkezik tehát, hogy a mezőgazdaság falusi létesítményeinek szempontjait összehangoljuk a falu lakóterületeinek eminens érdekeivel. A mezőgazdasági program sikere jórészt azon fordul meg, hogy mennyiben sikerül vele együtt falutelepüléseink aktuális problémáit is megoldanunk. A megoldások hosszú távlatra megszabják a falu jövőkéjét és életét, s így vele súlyos, történelmi felelősség jár. Ezért a mezőgazdaság fejlesztése érdekében megindított tudományos munkát kísérnie kell egy másik irányú tudományos munkának, amely a falu települési, építési szempontjait dolgozza ki. Épp olyan alapossággal és felkészültséggel kell a tudománynak ezzel a problémával foglalkoznia, mint magával a mezőgazdaságnak fejlesztésével.

Az elmúlt félszázad alatt egy külön tudományágat teremtett meg az a törekvés, hogy a városok fejlődésének, építésének elméleti alapjait és irányító szempontjait kutassa. De ha vannak is elég bőségben olyan irányelvek, amelyek minden településre, tehát városra és falura egyaránt érvényesek, mégsem lehet a városépítés normáit és szempontjait, előírásait és törvényszerűségeit minden fenntartás nélkül a faluban is érvényesnek tekintenünk. Mindezeket csak a falu sajátos viszonyainak és a mezőgazdaság szükségleteinek figyelembevételével,

* A M. Tudományos Akadémia településtudományi főbizottságának 1954. június 9-én tartott felolvasó ülésén elhangzott előadás.

módosítottan szabad a falvakra alkalmazni. Ezért a falutervezésbe is ugyanúgy bele kell vinnünk a tudomány útmutatásait, ahogyan ma már megfelelő tudományos felkészültséggel és megalapozással történik a városok fejlesztése.

A felmerülő problémák ezen a területen is rendkívül változatosak, sokrétűek és szerteágazók. A falu életének minden megnyilvánulásával a feladatoknak egész sora vetődik fel. Más feladatokat lát meg az, aki a mezőgazdasági termeléssel való összefüggéseit keresi, és másokat az, aki az államigazgatás alapegységét látja benne. Más problémák merülnek fel a multját kutató történész előtt, s mások foglalkoztatják a jelen viszonyait vizsgálót. Más szemmel látja a falut az etnográfus, és mással, aki egészségügyi viszonyain keresztül ismeri meg. Más szempontokat vetnek fel a közlekedés problémái, s ismét másokat a helyi ellátás feladatai.

A sokrétű és egymással összefüggő, esetleg ellentétes problémák mindegyike szakkérdéseket vet fel, amelyek megítélésében, kimunkálásában más-más tudományág hivatott a hozzájárásra. Az agrártudomány, a földrajz, néprajz, szociográfia, egészségtan, történelem, közgazdaságtan, államtudomány, építészet, stb. — hogy csak a legfontosabbakat említsük — mindegyike megtalálja a maga tevékenységi, kutatási területét a falun, s ezek mind érintik a falut mint települést is. A településtudománynak amellet, hogy megvan a maga saját feladata is, nemcsak figyelembe kell vennie a többi tudományok eredményeit, hanem azokat a maga komplex szemléletében össze is kell hangolnia.

A továbbiakban éppen az a kitűzött feladatunk, hogy vizsgáljuk a különböző irányú tudományos munkák összefüggéseit, egymásra utaltságát és munkamegosztását. Főképen arra a kérdésre kívánunk választ adni, hogy a kormányprogram megvalósításához a településtudomány a maga részéről milyen szolgálatokkal járulhat hozzá. A válasz keresésében körvonalazni kívánjuk a településtudomány közvetlen munkaterületét és az érdekelt tudományokkal való kapcsolatát és koordinálását.

I. A falutelepülés problémái és azok rendszerbefoglalása.

Ha a számtalan problémát és feladatot, ami a falusi települések fejlesztésével kapcsolatban felmerül, át akarjuk tekinteni, szükségünk van azoknak egy logikus rendszerbe foglalására, amely a további tárgyalásaink számára alkalmas eligazítást nyújt. A magunk részéről a problémákat három főcsoportba foglaljuk össze, s beszélünk a falutelepülés agrárproblémáiról, a korszerű fejlesztéssel kapcsolatos problémákról, végül a forma problémáiról.

1. A falutelepülés agrárproblémái.

A falu nemcsak mezőgazdasági lakótelepülés, hanem munkahely is. Településmódját illetően tehát a mezőgazdaság is támaszt bizonyos követelményeket, s ha a multtal szemben a mező-

gazdasági termelés módjában, az üzemszervezésben lényeges változások állanak be, ezek bizonyára változásokat vonnak maguk után magában a település módjában is. E szempontok és követelmények a településtudomány részéről nem hanyagolhatók el, mert ellenkező esetben a település nem tudná betölteni a *munkahellyel* járó szerepkört, aminek nemcsak a mezőgazdaság, hanem a település, mint *lakóhely* is csak kárát vallaná.

A mezőgazdaság részéről felvetődő kérdéseket és feladatokat egy közös csoportban „*a falutelepülés agrárproblémái*” gyűjtőnéven foglalhatjuk össze, s e csoportot három részre tagoltan tárgyalhatjuk:

a) Az első kérdéscsoport az, hogy a *mezőgazdaság módja* milyen mértékben gyakorolt befolyást a *multban* a települések alaprajzára, szerkezetére, a faluképre, stb.

Ebben a kérdéscsoportban nyerhet tisztázást például az állattartó gazdálkodás összefüggése a kertes települések kialakulásával;

a földművelésre való áttérésnek, s ezzel kapcsolatban a földközösség megszűnésének kihatása a tanyákba való kirajzásra, s a tanyástelepülések, tanyarendszer kialakulására;

a szemtermelésnek összefüggése a belső telkek funkcióival, ezzel kapcsolatban a pajták, csűrök szerepe;

e szerep változása és hanyatlása a gépi cséplés elterjedésével;

az istállózó állattartás, ezzel kapcsolatban a takarmánytermelés kihatása a belső telek felhasználására, az istállóknak az udvarban való elhelyezésére;

a közös legelők, közös szérűskertek következményei a falu szerkezetében, a csordahajtó utak kialakulása, a belső telkek tehermentesülése, stb.

Ebben a kérdéscsoportban felvetődő kérdések főképen a multa vonatkoznak, s megválaszolásukon a gazdasági és településtörténet, valamint a történeti néprajz kutatói dolgoznak.

b) A multtal szemben a mezőgazdaság helyzete a felszabadulás óta lényeges változáson ment keresztül, amelyek legfontosabb tényei a földbirtokreform végrehajtása, a nagybirtok kategória megszüntetése, állami gazdaságok létesítése, és termelőszövetkezetek szervezésével a gépesített nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés.

A második kérdéscsoportba azok a kérdések foglalhatók össze, amelyek e változásoknak a falura gyakorolt hatására vonatkoznak, s ezzel kapcsolatban a jelen helyzet és abból folyó szükségletek, vagy feladatok felismerésére törekednek. Ezen a téren tisztáznunk kell a következőket:

Hol létesültek, mely falvaknak területén állami gazdaságok és ezek milyen kapcsolatban vannak a faluval, milyen kihatással annak gazdasági fejlődésére?

Mely falvakban jöttek létre termelőszövetkezetek, milyen berendezkedéssel, s ezek a központok egyrészt hogyan illeszkednek a falu testéhez, összefüggésben vannak-e azzal, vagy attól elkülönítetten új települést alkotnak-e,

másrészt pedig, hogy milyen szerves kapcsolat alakult ki a központ és a falu között, az új létesítmények mennyiben szolgálnak a falu előnyére és milyen kihatással voltak a falu fejlődésére?

Ma még ezeket a központokat nagyrészt valamely meglévő, eredetileg más célra szolgáló épületekben rendezték be. Össze kell gyűjteni az ebből adódó pozitív és negatív tapasztalatokat.

Ugyanílyan szempontból merülnek fel kérdések a gépállomások hálózatával, mintagazdaságokkal, kísérleti telepekkel, mezőgazdasági kutató intézetekkel stb. intézményekkel kapcsolatosan, kutatva ez intézményeknek a falu életével való szerves kapcsolatait, a mezőgazdasági termelésre, életmódra, építkezési szokásokra, stb.-re vonatkozóan gyakorolt hatásait.

Mely falvak területén jöttek létre a házhelyosztással kapcsolatban új lakóterületek, s ezek hogyan illeszkednek bele a falu testébe, mennyiben változtatták meg annak szerkezetét és milyen következményekkel jártak általában a falu fejlődésére és építésére?

c) Az agrár problémák harmadik kérdés-csoportjába foglalhatók azok a kérdések, amelyek a *mezőgazdaság átszervezésével* függenek össze és azt kutatják, hogy az új agrárszervezés milyen változásokat von maga után a településre nézve, *milyen követelményeket* támaszt a településekkel szemben?

Egyik alapvető kérdés a településnagyság kérdése, amelyben a mezőgazdasági üzemszervezési szempontokat is feltétlenül figyelembe kell venni.

Ezzel szorosan összefügg a mezőgazdasági üzemegységek nagyságának, alakjának, elhelyezésének, az üzemi telephely és a lakóterület egymáshoz való viszonyának kérdése.

Felvetődik a kérdés, hogy a racionális tervezett üzemnagyságok milyen területi igényeket támasztanak az üzemi telephelyet illetően, és milyen követelményekkel lépnek fel a faluközponttal, annak intézményeivel szemben?

Meggondolásokat igényel a mezőgazdasági üzemi telephelynek a falu lakóterületéről való távolsága és észszerű elhelyezésének kérdése.

Fontos, és a falu szerkezetét közelről érintő kérdés a belsőtelkek nagyságának, megoszlásának, formájának kérdése.

Ezzel összefüggésben áll a település üzemi profilja és a háztáji gazdálkodás volumenje közötti összefüggés, és vele kapcsolatban a kielégítendő területi igény kérdése.

A gyakorlatban máris nagyon sűrűn felvetődő, fontos kérdés a gépállomások, állami gazdasági központok, a mezőgazdasági feldolgozó iparok, terménybegyűjtő helyek elhelyezésének és a létesítménnyel járó telepítéseknek problémái.

A mezőgazdaság fejlesztése, szövetkezetekbe tömörítése, gépesítése általánosságban is, részletekben is a problémák egész sorát veti fel, amelyek megoldásaikban több-kevesebb kihatással vannak a falu szerkezetére vonatkozóan.

A felvetődő kérdések megválaszolása nem a településtudomány feladata. Feladata az, hogy

feltegye a kérdéseket és felvetésükkel ösztönözze a szaktudományok illetékeseit azok megvizsgálására és kutatásaik eredményeinek közlésére, s ezekhez a maga szempontjaival is hozzájáruljon.

2. A falu korszerű fejlesztésének problémái.

Új, mezőgazdasági jellegű települések nem tervezhetők meg anélkül, hogy ne történjék gondoskodás mindazoknak az intézményeknek és berendezéseknek létesítéséről, amelyek képessé teszik a falusi települést is arra, hogy jobb életkörülményeket, magasabb életszínvonalat biztosítsanak lakóiknak. Meglévő falusi településeinket kivétel nélkül mind ki kell emelni elmaradottságából, magárahagyatottságából, a hiányok pótlásával korszerűvé kell tenni őket, hogy tökéletesebb módon és teljesebb mértékben feleljenek meg rendeltetésüknek. A feladat sikeres megoldásától függ a város és falu nagyméretű ellentéteinek felszámolása.

A települések organikus kiépítését és ellátását jelentő feladatokat a „*falu korszerű fejlesztésének problémái*” gyűjtőnéven foglalhatjuk egy közös csoportba, s azokat két fő mozzanat keretében rendszerezhetjük:

a) Az első mozzanat, mint kiindulás a *mai helyzet feltárása*, a hibák és hiányok felmérésével a szükséglet felismerése. Ez módszeres adatgyűjtést kíván meg, a településtudomány különleges szempontjai szerint végrehajtott *faluvizsgálatokat*: ha nem is az összes falusi települések teljes és rendszeres feldolgozását, de mégis a falvak olyan nagy számára, minőség és jelleg szerint megválasztott egyedeire kiterjedő vizsgálatokat követel meg, amelyek megfelelő alapot nyújtanak általános érvényű ítélet alkotására. A vizsgálatok keretében meg kell állapítani a fejlettség vagy elmaradottság mai fokát.

b) A második ezzel szorosan összefüggő mozzanat már a felismert szükséglet kielégítését, a falu korszerűsítésének *gyakorlati tennivalóit*, konkrét feladatait kívánja szolgálni az irányadó szempontok kidolgozásával.

E konkrét feladatok a következő megosztásban tárgyalhatók:

i) A falusi települések egészségügyi követelményei, általában a higiénia szempontjainak érvényesítése a falutervezésben.

ii) Az oktatás és a kulturális élet igényeinek kielégítése, a szükséges intézmények méretezése a népességszám, laksűrűség és az intézmény racionális hatósugarának figyelembevételével.

iii) A közlekedés feladatainak megoldása. A falunak a távolsági forgalomba való bekapcsolása. A helyi forgalom céljait szolgáló utak és terek létesítésének szempontjai.

iv) A falunak a kereskedelmi hálózatba való bekapcsolódása és az áruellátásnak miként való megoldása.

v) A falunak a szükséges egészségügyi intézményekkel való ellátása.

vi) A szociális intézményekkel való ellátás.

vii) A zöldterületigény a faluban és a kielégítésénél érvényesülő szempontok. Ezzel a részletkérdéssel kapcsolatban kíván megtárgyalást a falusi sportterületek, gyermekjátszóterek szükséglete is.

viii) A közművek. A szükségletet, a jelentkező igényeket egybe kell vetni a lehetőségekkel és gondosan meg kell vizsgálni, hogy a falusi település lazább, nagyobb területi igényű, külterjesebb szerkezete racionálisan milyen közművek létesítését engedi meg. Különös figyelmet kell fordítani az ivóvízzel való ellátás kérdésére, melyet abban az esetben is biztosítani kell, ha egyébként vízmű létesíthető nem volna. Ebből a szempontból tanulmányozni kell az egészséges közutak hálózatának létesítését.

ix) A feladatok majd mindegyikével külön-külön is kapcsolódik, de általánosságban is felmerül a regionális tervezésnek az a követelménye, hogy a falu szervesen kapcsolódjék bele a maga környékébe, régiójába, s az intézmények elhelyezésénél azok létesítésénél, méretezésénél mindig figyelemmel kell lenni arra a szerepre, amelyet a falu a maga régiójában akár a régió többi falvaival, akár a régió központjával való viszonylatban betölt.

3. A faluépítés formai problémái.

Az előbb vázolt feladatokhoz elválaszthatatlan összefüggésben társul a *forma* kérdése, és az ezzel kapcsolatban felvetődő problémák. Míg az eddig tárgyalt feladatok nagyjában arra a kérdésre keresik a választ, hogy milyen létesítményeket, milyen építkezéseket kíván meg a falu fejlesztése és milyen racionális követelmények lépnek fel a létesítésekkel kapcsolatban, a most tárgyalandó feladatok azzal foglalkoznak, hogy a létesítések, s általában mindaz, ami a faluval kapcsolatban történik, *formai szempontból* is megfeleljen a vele szemben támasztott igényeknek, hogy az emberi alkotással együtt járó formai, esztétikai, művészi törekvéseket is kifejezésre juttassa.

E törekvéssel összefüggő feladatokat a „*faluepítés formai problémái*” gyűjtőnévvel csoportosíthatjuk, s annak keretében a problémákat két domináns szempont körül rendszerezhetjük. Az *egyik* a *hagyományok* megőrzése, a *másik* pedig az *esztétikai*, művészeti szempontoknak általános érvényesítése.

Magától értetődő követelménye a faluépítésnek, hogy a falu korszerű fejlesztése ne vetkőztesse ki a falut nemzeti jellegéből, ne váljék színtelen, gyökértelen, kozmopolita településsé, hanem használja fel a hagyományokat, őrizze meg azokból az átvehetőket és fejlessze azokat tovább. A hagyományok nem lehetnek ellentétben a racionális követelményekkel. Nem ötletek, pillanatnyi szeszélyek termékei, hanem a mindennapos tapasztalatban kiérlelődött alkotókészség megnyilvánulása.

A hagyományok felhasználása nem jelentheti a régi házak, szerkezetek, faluképek szolgai másolatát, hanem mindegyiküknek annak az *alkotókészségnek* a megismerését kívánja, amelylyel a maga szükségleteinek és ízlésének meg-

felelő formákat: épületeket, együtteseket hozott létre.

A feladatok főbb vonásaikban három mozzanatban jelentkeznek:

1. Mindenekelőtt meg kell ismernünk a megnyilvánuló hagyományokat a faluépítésben. El kell végezni a hagyományok értékelését és tisztázni kell alkalmazhatóságát a racionális követelmények kielégítése mellett.

2. A második mozzanat a magyar falutelepülésben megnyilatkozó szokások és hagyományok feltárása. Ennek keretében a legfontosabb kérdések a következők:

a) A településformák főbb típusai és a típusok táji elterjedése és megoszlása. Kialakulásuk történeti és földrajzi okainak vizsgálata.

b) A telekmegosztásban és formában, az udvar és kert elrendezésében jelentkező hagyományok és azok átalakulása.

c) A ház építésében és elhelyezésében, utcával való viszonyában megnyilatkozó hagyományok.

d) A szerkezet, az utca- és téralkotás hagyományai. Utcaszélesség és házmagasság, utcahálózat, falutengely, tömbformák, térformák, a tér felhasználása hangsúlyos központ kialakítására, a jelentősebb épületek elhelyezése, stb.

3. A hagyományokra vonatkozóan a végzett kutatások eredményeinek *értékelő összegezése* és azokból a falutervezés számára a *tanulságok leszűrése*.

Az *esztétikai* szempontok érvényesítése érdekében a legfontosabbnak látjuk a meglévő falvainkban nyújtott *esztétikai élmények* feltárását, s evégből széleskörű vizsgálatokat indítani el, összegyűjteni rajz- és fényképanyagban a jellegzetes és tanulságos magyar faluképeket, és a vizsgálatok eredményeit rendszeres és értékelő tanulmányban vagy tanulmány sorozatban publikálni.

E vizsgálatokban a következő főbb pontokra kell figyelmet fordítani:

a) A falusi ház, mint a faluépítés alapeleme. A ház formája, homlokzata, tetőzete, tornáca mellett figyelemmel kell lenni a kerítésre, előkertre, kapura, díszítő elemek alkalmazására.

b) Az épületegyüttesek és az ezekkel megalkotott utcakép, az azokban fellelhető ritmus és harmónia.

c) A téralkotásban, az utca tengelyének vezetésében, a tér és utca lezárásában megnyilatkozó kompozíciós törekvések.

d) A régi falvak jelentősebb épületeinek (középületek, templomok, kastélyok, udvarházak) elhelyezkedése, azok felhasználása, vagy azokhoz való alkalmazkodás a kompozíció érdekében.

e) A faluközpont kialakítása.

f) A műemlékek és történelmi emlékek szerepe a faluképben.

g) Parkok, kertek, fasorok és csoportok alkalmazása a falukép javítására.

h) A környező tájba való beleilleszkedés, a természeti szépségek szerepe. A domborzati és vízrajzi viszonyokhoz való alkalmazkodás és azok felhasználása a falukép kialakításában.

i) A falusziluett kialakítása.

II. A tudományok szerepe a feladatokban.

Az áttekintett feladatokban számos tudományág hivatott közreműködni. Mielőtt azonban vizsgálalnánk az egyes fontosabb tudományágak szerepéről, és a közös célhoz való hozzájárulását, előbb röviden át kell tekintenünk, hogy az egyes problémakörök területein milyen természetű és tartalmú kutatások folytak az önálló településtudomány kialakítását megelőző időkben. Különös figyelmet fordítva azokra a kutatásokra, amelyek a település *egészét* a maguk szempontjából vizsgálták, vagy az *összes* településekre érvényes megállapításokat kutatták.

Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnunk arra, hogy a multban a településekkel foglalkozó önálló tudományág nálunk nem volt. A maga kutatási területén számos tudományág szembe találta magát a települések kérdésével, és hozzá is fogott azok vizsgálatához. Természetesen mindegyik csak azt vette belőlük vizsgálat alá, amit szempontjaik és módszerekük vizsgálhatóvá tett. A települések ilyen értelmű vizsgálata hazánkban csak a század első évtizedeiben indult meg. Ebben az időben kezdett a néprajz és az „emberföldrajz” sajátos feladata tisztázódni — a közös eredet azonban sokáig rányomta bélyegét a végzett kutatásokra. A településeket vizsgáló legjelentősebb egyéniségek maguk sem tudták, hogy vizsgálataikkal a földrajznak vagy a néprajznak végeznek-e szolgálatokat. *Győrffy István, Bátky Zsigmond, Ébner Sándor* — az újabb nemzedékben *Gunda Béla* —, akik vég-eredményben a néprajztudomány művelői lettek, nem egyszer közölték településekre vonatkozó kutatásaikat „földrajzi megfigyelések” címmel. Sokáig tisztázatlan maradt, hogy mi is a településvizsgálat tulajdonképeni tárgya, bár kétségtelen, hogy a kutatók szempontjaikat elsősorban a nagy német településkutatónak: August Meitzennek köszönhették, akinek „Siedlung und Agrarwesen” című munkája először adott nagy áttekintést a német falvak településformáiban (és határhasználási szokásaiban) rejlő sajátosságokról. E kutatások hoztak azonban olyan jelentős tudományos felfedezéseket, mint Győrffynek a különleges magyar településformára és szerkezetre: az alföldi kertes településekre vonatkozó kutatásainak eredményei.

A magyar földrajztudomány *Mendöl Tibor* munkássága révén sok ösztönzést kapott a francia földrajztudománytól, ahol a német településföldrajzi irány nem tudott meghonosodni, és szinte alig lehet elkülöníteni a településekkel foglalkozó, földrajzi munkákat az urbanisztikai célokat szolgáló kutatásoktól. (L. erre *Mendöl Tibor* cikkét: A város problémája a francia és német földrajztudományban. *Földrajzi Közlemények* LXIII. 1935. 101.)

Így hazánkban is a településföldrajz szemlélete sok tekintetben rokon volt a városrendezés- városépítés szemléletével, annál is inkább, hiszen ennél is az esztétikai-művészi szempontok egészen a legújabb időkig a funkcionális szempontok mellett meglehetősen háttérbe szorultak.

Így alakult ki nálunk az a helyzet, hogy míg a néprajz érdeklődési köre a *mezőgazdasági jel-*

legű településekre szorítkozott, addig a települések mibenlétét jobban felfogó városrendezés- városépítés munkája majdnem kizárólag a *városokra* korlátozódott, a földrajznak pedig nem sikerült a városokra kialakított szempontjait a falusi településekre megfelelően alkalmaznia.

A néprajzból nőtt ki egy újabb vizsgálati módszer: a falvak társadalmi-szociográfiai vizsgálata. Ennek a legjelentősebb képviselője *Erdei Ferenc* volt, akinek figyelmét azonban teljesen lekötötték a társadalmi vonatkozások és így — főleg a magyar faluépítészetre vonatkozóan — a mi számunkra eredményei nem hiánytalanok.

Ebből a szemszögből nézve — hogy példával is megvilágítsuk igényünket — bármilyen fontos adalékokat is nyújt a népi építkezés kutatása, a településtudomány számára mégis csak adalék, csak részletkérdés marad, ha egymástól elszigetelten, csak egyes épületeket kutat és nem tér ki az egész falu térbeli megjelenésének vizsgálatára. Egy-egy falu földrajzi vagy történeti feldolgozása hasznos részletet ad, de mindig csak egyedi értékkel, a kívánt egész helyett csupán egy mozaik darabját.

Nem lehet a jelen tanulmány feladata a kutatások részletes áttekintése és elemzése, szét-feszítené ennek kereteit. Helyesebbnek látszik, ha a különböző tudományágakat csak egy-egy reprezentatív munkán keresztül jellemezzük a magunk szempontjából, amelyek az egyes tudományágak felfogását, szemléletét teljesen képviselik. Helyesnek látszik továbbá, ha áttekintésünkben követjük a problémakörök imént megalkotott rendszerét.

Az *agrártudomány* mindezekig nem foglalkozott a települések mezőgazdasági vonatkozásaival. A multban a paraszti kisgazdaság üzemtani vizsgálata igen nehéz volt, mivel a gazdaságok nem vezettek pontos számvitelt. Adatokat csak azok a gazdaságok szolgáltattak, amelyeket sikerült megnyerni arra, hogy tudományos vizsgálatok céljára a gazdaság menetéről pontos feljegyzéseket készítsenek. A feljegyzéseket feldolgozó tanulmányok azonban annál kevésbé térhettek ki a település egészéhez tartozó kérdésekre, mert egy-egy településből csak egy-egy gazdaságot emeltek ki, s így az ilyen vonatkozások vizsgálata fel sem merülhetett. Az ilyen jellegű üzemtani vizsgálatok legjobb esetben csak a tagosítatlan határ gazdasági hátrányait világították meg éles fénnel, mint például *Erdélyi Tibor* Mezőkövesd esetében. (Dala József — Erdélyi Tibor: Matyóföld. Bp., é. n.).

A felszabadulás után mezőgazdaságunk legfőbb kérdése a termelőszövetkezetek szervezése, majd az új kormányprogramm óta a hozamok növelése volt és lett, a települést érintő határ-problémák felvetése még hiányzik. Mégis egy óriási lépés történt, t. i. a termelőszövetkezetek révén megvalósult a racionális, számvitelen alapuló mezőgazdasági üzemvezetés, és ez megadja a reális alapot ahhoz, hogy a településsel kapcsolatos kérdések sikerrel legyenek megoldhatók.

A falu *korszerűsítésének* konkrét problémái a multban az akkori helyzetnek megfelelően

kevessé foglalkoztatták a kutatókat, alig jutottak túl a helyzetfeltárás szórványos eredményein. Néhány szociográfiai faluismertetés inkább írói eszközökkel, mint tudományos felkészültséggel foglalkozott egyes falvak, nagyrítván egyes kisebb tájak viszonyaival, de megelégedett a szembetűnő, leginkább kirívó hiányosságok hangsúlyozásával anélkül, hogy a falu organikus életét módszeresen áttekintette volna.

Kiváló példát nyújt a kívánt feldolgozásra *Magyary Zoltán — Kiss István: A közigazgatás és az ember* című munkája, mely a tatai járás összes községeinek minden részletre kiterjedő vizsgálataival módszertani szempontból is értékes, mintaszerű tanulmány.

A falusi települések egészségügyi viszonyaival foglalkozó kevés munka közül *Johann Béla: Gyógyul a magyar falu* című munkája lép fel a tárgykör áttekintésének igényével, anélkül azonban, hogy azt valóban ki is elégítené. A mult egészségügyi kormányzata által végrehajtott tények ismertetésén túl nem terjed ki arra, hogy abból a magyar falu egészségügyi viszonyait tárgyilagosan, tudományos értékű adatokkal megalapozottan megismerhessük. A falu-egészségügyre vonatkozóan még a *Népegészségügyi és Egészségpolitikai Szemle* című folyóiratok néhány cikke említhető meg.

Az oktatás, kulturális élet, közlekedés, zöldterület, közművek, vagy akár az áruellátás, üzlethálózat problémái nem foglalkoztatták eddig a tudomány kutatóit sem abban a vonatkozásban, hogy az ellátottság fokát vizsgálják, sem abban, hogy az ellátottság optimális mértékét, a szükségletet megállapítsák és irányelveket állítsanak a falutervezés elé. Egyetlen kivétel *Kiss István* munkája, aki a tatai járásra vonatkozóan értékes munkát végzett a falvak kisipari ellátottságát illetően.

A *faluépítés esztétikai* problémakörében a tudományos kutatások érdeklődése szinte kizárólag a falusi ház felé fordult. Amikor az etnográfusok mellett az építésszek is megszólaltak és általában a magyar falusi építkezés építészeti megismerését tűzték ki vizsgálataik céljával, akkor is érdemben megmaradtak a falusi ház vizsgálatainál, s legfeljebb néhány épület-együttes, vagy utcakép bemutatásával egészítették ki tanulmányaikat.

Csak példaképpen említjük meg e tárgykörben az etnográfusok részéről *Győrffy István* (Az alföldi parasztház, Nagykúnság és környékének népies építkezése, stb.), *Bátky Zsigmond* (Az ormánysági lakóház), *Gunda Béla* (Az ormányság népi építészete) munkáit, míg az építésszek részéről *Kiss Tibor*, *Miskolczi László*, *Padányi Gulyás Jenő*, *Tóth János*, *Tóth Kálmán*, *Vargha László* munkássága emelkedik ki. (*Kiss Tibor: A Szigetvidék és Ormányság, Padányi — Miskolczi — Tóth Kálmán: A Fertővidék, Miskolczi — Vargha: A Nagykúnság, Tóth János: A vasi nép építészete*). Az egyes vidékekre, tájakra vonatkozó kutatások mellett nagyobb átfogásra törekszik *Tóth János: A magyar falu építőművészete* című munkájában.

A maguk tárgykörében kitűnő munkák mel-

lett azonban nélkülözzük a falu egészének, formájának és szerkezetének vizsgálatát. Alig esik szó az utcák vezetésében, terek képzésében, templomok, műemlékek elhelyezésében, a tájba való beleilleszkedés, ahhoz való alkalmazkodás és mindezekkel együtt a falukép kialakításában felismerhető esztétikai törekvésekről, a falu megalkotásában érvényesülő művészetéről, amelyek pedig érdemes tanulságokat és irányításokat nyújthatnak a falutervezők számára.

Talán éppen az errevonatkozó kutatások hiányának tulajdonítható az, hogy az utóbbi időben történt falusi építkezések, új falvak vagy falurészek megalkotása művészi szempontból nem mondhatók szerencséseknek, nem nyújtanak olyan esztétikai élményt, mint amilyent nagyon sok régi faluban fellelhetünk, s amely hagyományos sajátossága a magyar falusi építészetnek.

A magyar *faluépítés hagyományainak feltárásában* főleg a földrajz és néprajz kutatói nyújtanak értékes eredményeket, amelyeknek továbbfejlesztése és a kívánt irányban való kiteljesítése a településtudomány egyik legsürgősebb feladata.

A problémakör feladatai között említettük a hagyományok szerepének és jelentőségének tisztázását. Ezzel a feladattal kapcsolatban említésre érdemes *Szolnoky Lajos: „Néprajzi megfigyelések egy új szocialista község kialakulásával kapcsolatban”* című cikke, amely arról győz meg, hogy a falu népe ragaszkodik a hagyományokhoz és az új házakba beköltözve, megkezdte azoknak — a hagyományoknak megfelelő, de racionális — átalakítását. A cikk jellemzően mutatja a településnek néprajzi módszerekkel történő vizsgálatát, talán legjobban itt lehet lemérni a településtudománytól való eltéréseket. Az újonnan létesített falu addig tanyán élő lakóinak kritikáját szolgáltatta meg az új otthonukká vált faluról, amelyek arra utalnak, hogy új falvak tervezésénél a táj települési hagyományait feltétlenül figyelembe kell venni. Az ilyen jellegű vizsgálatok a településtudomány számára rendkívül fontosak és értékesek.

A településformák vizsgálatával néhány földrajzi és néprajzi kutatónk foglalkozott. *Princz Gyula* 1922-ben tette közzé vizsgálatainak eredményeit az ország települési formáiról, amelyben a német szakirodalom típuskategoriaiit alkalmazva a magyar falvakra, igyekezett megrajzolni azok tájait. *Győrffy István* a kertes települések sajátos magyar jellegét vizsgálta és a József-kori térképek alapján megkísérelte az ilyen eredetű falvak elterjedését megállapítani. *Bátky Zsigmond* a típuskategoriaiakat leegyszerűsíti a sor- és halmazfalu két főtípusára. (Telep- és községformák hazánkban.)

A telekmeosztásban, telekformákban jelentkező szokásokra *Győrffy István* terelte a figyelmet. (Telekformáink.)

A házépítés magyar hagyományainak meglehetősen bő irodalmáról az esztétikai vizsgálatokkal kapcsolatban már megemlékeztünk.

A faluszerkezet, utca- és téralkotás hagyományaival nem foglalkoztak kutatóink.

A tárgyalt problémakörök mindegyikében tág lehetőség és szükség is van a *történettudomány* kutatásaira. Magára a falura, azok kialakulására és fejlődésük általános körülményeire vonatkozólag a *településtörténet*, egyéb vonatkozásaiiban pedig, akár az gazdálkodás vagy építésszét fejlődéséről, akár az életmódról, az egészségügyi, kulturális viszonyokról legyen szó, a *művelődéstörténet* nyújt tájékoztatást. Sokszor nyúlnak a multhoz és a történeti előzmények kibogozásával alapozzák meg kutatásaikat, akik a településföldrajz vagy az etnográfia ismeret-szerzésével közelítik meg a falut.

Sok-sok érdemes helyismereti monográfia jelent meg így falvainkról, amelyek felsorolásától, akár csak egyesek megemlítésétől el kell tekintenünk. A magyar falut egyetemesen tárgyaló munkák közül utalunk *Eperjessy Kálmán* rövid összefoglalására (A magyar falu településtörténete), és a *Domanovszky* által szerkesztett Magyar művelődéstörténet kötetiben megjelent kitűnő tanulmányokra.

A történeti áttekintés meggyőző bennünket arról, hogy sok olyan feladatcsoport van, amelyekkel eddig a tudományos kutatások egyáltalában nem is foglalkoztak, a többi feladatcsoportok keretében pedig hiányzik az eredményeknek a településtudomány szemléletéből való értékelése.

Ismerjük a parasztház típusait, a falusi építészét fejlődését, de csak nagy vonásokban ismerjük azok földrajzi elterjedését, s így nem tudjuk tájait, az építészeti vidékeket meghatározni.

Vannak kísérletek a falvak tipizálására, a típusok elterjedésének meghatározására, de településeink tipizálását ezzel nem tartjuk megoldottnak. Pontosabb kategóriákra van szükség, és főként arra, hogy a formák és típusok okait is felderítsük és megvizsgáljuk az így adódó típusoknak a földrajzi elterjedését.

Nem ismerjük falvaink szerkezetét, építészeti együttesként való megjelenését, esztétikai értékeit, és az együttesek formai kialakításában, az utcák, terek megalkotásában rejlő, értékesíthető, haladó hagyományokat.

Nem ismerjük eléggé falvaink organikus életét, intézményekkel és berendezésekkel való ellátottságát, egészségügyi, kulturális és szociális viszonyait.

Nem ismerjük eléggé a falusi településeknek a mezőgazdasági termeléssel való kapcsolatait, s e kapcsolatoknak a település formájára való kihatásait és azok erejét.

Tisztázásra vár még a jövő fejlesztésének konkrét menete, s főként a mezőgazdaság fejlesztésével, átszervezésével együttjáró követelményeknek és következményeknek a települések összetételére, nagyságára, szerkezetére vonatkozó gyakorlati kihatása.

Mindezek szükségessé teszik az önálló településtudományi vizsgálatoknak sürgős megindítását.

Az önállóság természetesen nem *egyedüliséget* jelent. A sokrétű feladatok megoldásában sok tudományág közreműködésére és segítségére van szükség, s a településtudománynak

az a feladata, hogy ezt a közreműködést és segítséget a problémák felvetésével ki is váltsa, s a maga részéről ösztönzően hasson oda, hogy a társtudományok a falu kérdéseivel a kívánt irányban és módon is foglalkozzanak.

A fontosabb társtudományok, amelyek közreműködésére a településtudomány problémakörében szükség van, a következők:

A településtörténet.

A falvak kialakulásának, térbeli fejlődésének történeti áttekintését nyújtja, vizsgálja azoknak a tényezőknek, társadalmi és gazdasági viszonyoknak szerepét, amelyek a települések fejlődésére befolyással voltak. A művelődéstörténet anyaggyűjtésének szálain át vizsgálja a települések belső, közösségi életét, és annak megnyilvánulásait, multbeli fejlődését, a fejlődésre befolyással lévő körülményeket. A legbensőbb összefüggésben van tehát a településtudománnyal, mert annak mindegyik problémakörében, minden feladattal kapcsolatban szükség van a mult előzményeinek tisztázására.

A településföldrajz.

A táj és a tájat formáló ember kölcsönhatásának problémájában fontos szerepet játszanak a települések módjára, azok eloszlására, valamint az ezeket befolyásoló földrajzi tényezők szerepére vonatkozó vizsgálatok.

Az etnográfia.

a tárgyi néprajz keretében eddig is nagyon sok nélkülözhetetlen eredménnyel szolgált már a települések módjára vonatkozóan. A falu építkezési módjáról, szokásairól, a mezőgazdaságban tevékenykedő falusi ember életmódjáról, munkamódszeréről, az épületeknek, istállóknak, ólaknak és csűröknek a munkamódszernek megfelelő célszerű beosztásáról, s általában a településnek az életmódhoz, szokásszerű igényekhez és általánossá vált ízléshez igazodó elrendezésről sok értékes felvilágosítást várhatunk még az etnográfusoktól.

Építéstörténet.

Az építkezési módoknak a multba visszatekintő vizsgálata az építéstörténetbe torkollik be. De feladata nem merülhet ki a falusi ház építési szokásainak, a szerkezet és stílus változásainak, fejlődésének vizsgálatában, hanem ki kell terjednie az épületegyüttesek, az utcaképek, a falu egészének megalkotására is, a faluépítészettől esztétikai fejlődésére is.

A mezőgazdasági üzemtanak

a mezőgazdaság átszervezésével kapcsolatban azokat a kölcsönhatásokat kell vizsgálnia, amelyek a mezőgazdasági üzemszervezés és a település között érvényesülnek. Az agrárproblémák körében feladott kérdések megválaszolásával útmutatást kell adnia azokra a szempontokra, amelyeket a mezőgazdasági települések tervezésénél figyelembe kell venni.

A településegészségtan.

A falutervezésnek alapvető feladata, hogy a falusi népesség számára is egészséges környezetet biztosítson, olyan munka- és lakóhelyet, amely rendelkezik mindazokkal a feltételekkel, amelyeket a szaktudomány a településektől általában megkíván. A szaktudomány feladata egyrészt az, hogy a maga szempontjainak alkalmazásával tüzetesen megvizsgálja a magyar falvak egészségügyi viszonyait, és az illetékesek elé tárja vizsgálatainak eredményeit, másrészt pedig az, hogy véleményt és útmutatást nyújtson a falutervezéssel kapcsolatban felmerülő szakkérdésekre.

III. A feladatokból származó munkaprogramm.

A feladatoknak e röviden összefogott felvázolásából már gazdag munkaprogramm alakul ki. Sokkal gazdagabb és bővebb, mint amelynek teljesítésével — az erő és felkészültség korlátozott voltát ismerve — számolhatunk. Nem nyúlhatunk egyszerre hozzá minden feladat megoldásához. Ha nem akarunk elveszni a munkák rengetegében, ki kell válogatnunk a sorrendi szükségességet is, szem előtt tartva azokat, amelyek a legközelebb állanak konkrét céljainkhoz és legsürgetőbbek.

A szükségletnek és a lehetőségnek gondos mérlegelésével a vállalható munkaprogramm a következő három feladatcsoportban alakul ki:

A) A mult és jelen feltárásának konkrét feladatai a következők:

1. A falusi települések rendszeres vizsgálatával a mult fejlődésének és a jelen állapotnak feltárása. Ha a vizsgálatok — a sürgősség miatt — nem is terjedhetnek ki az összes magyar falvakra, de mégis azok olyan jelentős számára vonatkozólag kell a vizsgálatokat elvégezni, hogy a kapott eredmények elég tárgyi alapot nyújtsanak egyetemes érvényű megállapításokra, típusok és azok elterjedésének meghatározására.

2. A vizsgálatok anyagának feldolgozásával a magyar települési rend átfogó tanulmányozása.

3. A falu mai helyzetének összefoglaló ismeretése.

4. Áttekintő tanulmány a magyar falu sajátos formái, szerkezeti típusairól és együtteseiről.

B) A jövő követelményeivel kapcsolódó feladatok a következők:

5. A mezőgazdaság átszervezésével kapcsolatos módosulások vizsgálata a falutelepülésben.

6. A falukép-kialakítás esztétikai szempontjai.

7. A falu közintézményszükségletének meghatározása.

8. Település-egészségügyi követelmények a faluval szemben.

9. A falu közművesítésének és egyéb berendezésekkel való ellátásának lehetősége.

A két feladatkör teljesítése ad módot a végső feladat megoldására:

C) A falutervezés irányelveinek meghatározására, amelynek keretében foglalkozni kell:

10. A telepítés problémájával a tanyakérdéssel kapcsolatban, és a meglévő falvak fejlesztésével kapcsolatos telepítési kérdésekkel: állami gazdaságok, gépállomások, központjainak telepítésével.

11. Foglalkozni kell a fejlesztés kérdéseivel: a falvak jellege és nagysága szerinti ellátottsági, közművesítési, egészségügyi, zöldterületi irányszámok, normák megállapításával és a regionális tervezés szempontjaiból adódó kérdésekkel.

12. A falutervezés, illetve rendezés irányelveinek meghatározása. Szanálás a falun.

* * *

Magyarország népességének a fele mezőgazdasággal foglalkozik, és több mint hat millió ember falvakban és tanyákon él. A vázlatosan áttekintett feladatokban tehát az ország nagyobb része közvetlenül érdekelt, hiszen a legkisebb részletmunkát is egyetlen nagy cél szolgálata hatja át: a magyar falu legyen jobb és szebb, a munka számára nyújtson kiadósabb és eredményesebb teret, dolgozói számára pedig gazdagabb és bővebb életet, kényelmesebb és emberségesebb otthont, a vegetatív élet síkjából felemelő kultúrát.

Legyen szabad — befejezésül — annak a eredménykedésnek kifejezést adni, hogy ennek a nagy célnak szolgálata egy nagy közös munkában fog össze minden erőt és minden tudást, és a feladatok következetes végrehajtásával a kitűzött cél meg is valósul.

A faluvizsgálatok célja és tartalma

dr. Major Jenő és dr. Valló István

1. A vizsgálatok célkitűzése.

A falufejlesztés, új falvak létesítésének kérdése szoros összefüggésben áll a mezőgazdaság fejlesztési programjával. Ha a fejlesztést úgy fogjuk fel, hogy egyúttal kijavítsuk a múlt és jelen hibáit, az új falvak létesítésénél pedig felhasználjuk a hagyományos értékeket, alapos helyzetfeltáró vizsgálatok szükségessége merül fel, mert az eddigi kutatások vajmi kevés használható útbaigazítást vagy tájékoztatást nyújtanak.

Olyan jellegű és részletezésű feldolgozások, amelyek a falu építészeti megjelenéséről adnának képet, úgyszólván nincsenek. A településtudomány tárgyalt munkaprogramjában ezért került előtérbe a faluvizsgálatok elvégzendő munkája, hogy így a különböző jellegű és szempontú kérdések egy egységes vizsgálati módszerrel és egy munkamenetben ökonomikusan egyesítve legyenek megoldhatók.

A faluvizsgálatok célja az, hogy elegendő anyagot tárjon fel a tudományos kutatás számára, hogy azokból összegező eredményeket, érvényes megállapításokat, tanulságokat és útmutatásokat vonhassunk le egyrészt a faluépítés, falufejlesztés tennivalóira, másrészt azok módjára vonatkozólag.

A vizsgálatokban tisztázandó kérdések nagy általánosságban a következőkben csoportosíthatók:

1. Milyen a magyar falu, mint a paraszti élet színterét képező települési egység.

E kérdéscsoportban a hangsúly a falu egészének térbeli megjelenésén van és magában foglalja a forma, szerkezet, utcakép, stb. összes részletkérdéseit, tehát mindazt, ami a falu építészetében jut kifejezésre, természetesen az abban, mint alkotásban érvényesülő esztétikai és tradicionális szempontokkal együtt.

2. Milyen életkeretet nyújt ez a térbeli együttes a benne élőknek? Hogyan és milyen mértékben elégíti ki a falu a benne élő közösségnek a településhez fűződő igényeit?

Ebben a kérdéscsoportban a hangsúly a falun, mint egységes organizmuson van, és magában foglalja az egészségügyi, kulturális, szociális követelményeket, az ellátás, a közlekedés megoldásait, a falunak intézményekkel, berendezésekkel, szolgáltatásokkal való felkészültségét, egyszóval mindazt, amit a falu organikus élete fogalmával foglalkozhatunk egységbe.

3. Milyen tényezők és fejlődési folyamat alakították ki a falu térbeli egységét és organikus életét?

Ez a kérdéscsoport a jelen megismert tényeknek történeti okaira tereli a figyelmet és a fejlődésnek történeti és társadalmi, gazdasági hátterét, valamint a természeti környezet módosító hatását célozza megadni. A kérdés megválaszolása nem lehet egyértelmű a falu történetének teljes felderítésével, hanem azoknak az okok-

nak és tényezőknek a történettudomány segítségével történő kutatásán legyen a hangsúly, amelyek döntő szerepet játszottak a jelen állapothoz elvezető fejlődésben.

4. A mai állapot és a múlt fejlődése milyen tanulságot nyújt a jövő tervezés számára? Melyek azok a haladó hagyományok, amelyeket a jövő faluépítésében felhasználhatunk?

E kérdéscsoport voltaképpen az előzőek sumája, azok értékeléséből kiszűrt eredménye. Az előző kérdéscsoportok vizsgálódásait azért kell elvégezni, hogy az itt feltett kérdések érdemleges választ kaphassanak.

2. A vizsgálatokról általában.

A vizsgálatokkal elérni kívánt célt teljesértékűen az szolgálná, ha a 3200 magyar falusi települést mind bele lehetne vonni a vizsgálatok keretébe. Erre azonban ezidőszámtól az idő rövidsége, másrészt a kutatással foglalkoztatható munkaerők hiánya miatt nincs mód.

Ezért a vizsgálatokat a falvak egy bizonyos számára kell korlátozni. Ezt a számot elsősorban egy, a mai lehetőségeken alapuló előzetes tájékozódás határozza meg, melynek segítségével a 3200 településből kiválaszthatók a történeti fejlődésüknél, földrajzi fekvésüknél, társadalmi jellegüknél, alaprajzi szerkezetüknél fogva, stb. vizsgálatra érdemes falvak. Arra kell törekedni, hogy az így kiválasztott falvak az általános hazai jelleget, és az egyes táji variációkat tanulságok levonására alkalmas módon, tipikusan képviseljék.

Ha elvégezzük ezekre a falvakra az itt következő szempontok szerinti részletes vizsgálatokat, újból jelentkeznek olyanok, amelyek ezeken belül is még különleges érdeklődést váltanak ki, amelyekben a magyar faluépítészeti haladó hagyományai a legjellegzetesebben találhatók fel. Ezekben az esetekben igen részletes helyszíni vizsgálatok elvégzése kívánatos, amelyek gerince a falu építészeti felmérése kell hogy legyen, de részletekbenően tanulmányozni kell a falu organikus életét is. Ilyen jellegű helyzetfeltárássra tömeges vizsgálatok esetén nincs meg a lehetőség, idő, költségek és apparátus híján.

Így az általunk kitűzött gyakorlati cél meg kívánja, hogy a vizsgálatok 2 szintben, 2 fokozatban történjenek meg. Lesznek *alapfokú vizsgálatok*, amelyeket a kijelölt falvak mindegyikére vonatkozóan el kell végezni és lesznek *magasabbfokú vizsgálatok*, amelyekkel a falvak egy kisebb számában az alapvizsgálatokat ki kell egészíteni.

Fontos tudományos érdek fűződik az alapfokú vizsgálatra történő kiválasztáshoz. Emelítettük azt a szempontot, hogy a vizsgálat minden tájban minden típusra kiterjedjen. E szempont helyes alkalmazása lehetővé teszi majd, hogy az ország különböző természetű és

jellegű vidékeinek sajátosságai felszínre kerüljenek. Nem elégedhetünk meg olyan nagy területi egységekben történő elhatárolással, mint pl. Dunántúl és Alföld, hanem a nagyobb egységeken belül meg kell keresni a kisebb tájegységeket is, mint pl. az Örség, Göcsej, Rábaköz, Ormánság, Mezőföld, Nagykunság, Bodroghöz, stb. Csak példaképen mutatunk rá arra, hogy a közös vonások mennyire felismerhetőkké teszik a Nyírség vagy a Hajdúság településformáit. Csak egy, a táj típusjegyeit alaposan elemző vizsgálat tudja majd eldönteni, mik azok a sajátosságok, amelyek alapján beszélhetünk nyírségi formáról és hajdúsági formáról.

De az egyes tájakon belül is gondoskodni kell a kiválogatásnál a különféle kategóriákba és típusokba tartozó egyedek változatairól. A változatok sok szempont szerint adódnak; nem felsorolás, hanem csak példaképen említünk néhányat:

nagyság: apró és kis falvak, nagy és óriásfalvak;

fekvés: alföldi, domb- hegyvidéki, dombra felkapaszkodó vagy völgyben ülő, patak mentén, folyóparton, ártéri szigeteken települt falvak;

történelmi mult: törökidőket átvészelt, elpusztult vagy azután létrejött falvak, stb.;

társadalmi mult: jobbágy, kiváltságos szabad falvak, nemesi községek, stb.;

forma: sorfalvak, halmazfalvak, kertes települések, csúrral körülfalt falvak, stb.

A magasabbfokú vizsgálatokra azokat a falvakat kell kiválasztani, amelyek az alapfokú vizsgálatok tanúsága szerint különösen jellemző egyedei valamely típusnak.

A vizsgálatok gerince és kiindulási alapja a mai állapot megismerése. Ehhez kapcsolódik a multba visszatekintő történeti vizsgálat, amely a fejlődés folyamatára fordít figyelmet, és azokat a mozzanatok, okokat és tényezőket igyekszik megismerni, amelyek a mai állapotot létrehozták és annak magyarázatául szolgálnak.

A mai állapot vizsgálatában irányadó lehet az az elv, hogy a vizsgálatok igyekezzenek minél teljesebb képet adni úgy a falu térbeli alkatára, mint organikus felépítésére, ellátottságára, de adatgyűjtésükben ne menjenek túl a településtudományt közvetlenül érdeklő tárgykörökön.

A történeti vizsgálatokat illetően irányadó az, hogy nincs szükség a település történetének teljes felkutatásába elmélyülni, csupán a fejlődésnek azokat a legfontosabb mozzanatait kell rögzíteni, amelyek a jelen állapot kialakulását döntő módon befolyásolták.

A jelen állapotban a mult gazdasági, társadalmi viszonyainak számos emléke maradt meg, s így benne sok olyan vonás van, amely nem a mai viszonyokból magyarázható. A történeti vizsgálatoknak tehát elsősorban addig kell elmenniük, amíg ezt a jelen helyzet lehetőleg teljes megismerése megkívánja. Ezért általában csak kivételes esetben van szükség arra, hogy a fejlődés előzményeiért a XVIII. századnál korábbi korszakba is visszanyúljunk. Egyébként is ez a kor az, amelyben először tudjuk a falu térbeli alkatát térképek alapján több-kevesebb hi-telességgel megfigyelni.

A vizsgált falvak formai kialakulására ennél régebbi időből inkább csak elvétve akadnak használható írásos feljegyzések. Éppen ezért a magyar falu korábbi időkre vonatkozó fejlődés-rajza majd a vizsgálatok eredményeit összefoglaló, értékelő feldolgozás feladata lehet.

Fontos, hogy a szükséglet gondos mérlegelésével irányítsuk a vizsgálatok terjedelmét, és szemünk előtt tartsuk azt, hogy a vizsgálatoknak nem lehet célja sem az, hogy faluszociográfiát, sem pedig hogy történeti monográfiát nyújtson.

3. A vizsgálatok tartalma.

Tartalmilag a vizsgálatok a következő kérdés-csoportokat ölelik fel:

I. A települések szerkezete.

Ebben a témakörben kell megvizsgálni, hogy a történeti kialakulás, gazdasági viszonyok alapján milyen területi alkatrészek jöttek létre, azoknak mi a szerepük és egymáshoz való viszonyuk. Alapvető a bel- és külterület elhatárolása. Az idevonatkozó vizsgálatok témáit a következőkben részletezzük:

1. Területfelhasználás.
2. Utcahálózat és térrendszer.
3. Telekmegosztás, telekformák (típusok).
4. Beépítési mód. Telkek beépítése. Az épületek elrendezése.

II. Társadalom, népesség.

A vizsgálatok során össze kell gyűjteni a falu lakosságára leginkább jellemző demográfiai és társadalmi vonatkozású adatokat, hogy lássuk: kik azok, akiket a település szolgál, anélkül, hogy a faluszociográfia részleteiig belemerül-nénk a témába, figyelembevéve azonban a faluról esetleg már megjelent ilyen jellegű munkákat.

1. A mai népesség száma nem és kor szerinti megoszlása.
2. Az egyes telkeken lakó családok száma, népességi ponttérkép lakóházanként.
3. Foglalkozási megoszlás mezőgazdaság, ipar és egyéb bontásban. A multbeli fejlődés.
4. Kül- és belterületi népesség. Multbeli fejlődés.

III. Természeti adottságok.

A cél nem a természeti viszonyok önmagáért való vizsgálata, hanem azoknak a vonatkozásoknak felderítése, amelyek a falu életét, arculatát erről az oldalról magyarázzák. Megkönnyítik ezt a munkát is a faluról vagy a környező tájról szóló földrajzi feldolgozások. Vizsgálni kell tehát, hogy az alábbi földrajzi adottságoknak mi a szerepük a falunál:

1. Domborzat.
2. Vízrajz, a mult változásai, régi folyómedrek, tavak, mocsaras területek, árterek.
3. Éghajlat.
4. Természeti kincsek.

IV. Gazdaság.

Mivel a falutelepüléseknek a mezőgazdasági termeléssel nagyon szoros a kapcsolatuk, ennek a problémakörnek a központjába a mezőgazdasági viszonyok jelen állapotának, a települési szerkezetben ma is érezhető gazdaságtörténeti vonatkozásoknak és a mezőgazdaság fejlesztésével kapcsolatos kérdéseknek kell lenniük. Az alapvető tájázódást a következő kérdésekkel kapcsolatban kell elvégezni:

1. Művelési ág-megoszlás.
2. Birtokviszonyok, egyéni és állami gazdaságok, termelőszövetkezetek.
3. Iparüzemek elhelyezkedése a területen.

V. Közlekedés.

1. Úthálózat.
2. Vasúti vonalak és állomások.
3. Autóbusz és állomások.
4. Víziutak.
5. Posta, telefon.

VI. Organizmus, — ellátottság.

Az ellátottság a faluvizsgálatok egyik kulcskérdése. A jelenlegi állapotok feltárását úgy kell elvégezni, hogy a gyűjtött anyag alkalmas forrásul szolgálhasson a falufejlesztéssel kapcsolatos normák kidolgozásához is. A részletes vizsgálatokat a következő témakörben kell lefolytatni:

1. A falu igazgatási szervezete, ma és a múltban.
2. Járási és megyei székhelyektől való távolság térben és időben.
3. Egészségügyi intézmények.
4. Oktatási intézmények.
5. Kulturális intézmények.
6. Üzletek és kiszolgáló üzemek.
7. Belső utak, gyalogjárók burkolat szerinti megkülönböztetéssel.
8. Regionális központi funkciók.

VII. Történeti vonatkozások.

Az előző tárgykörökkel kapcsolatban szükséges visszatekintésen kívül:

1. A név első említése.
2. Török idők alatti sorsa.
3. Történt-e a múltban esetleg áttelepülés?
4. Földrajzi és gazdasági jelentőségű dűlőnevek.
5. A falu területéről származnak-e archeológiai leletek, történetek-e ásatások?
6. Műemlékek, népi műemlékek.

VIII. Formai és esztétikai vizsgálatok.

Ez a problémakör alkotja a részletes vizsgálatok másik legfontosabb feladatát. Olyan műszakilag is precíz anyagot kell a vizsgálatoknak szolgáltatni, hogy ezek alapján a magyar falvak építészeti problémáira világos feleletet adhassunk, és egyúttal megállapíthassuk a hagyományoknak azokat az értékeit, amelyek a jövő tervezései során felhasználhatók. Ezeknek a vizsgálatoknak kell a táji sajátságokat is tisztázniuk. A vizsgálatok legfőbb szempontjai:

1. Az épület. Épülettípusok, alaprajzi elrendezés, építési anyag, szerkezet, homlokzat. (Ezekben jelentkező típusok.)
2. Ház- és telektípusok összefüggése a társadalmi rétegződés elemzésével.
3. A házak építési idejének vizsgálata.
4. Jellegzetes utcaképek.
5. A tájjal való kapcsolat, beleilleszkedés a környező tájba, sziluett.

IX. Irodalom.

A falura vonatkozó helyismereti feldolgozások regisztrálása.

A vizsgálatok végrehajtása és eredményeinek felhasználása egységes, kidolgozott módszert kíván meg, mert a sikert csak az biztosítja, ha a vizsgálatokat vezető szempontok mindenütt egységesen érvényesülnek.

Ezt a munkát tehát követnie kell a *részletes metódikának*, amely az itt rendszerbe foglalt vizsgálatok mindegyikének megadja módszerét és követendő szempontjait.

A magyar településtudományi szakirodalomban és a településtervezési gyakorlatban a zöldterület kifejezés általánosan használatosnak és elfogadottnak tekinthető, nem úgy, mint sok más szakkifejezés, amelynek többféle változata is használatos, gyakran elmosódó forgalmi különbséggel (pl. városépítés-városrendezés, közlekedési hálózat-forgalmi hálózat, lakókörzetszomszédsági egység, stb.) Viszonylag ritkán bukkan fel a zöldövezet kifejezés, még ritkábban és inkább a köznapi szóhasználatban a park vagy kert a zöldterület helyett. Végül bizonyos fogalmi elmosódás jelentkezik a szabadterület kifejezés felé, amelyet olykor zöldterület helyett vagy attól nem eléggé élesen megkülönböztetve használnak.

Ezzel szemben egyes külföldi, főként a szovjet szakirodalmi munkák az ültetvények, zöldültetvények, növényzet, stb. néven tárgyalják nagyobb részt ugyanazokat a településtervezési kérdéseket, amelyek eddig kialakult hazai gyakorlatunkban a zöldterület kérdéseivel esnek egybe.

Mindenek előtt e két szóhasználat közötti lényeges különbséget kell tisztázni, a zöldterület fogalmának körvonalazása érdekében, és egyben a további tanulmányban foglalt vizsgálódások tárgyának elhatárolása érdekében is. Csak tisztázott fogalom alapján tűzhetünk ki tisztázott tárgyat és célt vizsgálódásunk számára.

Az ültetvényekkel foglalkozó munkálatok (pl. Lunc: Kertépítés című alapvető műve, amelyre a továbbiakban nagy mértékben támaszkodunk), bár a településtervezés szempontjából foglalkoznak az ültetvények, a növényzet szerepével, jelentőségével, ezt mégis kitágítják az egyes ültetvényekig, azok különböző fajtáig, csaknem botanikai részletességgel. Ilyen értelmezésben idetartoznak egyfelől a lakóházakhoz tartozó, sőt a lakóházakban, azok ablakaiban nevelt ültetvények, másfelől azok is, amelyeknek ültetése talajjavítási, talajmegkötési, éghajlati, stb. célokból történik a településeken kívül, az általános természetátalakítási, erdősítési tervek és munkálatok keretében. Az ültetvény ily módon nem területi településszerkezeti elemként, hanem táj- és településalakító tényezőként szerepel, annak legkisebbrendű értelmében, mint pl. az utak burkolási módja, az épületek építési anyaga, stb., amelyek kétségtelenül közvetve vagy közvetlenül befolyásolják a települések kialakulását.

A jelen munkának korlátozottabb célt kell szabni és ehhez a zöldterület egyébként is elfogadott kifejezése áll közelebb, amelyben az ültetvény, a növényzet, területi tényezőként jelentkezik. Növényzet és zöldterület között tehát az a különbség, hogy a növényzet fogalma felöleli az egyes növényeket is, figyelem nélkül azok területfoglalására, területi kiterjedésére, — a zöldterület viszont olyan növényzettel bo-

rított terület, amely terjedelme folytán a település szerkezetében, és így annak tervezésében már a település egyéb részterületeihez viszonyított aránya folytán is számottevően jelentkezik. A zöldterülethez értendők nemcsak az ültetett, hanem a vadon élő növényzetű területek is. Továbbá ide értendők az olyan területek is, amelyek jelenleg nem zöld területek (pl. szanálendő beépítési terület), de a tervezésben zöldterület céljára jelöltetnek ki.

Ezért a zöldterület fogalommeghatározását röviden az alábbiakban adhatjuk: „zöldterület a jellegzetesen növényzettel borított vagy erre a célra jelölt terület”.

E fogalmi meghatározásban a „jellegzetesen” kifejezés nem szorul számszerű értékelésre, ill. ilyen értékelés, az ezzel kapcsolatos számszerű vizsgálatok, normák gyakorlati szempontból céltalanok volnának. Az értendő rajta, hogy a szóbanlévő területnek esetleges más kiképzésű, másként elfoglalt részei alárendeltek, a terület jellegét és szerepét mind funkcionális, mind vizuális értelemben elsődlegesen a növényzet szabja meg.

A zöldterület fogalma azonban még egy szempontból szorul értelmezésre: a területi kiterjedés szempontjából. Elvben ugyanis egy-egy növény, bármennyire csekély mértékben, de területet foglal el a településben, kivéve az épületen vagy épületben tenyésztett növényzet (pl. ablakokban, tetőkerten, stb.), amely a fentiek alapján eleve kiesik vizsgálódásunkból. Felfelé az elhatárolás a területi kiterjedés szempontjából a településtervezésben nem problematikus, mert minél nagyobb valamely a településhez tartozó összefüggő zöldterület, annál jelentősebb eleme a településnek, és így annál inkább tárgya a vizsgálódásnak. Ez a felső határ csak abban az esetben volna problematikus, ha vizsgálódásainkat a regionális tervezésre is kiterjesztenénk, jelen tanulmány azonban a szorosan vett településtervezésre, a települések zöldterületeire szorítkozik. Az alsó határ kérdése az, ami megfontolást igényel. Egy-egy fa, néhány cserje, elaprózott, kis gypsávok az építési területeken, épületek között, vagy azok tartozéka-ként semmiképpen nem tekinthetők zöldterületnek, bár területi kiterjedésük kétségtelenül van. A területi kiterjedés alsó határát a településtervezés tervfajtái, ill. azok léptéke szabja meg, másfelől, és ezzel összefüggően az ilyen kisebb részterületeknek és azok növényzetének funkcionális — vizuális szerepe a település szerkezetében és képében. A településtervezés alsó határát a beépítési terv (esetenként a részletes forgalmi terv) és ezeknek legnagyobb léptéke, az 1 : 500 képezi. E léptékben egyes fa- vagy cserjecsoportok, gyepesített területrészek már jelölhetők olyan mértékig, amilyen mértékig az épületek vagy más létesítmények együttesében lényeges alakító szerepük van.

Lényeges, alakító szerepük pedig az esetben van, ha nagyobb számuk, terjedelmük vagy összefüggésük révén a létesítmények elhelyezését, képét, működését számottevően befolyásolják. Egy-két, az épület elé ültetett díszcserje tehát semmiképpen sem a településtervezés tárgya, ellenben fasorok, városképi hangsúlyt adó facsoportok, gyepesített forgalomterelő sávok, szigetek ebben a nagyobb léptékben a településtervezés és egyben a zöldterületek mint települési elemek alsó határaként jelentkeznek, annak tekintendők.

Ily módon a zöldterületek, másszóval a növényzettel borított területrészek a településben a területi kiterjedés széles skáláját ölelhetik fel; ennek arányában különféleképpen jelentkeznek az egyes tervfajtákon is, azok méretarányától függően. Az általános rendezési terv témáját külön jelölt zöldterületként a nagyobb területfoglalású és ennek megfelelően a területfelhasználás zöldterületi kategóriájába sorolt zöldterületek képezik. Jelentőségüket mutatja az, hogy a zöldterület a fő területi kategóriák egyike a lakó, az ipari, stb. területek mellett. Területi kiterjedésük alsó határa az általános terven 1:5000 méretarányban kb. 1 ha, zöldsávoknál 20–30 m szélesség. Az egyéb fő területi kategóriába eső kisebb zöldterületrészek (pl. lakóterületeken a lakóházakhoz tartozó kertek) az általános terven már nem szerepelnek. A részletes rendezési terven azonban a kisebb zöldterületrészek is a tervezés tárgyát képezik (pl. tömbudvarok parkosítása, utak fásítása, stb.). Végül a beépítési vagy a részletes forgalmi terven szükség esetén jelentősek, és így jelölést igényelnek egyes facsoportok, gyepsávok, tehát alárendelt területi elemek is.

Miután a zöldterület fogalmát, területi kiterjedését e közhasználatú kifejezés megtartásával a településtervezés szempontjából meghatároztuk és ezáltal vizsgálódásunk tárgyát is elhatároltuk, ki kell rekesztenünk néhány, fentebb már említett olyan kifejezést, amely a zöldterület helyett olykor felmerül. A *zöldövezet* a zöldterületeknek csak egy részére alkalmazható, azokra, amelyek a település egészében összefüggően jelentkeznek (védősávok, zöldgyűrűk, stb.), ezekről később lesz szó. Ugyanakkor *zöldövezet* néven szerepel a várost zöldség- és gyümölcsfélékkel ellátó terület is, ez azonban a zöldterületektől teljesen független, merőben termelési témának tekinthető. A *park* ugyancsak egy fajtája a zöldterületnek, meghatározható szereppel, kiképzéssel, terjedelemben. (Szintén lásd alább.) Hasonló értelmű a szintén használatos *liget* is. Használatos még a sáv — zöldsáv, park-sáv, védősáv — kifejezés is, olyan zöldterületekre (parkokra, ill. védőterületekre), amelyeknek szélessége a hosszához képest viszonylag csekély. Ugyasint használatos a *kert* is, amelyen elkerített és többnyire épülethez, épületekhez tartozó zöldterületrészt értünk. Végül a *szabad terület* mint használatos fogalom tágabb értelmű a zöldterületnél, mert valamennyi be nem épített vagy be nem építhető terület, ide értendő (utak, udvarok, piac, állatvásártér, stb.); a zöldterület a szabad, ill. a be nem építhető te-

rületeknek egyik jelentékeny része, az a rész, amely a fenti fogalmi meghatározás alapján túlnyomóan növényzettel van borítva.

I. rész.

A zöldterületek célja és fajtái.

A zöldterületek növényzetük révén és terjedelmüktől, fekvésüktől, növényzetük sűrűségétől és jellegétől függően különféle, részben összefüggő hatással vannak a településre, és ennek megfelelően különféle célokat is tölthetnek be a település életében. E különféle hatásokat, illetőleg célokat előbb áttekintjük, azután kívánjuk ezeket a lehetőség szerint csoportosítani.

A növényzet napközben elsősorban árnyékhatásával *csökkenti a levegő hőmérsékletét*, este pedig, mielőtt a napbesugárzás megszűnik, a növényzet felülete hamar lehül, ezzel szemben az épületek falai, az utak burkolatai a napbesugárzás megszűnte után még huzamos ideig visszasugározzák az elnyelt hőmennyiséget. A hőmérsékletkülönbségek következtében *légcseré keletkezik* a szomszédos területekkel; a beépített részek melegebbek, és a zöldterületek hűvösebb levegője kicserélődni törekszik. A légáramlás mértéke szélcsendben eléri az 1 m/sec-ot is, ami könnyű szellő érzetét kelti. Általában 2–3 fokos hőmérsékletkülönbség tapasztalható beépített és zöldterületek között, ez utóbbiak hőmérséklete olykor 10–12%-kal is alacsonyabb.

Csökkenti a léghőmérsékletet a zöldterület azáltal is, hogy a növényzet *növeli a levegő nedvességtartalmát*. A fák, cserjék, leveleinek, a fű- és virágszálaknak a párologtató felülete az általuk elfoglalt talajfelszíni területnek húszszorosát is meghaladja, de ettől eltekintve a zöldterület hőmérsékletcsökkentő hatása is növeli a légnedvességet. Ezek folytán pl. parkban 27%-kal, erdőben 36%-kal nagyobb a légnedvesség, mint beépített udvarban, sőt ez a nedvességnövelő hatás kiterjed a zöldterület közvetlen környezetére, a növényzet magasságának mintegy 10–12-szeresét kitevő távolságig. (A Szovjetunióban végzett tudományos megfigyelések szerint.)

A zöldterületek növényzete *mérsékli a szélsebességet*, természetesen a növényzet magasságától, sűrűségétől függően, és a zöldterülettől, ill. a növényzettől való távolsággal csökkenő arányban. Így pl. a növényzet magasságával egyenlő távolságban a szélsebesség az eredeti sebességnek csak 40%-a, míg a magasság 25-szörös távolságban már meghaladja annak 90%-át.

A légcseré, a légnedvesség növelése, a szélsebesség csökkentése útján a zöldterületek általában *egyenletesebb hőmérsékletingadozást* tesznek lehetővé a településen belül, amely ingadozás zöldterületek hiányában lényegesen nagyobb és ezáltal az egészségre károsabb volna.

A növényzet oxigént termel és a széndioxidot elnyeli, ezáltal *csökkenti a levegő széndioxid-tartalmát és azt oxigénnel felfrissíti*. A település azonban sokszorosát termeli annak a szén-

dioxid mennyiségnek (kilégzés, tüzelés, stb.) által, amelyet a növényzet elnyelni képes, és így nem helytálló az a korábbi felfogás, amely szerint a növényzet az egész település levegőjét tisztítaná a széndioxid elnyelésével. A széndioxid túlnyomó része a függőleges légcsere útján távozik az alsó légrétegekből, a zöldterületeknek ilyen hatása tehát csak magára a zöldterületre és annak közvetlen környezetére szorítkozik.

A zöldterületek növényzete esetenként csökkenti a levegő portartalmát. Ez a hatás nagy mértékben függ a növényzetfajtától; pl. a tűlevelű fajták porlekötése sokszorosa a másfajtáknak, továbbá a légnedvesség mértékétől, a por minőségétől. A porcsökkentő hatás még a lombtalan évszakokban is jelentős lehet. Így pl. a Szovjetunióban végzett tudományos megfigyelések szerint nyáron nyílt területen 1 m³ levegő portartalma 0,9 mg, fák alatt 0,52 mg volt, télen nyílt területen 0,8 mg, fák alatt 0,5 mg (Lunc id. m.)

Jelentős a zöldterületek, ill. a növényzet szerepe a légszennyezés egyéb fajtáinak, a füstök, gázok, hatásának csökkentésében is. A zöldterület, ill. a növényzet elsősorban szélfékező hatásával véd a szennyeződéstől, fontos azonban a függőleges átszellőzés is; a zöld és a környező területek légcsereje következtében a gázok a felső rétegekbe jutnak. A legelterjedtebb szennyező gáz a kén-gáz; 1 m³ levegőben általában 0,01–0,08 mg-ig terjed, a szennyezettség mértéke. Ipari területeken a szennyezettség 0,035–0,08, az iparüzemekhez közeledő lakóterületeken 0,02–0,06 mg, parkokban 0,025–0,02 mg (a Szovjetunióban végzett tudományos megfigyelések szerint).

A zöldterületek növényzete csökkenti a hó és hófúvásokra, függően a zöldterület szélességétől, a növényzet sűrűségétől. Jelentős szerepe lehet továbbá a tűz és robbanások elleni védelemben, a szélsébség csökkentése és a növényzet nedvességtartalma folytán.

Forgalmi utaknak zóldsávokkal való tagolása fokozza a forgalom biztonságát azáltal is, hogy a növényzet csökkenti a különféle fényforrások kápráztató hatását.

Megfelelő növényfajták ültetése esetén a zöldfelület alkalmassá válhat csuszamlások, földomlások, továbbá porképző, homokos talajok megkötésére.

Végül a zöldterületek, ill. a növényzet csökkenti a városi zajra. A lombos fák koronái a zaj 26%-át elnyelik. Zajcsökkentő hatása van az előkerteknek is. Növényzet nélküli utcákon a zaj 5-ször is nagyobb, mint az előkerter, ill. fásított utcákon. Hasonló módon csökkentheti az utcákon keletkező rezgéseket is.

Ezzel röviden áttekintettük a zöldterületeknek növényzetük révén gyakorolt fizikai, ill. kémiai hatásait, amelyek a település, helyesebben a lakosok életében nagyobb részt *fiziológiai hatásokként* jelentkeznek. Ismételjük, e hatások mértéke mindenesetre függ a zöldterület méreteitől, fekvésétől, a növényzet sűrűségétől, a meglévő vagy alkalmazott növényfajtától, erre vonatkozó részletesebb adatokra azonban ké-

sőbb, a zöldterületek elosztásának, méretezésének, valamint részletesebb kiképzésének tárgyalásánál lesz szükség. Meg kell állapítanunk továbbá, mint lényeges körülményt, hogy a fentemlített hatások általában, kisebb-nagyobb mértékben csak a *zöldterület közvetlen környezetére terjednek ki*, ami a zöldterületek kellő méretezésén kívül a zöldterületek megfelelő elosztásának egyik legfőbb indoka.

Nem kevésbé jelentős azonban a zöldterületeknek egészen más jellegű, de az előbbiekkal szorosan összefüggő, és pedig pszichikai és esztétikai hatása a településben, amely lényegéből eredően számszerűen kevésbé közelíthető meg.

A zöldterületek pszichikai hatása az *üdülés* fogalmában (felüdülés, pihenés, szórakozás, művelődés, ill. az üdülés lehetőségeiben jelentkezik. Az üdülésben természetesen szerepük van a felsorolt fiziológiai hatások nagyrésznének is, mert pszichikai üdülés kellő fiziológiai feltételek hiányában (pl. rossz levegőben, zajban, zárt környezetben, stb.) csak kivételes esetekben képzelhető el. Maga az üdülés azonban lényegében pszichikai folyamat, és egyben relatív jellegű is: nagyrészt függvénye a mindennapos és az egyéni életkörülményeknek.

Különösen a városi lakosság igényli a lehetőleg mindennapos, de a minél gyakoribb felüdülést, annál nagyobb mértékben, minél nagyobb a munkamegosztás mértéke, vagyis minél egyoldalúbb munkafolyamatokat végez, továbbá, minél nagyobb mértékben van kitéve a sűrűbb együttélés, a zárt helyen végzett munka folyamánaként zavaró, fárasztó hatásoknak. Az üdülés módjai a lakosok életkora, foglalkozása, hajlamai és ezeknek következtében az üdülés közelebbi célja és időtartama szerint is különböznek. A különféle zöldterületek azonban együttesen az üdülés legkülönbözőbb módjai számára nyújtanak, ill. nyújthatnak lehetőséget. Így életkor szempontjából a gyermekek felügyelettel történő játékaikra, fiatal és középkorúaknak testi vagy szellemi pihentető foglalkozásra, idősebbeknek testi megerőltetés nélküli pihenésre. Foglalkozás, hajlam szerint a zöldterület nyújtotta üdülés lehet csoportos, vagy magányos, aktív vagy passzív, fizikai vagy pszichikai jellegű (séta, különféle sportok, olvasás, szemlélődés, stb.) Időtartam szempontjából a néhányperces pihenéstől az egésznapos, sőt hétvégi kirándulásig terjedhet, sőt pihentető hatása a munka- és a lakóhely közötti mindennapos utakon is érvényesülhet. Még a lakóházban való tartózkodás esetén is a zöld környezet pusztán látványának jelentékeny pihentető pszichikai hatása van, továbbá jelentős erkölcsi és kulturális szerepe van a zöldterületeknek azáltal, hogy alkalmat nyújtanak a városi lakosságnak a természet megismerésére, tanulmányozására, egyoldalú élet helyett teljesebb életre. Mindez együttvéve üdülésnek tekinthető, és a település zöldterületei minderre lehetőséget kell hogy nyújtsanak. Mint települési funkció pedig az üdülés, a művelődés kiegészítéseként, a munka, a lakás, a közlekedés mellett a település egyik alapfunkcióját alkotja.

A zöldterületek pszichikai hatásával egyenértékű, illetőleg a hatás más módon való megnyilvánulásának is tekinthető a zöldterületek *esztétikai hatása*, zöldterületen érve a fentebb mondottak alapján fasorokat, és egyéb, a beépítést kiegészítő, annak hatását lényegesen alakító növényzetet is.

A zöldterületek esztétikai hatását az adja, hogy növényzetükkel tagolják, élénkítik, gazdagítják a település képét és kiegészítik az építészeti elemeket. Ez a hatás megnyilvánulhat egyfelől a település összképében, a nagyobb összefüggő, a települést környező vagy feltagoló zöldterületek révén, másfelől a település részleteiben, a belső városképekben, ahol a zöldterületek, esetenként a fasorok, facsoportok az építészeti elemekkel kölcsönhatásban lényeges városképi elemet alkotnak. További jelentős esztétikai hatások nyilvánulhatnak meg a nagyobb zöldterületeken (parkokon) belül, azok természeti állapotában, méginkább tervszerű ültetésében, kiképzésében, kis építészeti elemekkel való gazdagításában. Az esztétikai hatás a felüdülésnek jelentős tényezője, és így attól csaknem elválaszthatatlan: a gyönyörködtető, a szép városkép, amelynek mai felfogásunk szerint a zöldterületek, a növényzet szerves és el nem hagyható része, felemelően hat a lakosságra, növeli annak életkedvét és életterejét.

Végül egyes zöldterületek bizonyos *gazdasági (termelési) célokat is szolgálnak*, és így a település életében, bár városias település esetében alárendeltebb, de kétségtelen gazdasági jelentőségük van. Ilyenek mindazok a területek, amelyekben erdő-, mező- vagy kertgazdasági művelés folyik, továbbá a háztáji kertek egy része. Zöldterületi jelentőségük ehhez mérten változó, általában kisebb a nem gazdasági célú zöldterületeknél, ami nem érinti a település ellátásában betöltött és így más tanulmány tárgyát képező jelentőségüket.

A zöldterületeknek eddig említett különféle hatása, szerepe általában minden településben jelentkezik. Egyes településekben azonban részben a természeti adottságok, részben a település regionális szerepköre folytán bizonyos zöldterületek *különleges célokat* is szolgálhatnak, mint pl. ritka természeti adottságok, növényfajta megőrzése, a természet (állat és növényvilág) tudományos megismerése és megismertetése, gyógyítás, stb. E különleges célok esetenkénti megvizsgálást igényelnek.

Ide tartozik még annak megemlítése, hogy a zöldterületek felsorolt szerepét tölthetik be részben a vízfelületek is, főként az esetben, ha zöldterületek kiegészítését képezik, vagy növényzettel szegélyezettek. Fokozzák a levegő nedvességtartalmát, hozzájárulnak a hőmérséklet kiegyenlítéséhez, üdülésre alkalmasak, látványuk pihentető és olykor gyönyörködtető. Ezért a zöldterületek fogalmába esetenként az ilyen vízfelületek is beleértendők, aminek különösen a zöldterületek méretezése szempontjából van jelentősége.

Mindezeknek a különféle hatásoknak és lehetőségeknek a figyelembevételével a zöldterületek — ideértve az előbbieket alapján a vízfelü-

leteket is — a település életében, szerkezetében és képében az alábbi főbb célokat szolgálhatják.

Egészségügyi, illetőleg egészségvédelmi célokat (hőmérséklet kiegyenlítése, a levegő szennyeződésének csökkentése, szél, por, zaj, elleni védelem).

Biztonsági célokat (tűz, hófúvás, robbanás, földomlás elleni védelem).

Üdülési célokat (pihenés, séta, kirándulás, sport, játék, szórakozás, művelődés, stb.)

Esztétikai célokat (a városszerkezet és a városkép tagolása, élénkítése, gazdagítása, az építészeti elemek kiegészítése).

Gazdasági célokat (erdő, mező, kertgazdasági művelés, ill. termelés).

Különleges célokat (természeti nevezetességek megőrzése, kutatása, ismertetése, gyógyítás, stb.)

E különféle célok fontossági sorrendjét megállapítani szükségtelen és márcsak azért sem lehetséges, mert egymással összefüggnek. Így az üdülés lehetősége nagy mértékben összefügg a zöldterületek egészségvédelmi szerepével. Védőterületeket gyakran használnak fel mező- vagy kertgazdasági művelésre. Az esztétikai cél szorosán összekapcsolódik az üdüléssel, továbbá önmagában véve is indokoltá tenné a zöldterületek, a növényzet szerepének vizsgálatát a települések képében. Ugyanezért az egyes zöldterületek általában a felsorolt célokat többé-kevésbé együttesen szolgálják, olyan zöldterület, amely kizárólag egyik vagy másik célt szolgálna, ritkán fordul elő. Leginkább a pusztán gazdasági-termelési célt szolgáló egyes területek tekinthetők ilyeneknek, mert üdülési, esztétikai szerepük általában nincsen, a termelésen kívül egyedül a település egészségvédelmében bírnak korlátozottabb jelentőséggel.

Miután meghatároztuk a zöldterület fogalmát és áttekintettük a zöldterületek különféle hatását, szerepét, s ennek folyamánként célját a településben, meg kell kísérelnünk mindezek figyelembevételével a zöldterületek osztályozását. Az osztályozás képezi az alapját minden további, a különféle zöldterületekre vonatkozó vizsgálatoknak.

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy az osztályozásnak többféle szempontja lehetséges, ezek nagyrészt szükség is van, viszont egyik módját az osztályozásnak sem lehet a többinél előbbrevalónak, még kevésbé kizárólagosnak tekinteni. Az osztályozási módoknak ez a többfélesége a zöldterületeknek már ismertetett különféle szerepéből ered, valamint abból, hogy a különféle zöldterületek a lakosságot különböző mértékben szolgálják.

1. Az osztályozás egyik szempontját mindezenelőtt az a körülmény adja, hogy a különféle zöldterületek a lakosság különféle, kisebb-nagyobb részének célját szolgálják, és ennek megfelelően használatuk mértéke és módja is eltérő.

E szempontból megkülönböztetünk:

- a) *korlátlan közhasználatú*,
- b) *korlátozott közhasználatú*,
- c) *a közhasználat elől elzárt zöldterületeket*.

A korlátlan közhasználatúakhoz tartozik a zöldterületek többsége, az erdő-parkok, kultúr-

parkok, sétányok, általában az üdülési és esztétikai célt szolgáló zöldterületek. Ezeket a lakosság egésze bármikor használhatja.

A korlátozott közhasználatúakhoz tartoznak a soklakásos lakóházak és a nyilvános jellegű közintézmények, ill. középületek kertjei, a gyermek-parkok, sport-parkok, a temetők, a botanikus kert, állatkert, általában a meghatározott célú (lásd alább) és a különleges célú zöldterületek, továbbá az elsősorban gazdasági célt szolgáló zöldterületek egy része. (Erdők, kert és mezőgazdasági művelési területek.) Használatuk a lakosság egyes életkor, lakóhely, szervezet, stb. szerint meghatározott részeire, egyes napszakokra, vagy a használat mértékében és módjában korlátozódik.

A közhasználat elől elzárt területekhez tartoznak a családi lakóházak kertjei, a nem nyilvános jellegű közintézmények, illetőleg középületek (óvodák, iskolák, kórházak, szanatóriumok, kutató intézetek, stb.) kertjei, a víznyerőhelyek védőterületei, a faiskolák, és más kertészetek, — általában a magántulajdonban lévő, továbbá az olyan zöldterületek, amelyeknek rendeltetésük betöltését a nyilvános használat meggátolná. Ezért ezeket csak erre feljogosított személyek használhatják.

A korlátozott közhasználatú és a közhasználat elől elzárt zöldterületek közötti különbség azonban már kevésbé jelentős, ezért ez utóbbiak is gyakorlati szempontból korlátozott közhasználatú zöldterületeknek tekinthetők. Tanulmányunkban a továbbiak során csak a korlátlan és a korlátozott zöldterületeket említjük.

2. A településben elfoglalt helyzetük és ezzel összefüggően ismét a használat mértéke s módja szempontjából a zöldterületeknek egy másik csoportosítása is szükséges, éspedig a település területi tagozódása, ill. a településben elfoglalt helyzetük szerint. Ezt figyelembevéve megkülönböztethetők:

az egész települést szolgáló zöldterületek (pl. erdő-park, kultúr-park, temető, állatkert, védőterületek, művelési területek),
a település egyes részeit szolgáló, éspedig különösen a *lakóterületek* különböző *egységeit* szolgáló zöldterületek (lakónegyed, lakóegység — szomszédsági egység — lakótömb, közös parkja). *Egyes lakóházakhoz, középületekhez tartozó* zöldterületek (kertek). *Az ipari területre eső vagy ipari üzemekhez tartozó* zöldterületek. *A közlekedési (út) terület* zöldterületei, ill. növényzettel borított részei.

Továbbá megkülönböztethetők:

A településen kívüli (a település beépítési területén kívül fekvő) de funkcionálisan a településhez tartozó,

a településen belüli (a település beépítési területén belül fekvő) zöldterületeket.

Az előbbiekhöz tartoznak jellegzetesen az erdők, erdő-parkok, a temetők, a kert- és mezőgazdasági művelési területek, továbbá a védősávok, védőterületek túlnyomó része.

Az utóbbiakhoz tartoznak jellegzetesen a településen belüli egységeket szolgáló parkok, a

sétányok, a lakóházakhoz tartozó kertek, az ipari területek és iparüzemek, a középületek zöldterületei.

3. Kézenfekvő, hogy az osztályozást a zöldterületeknek már ismertetett céljai szempontjából is elvégezzük. Eszerint megkülönböztethetők:

a) *elsősorban védelmi* (egészségvédelmi, biztonsági) *célokat* szolgáló *zöldterületek*: ilyenek jellegzetesen a véderdők, az egészségre ártalmas ipari üzemek, az utak, a vasutak védősávjai, a tűz- és robbanásveszélyes üzemek védőterületei, általában a védőterületek és védősávok.

b) *Elsősorban üdülési célokat* szolgáló *zöldterületek*:

ilyenek jellegzetesen az erdő-parkok, kultúr-parkok, gyermek-parkok, általában a parkok, sétányok, a lakóházakhoz tartozó parkosított területek, ill. kertek.

c) *Elsősorban városképi* (faluképi) *célokat* szolgáló *zöldterületek*:

ilyenek jellegzetesen a településszerkezetet tagoló parksávok, square-ek (szkverek) a fásított utak, középületekhez vagy azok együtteséhez tartozó díszkertek.

d) *Elsősorban gazdasági* (termelési) *célt* szolgáló *zöldterületek*:

ilyenek jellegzetesen az erdők, a kert- és mezőgazdasági művelési területek, a háztáji gyümölcsös és veteményes kertek, faiskolák, virágkertészetek.

e) *Különleges célt* szolgáló *zöldterületek*:

pl. védett területek (rezervátumok) állatkert, botanikus-kert, gyógyfürdő-parkok.

Ez az osztályozás egyfelől nem zárja ki azt, hogy egyik vagy másik csoportba tartozó zöldterületek ne szolgáljanak egyben más célt (pl. védőterületek gazdasági célt, parkok esztétikai célt, erdők üdülési célt, stb.), — másfelől esetenként egyes zöldterületek egyaránt tartozhatnak e csoportok közül többbe is (pl. a kultúrpark a védelmi, az üdülési, az esztétikai célt szolgáló zöldterületek csoportjába.) Az osztályozás célja egyedül az, hogy az egyes zöldterületekre elsődlegesen jellemző célt kiemelje.

4. A zöldterületek nagyobb része a 4. pontban felsorolt főbb célokat szolgálja vagy pedig ezek közül egyszerre többet is, de közelebbi meghatározott cél és ennek megfelelő kiképzés nélkül (pl. parkok, parksávok, kertek). Kisebb része azonban a zöldterületeknek ezen főbb célok valamelyikének vagy többségének betöltése mellett még további, közelebbiről is meghatározott célt szolgál, és ennek megfelelő kiképzéssel (esetleges elkerítés, tagolás, létesítmények, stb.) bír. Ez utóbbiak közé tartoznak pl. a kultúrparkok, a sport-parkok, a gyermek-parkok, a temetők, továbbá a botanikus kert, az állatkert, általában a különleges célú zöldterületek. Az ilyen zöldterületeket — ide értve tehát a 4. alatti osztályozásban már említett különleges célúakat is — *meghatározott célú zöldterületeknek* nevezzük. Különválasztásuk azért szükséges, mert méretezésükre, elhelyezésükre, kiképzésükre, általában külön szempontok és normák irányadók.

Egyes esetekben a meghatározott célú zöldterületek elhatárolt részét képezhetik más, általánosabb jellegű nagyobb zöldterületeknek. Ez utóbbi tehát az egyéb, közelebbiről nem meghatározott célú zöldterületek külön elnevezést nem igényelnek, ezek gyűjtőnéven egyszerűen zöldterületek.

A meghatározott célú zöldterületekkel kapcsolatosan merül fel a zöldterületek egy részének és a közintézmények egy részének bizonyos egybeesése (temetők, sporttelepek, állatkert, stb.) A közintézmények, a településtudomány és a településtervezés különálló témáját képezik, és így ezekben az esetekben átfedés jelentkezik egyfelől a közintézményekkel, másfelől a zöldterületekkel foglalkozó tanulmányok, valamint tervezésük között. Az átfedés lényege abban áll, hogy egyes olyan területi jellegű közintézmények, amelyek vagy zöldterület jellegűek, vagy pedig célszerűen csak zöldterületen belül helyezhetők el, a zöldterület tematikáján belül mint a fentemlített meghatározott célú zöldterületek is szerepelnek. Semmiképpen sem volna helyes ilyen közintézményeket a közintézmények teljességéből ezért kirekeszteni, ugyanúgy helytelen volna a zöldterületek tárgyalásából való kirekesztésük is. Ezért az olyan meghatározott célú zöldterületek, amelyek egyben közintézmények, ill. azok szerves részei mint közintézmények ott tárgyalandók, — a zöldterületekhez csak olyan mértékben tartoznak, ill. a zöldterületekkel együttesen csak olyan mértékben tárgyalandók, amilyen mértékben zöldterület szerepét is betöltik, és így részei a település összefüggő zöldterületi rendszerének. Ez vonatkozik természetesen közintézmények, helyesebben középületek kertjeire is. (Iskola, kórház, stb.)

Összefoglalóan tehát a zöldterületeket különféle szempontokból az alábbiak szerint osztályozhatjuk:

1. használatuk (nyilvánosságuk) mértéke szerint:

- a) korlátlan közhasználatú zöldterületek,
- b) korlátozott közhasználatú zöldterületek.

2. A település területi tagozódásába való illeszkedésük szerint:

- a) az egész települést szolgáló zöldterületek,
- b) a település egyes részeit szolgáló, és pedig különösen a lakóterületek különböző egységeit szolgáló, a lakóházakhoz tartozó, a középületekhez tartozó, az ipari területekre eső vagy ipari üzemekhez tartozó zöldterületek, a közlekedési területekre eső zöldterületek, ill. növényzettel borított részek.

A település egészéhez viszonyított helyzetük szerint pedig

- a) településen (a település beépítési területén) kívül, és a településen (a település beépítési területén) belül fekvő zöldterületek.

3. A településben betöltött főbb célok szempontjából:

- a) elsősorban védelmi célokat szolgáló zöldterületek,
- b) elsősorban üdülési célokat szolgáló zöldterületek,

c) elsősorban városképi célokat szolgáló zöldterületek,

d) elsősorban gazdasági célokat szolgáló zöldterületek,

e) különleges célt szolgáló zöldterületek.

4. Az 1—3. osztályozástól függetlenül megkülönböztetendők az általános célokat szolgáló zöldterületen belül egyes meghatározott célú zöldterületek. Ezek részben különleges zöldterületek, továbbá részben zöldterület jellegű vagy zöldterületben elhelyezendő közintézmények.

* * *

A zöldterületek fogalmának, céljainak és osztályozási módjainak ismeretében most már át kell tekintenünk a zöldterületek főbb, kialakult fajtáit. Ezek azok a különféle célú, fekvésű, terjedelmű, különféle mértékben, illetőleg módon használt zöldterületek, amelyek a településben ezidő szerint általában vagy esetenként szükségesek, és így a településtervezés tárgyát alkotják.

A felsorolás számára legalkalmasabb az 1. pont alatti osztályozás, a zöldterületek használatának, (nyilvánosságának) mértéke szerint. Leginkább ebben jut kifejezésre a település egésze szempontjából az egyes zöldterületeknek — mint zöldterületeknek — a fontossága. Az így felsorolt zöldterületek mindegyikénél azonban megemlítjük, hogy az egyéb (2—5 alatti) osztályozási szempontokból melyik csoportba tartoznak.

I. Korlátlan közhasználatú zöldterületek.

Városi erdők (erdőparkok). Az egész települést szolgáló, településen kívüli, elsősorban üdülési célú zöldterületek. Egyben védőterület (véderdő) célját is szolgálhatják. Közelebbi rendeltetésük: tartósabb üdülés, séta, kirándulási lehetőségek biztosítása.

Kultúrpark. Az egész települést szolgáló, lehetőség szerint településen belüli, egyaránt üdülési és esztétikai célú zöldterület. Közelebbi rendeltetése: az üdülés legkülönbözőbb lehetőségeinek (pihenés, szórakozás, művelődés, ünnepségek, stb.) együttes biztosítása, mint ilyen, egyben meghatározott célú zöldterület.

Kőzparkok (városi parkok). A lakóterületek különböző egységeit, esetleg ipari területeket szolgáló, településen belüli, elsősorban üdülési célú zöldterületek. Egyben esztétikai célt, valamint védőterület célját is szolgálhatják. Közelebbi céljuk: napközi, hosszabb-rövidebb idejű pihenés, játéklehetőség biztosítása.

Square-ek (szkverek). A település egyes részeit szolgáló, településen belüli, egyaránt üdülési és esztétikai célú zöldterületek, amelyek tér vagy út nagyobb elhatárolt részének parkosítása útján jönnek létre. Közelebbi céljuk: rövidebb pihenés és a városkép díszítése.

Sétányok. (Fasorok, parkosított úttagozatok).

A település egyes részét szolgáló, településen belüli, egyaránt üdülési és esztétikai célú zöldterületek, amelyek utak, rakpartok, fásított, ill. parkosított tagozataként jönnek létre. Közelebbi céljuk: séta, rövid pihenés, az utak, rakpartok képének tagolása, élénkítése, díszítése.

Védőterületek (I.) (Védősávok) egy része a korlátlan közhasználatú zöldterületekhez tartozik az esetben, ha nyilvános park, erdő-parkként van kialakítva. Általában a település egészét, esetenként egyes részeit szolgáló, ugyanígy általában településen kívül, de esetenként településen belüli (pl. egyes iparüzemek közötti védősávok), elsősorban egészségügyi vagy biztonsági célú zöldterületek. Közelebbi céljukat az a káros áthatás határozza meg, amely ellen a védelmet szolgálják.

II. Korlátolt közhasználatú zöldterületek.

A soklakásos (kollektív) lakóházak kertjei. (Parkosított tömbudvarok, hátsókeretek, oldalkertek, előkertek). Lakóházakhoz tartozó, településen belüli, egyaránt egészségügyi, üdülési, esztétikai célú zöldterületek. Közelebbi céljuk: a lakóházak lakói számára pihenés, sport, játéklehetőségek, kedvezőbb egészségügyi feltételek biztosítása, a városkép élénkítése.

Családi lakóházak kertjei. (Háztáji kertek, előkertek, oldalkertek). A lakóházakhoz tartozó, településen belüli, egyaránt egészségvédelmi üdülési, gazdasági célú zöldterületek. Közelebbi céljuk az egyes családi lakóházak kiegészítéseként a lakók pihenésének, háztáji gazdálkodási lehetőségeinek biztosítása.

Középületek kertjei. Középületekhez tartozó, településen belüli, egyaránt üdülési és esztétikai célú zöldterületek. Közelebbi céljuk: a középület rendeltetésszerű működésének biztosítása, továbbá építészeti kiképzésének kiegészítése.

Sport-parkok. (Sporttelepek, stadionok zöldterületben.) Az egész települést, vagy annak egyes részeit szolgáló, nagyobb sport-parkok esetében településen kívüli, egyébként általában településen belüli, elsősorban üdülési célú zöldterületek. Közelebbi céljuk: sport-létesítmények, (pályák, telepek, stadionok) zöld környezetben való tervszerű csoportos elhelyezése. Mint ilyenek, meghatározott célú zöldterületek, egyben közintézmények.

Gyermek-parkok. (Gyermekjátszóterek). A település egyes részeit szolgáló, településen belüli, elsősorban üdülési célú zöldterületek. Közelebbi céljuk: gyermekek számára megfelelő berendezésekkel üdülési, sport-, játéklehetőség biztosítása. Mint ilyenek, meghatározott célú zöldterületek.

Úttörő-tábor. Az egész települést szolgáló, településen kívüli, üdülési célú zöldterület. Közelebbi célja: úttörők számára táborozási, sport, gyülekezési lehetőségek biztosítása. Mint ilyen, meghatározott célú zöldterület.

Temetők. Általában az egész települést szolgáló, településen kívüli, meghatározott (egészségügyi) célú zöldterületek, egyben zöldterület jellegű közintézmények.

Botanikus kert. (Növénykert, fűvészkert). Az egész települést szolgáló, sőt regionális jelentőségű, általában településen belüli, meghatározott, különleges célú zöldterület, növényfajta rendszerezett ültetése, tudományos vizsgálata és megismertetése számára.

Állatkert. Az egész települést szolgáló, sőt regionális jelentőségű, a helyi adottságoktól függően településen kívüli, vagy belüli, meghatározott különleges célú zöldterület, állatfajta tudományos tanulmányozása és megismertetése céljából.

Védett terület. (Tájvédelmi, természetvédelmi körzet, rezervátum). Az egész települést szolgáló, sőt regionális jelentőségű, általában településen kívüli, meghatározott különleges célú zöldterület, jellegzetes természeti sajátosságok (növényzet, víz, terep, stb.) természeti állapotban való megőrzése, tudományos kutatása és megismertetése céljából.

Erdők. (Erdőművelési területek.) Az egész települést szolgáló, településen kívüli, elsősorban gazdasági célú zöldterületek, egyben (mint véderdők) védőterületként is szolgálhatnak, továbbá a kitermelés korlátai között alkalmasak üdülésre. (Pihenés, sport, kirándulás.)

Mező- és kert-gazdasági területek. (Szántók, rétek, legelők, szőlők, gyümölcsösök, boltgárkertészetek, stb.) Az egész települést szolgáló, településen kívüli, elsősorban gazdasági célú zöldterületek. Védőterületként is szolgálhatnak, egyéb zöldterületi célra általában nem alkalmasak.

Védőterületek. (II.) (Védősávok.) Egy része a korlátolt közhasználatú zöldterületekhez is tartozhat, az esetben, ha egyben erdő-, mező-, vagy kertgazdasági művelés célját szolgálja. Vagy pedig, ha rendeltetésük betöltése érdekében használatukat korlátozni kell (pl. víznyerőhelyek, kutak védőterülete).

Általában a település egészét, esetenként egyes részeit szolgáló, ugyanígy általában településen kívüli, esetenként településen belüli, elsősorban egészségügyi vagy biztonsági célt szolgáló zöldterületek. Közelebbi céljukat az a káros áthatás szabja meg, amely ellen a védelmet szolgálják.

A felsorolt és a közhasználat mértéke szerint csoportosított jellegzetes zöldterületfajták részben egybeeshetnek, illetőleg minden esetben nem választhatók külön területileg. Ez elsősorban a védőterületekre vonatkozik, amely az esetek túlnyomó részében más zöldterület fajtának is tekinthetők (erdőparkok, gyümölcsöskert, stb.), elsődleges céljuk azonban a védelem, és így elnevezésük is ezt fejezi ki. További területi egybeesést jelenthet az is, hogy egyes zöldterületfajták más, nagyobb kiterjedésű zöldterületfajták elhatárolt részei lehetnek (pl. úttörőtábor, sportpark a kultúrparkban, nagyobb városi parkban, állatkert erdőparkban, stb.).

II. rész.

A zöldterületek elosztásának és kialakításának általános irányelvei.

A jellegzetes és a települések többségében általában szokásos zöldterület fajták különféle céljaikat csak úgy tölthetik be, ha — kellő terjedelmükön kívül (lásd III. rész) — a település szerkezetében, annak egyéb elemeihez képest a számukra legmegfelelőbb helyet foglalják el. Ugyanakkor abból eredően, hogy a zöldterületek a már ismertetett fiziológiai hatásukat általában csak a közvetlen környezetükben fejtik ki, a zöldterületeknek a település egészében való megfelelő elosztása szükséges. Végül ugyancsak a zöldterületek elosztását teszi szükségessé azoknak városképalakító, tagoló szerepe is, amelyet csak a település egyéb elemeivel való megfelelő vegyítés által tölthetnek be.

Ezért a zöldterületek különféle fajtáit a település egészében célszerűen és arányosan el kell osztani, egyfelől összefüggésben a település egyéb részeivel (lakóterületek, azok belső egységei, ipari területek stb.), másfelől azonban összefüggésben egymással is. A zöldterületek elosztását, ill. az egyes zöldterületfajták elhelyezését tehát kettős szempontból kell vizsgálnunk: egyrészt egymáshoz, másrészt a településszerkezet egyéb elemeihez, elsősorban a beépítési területekhez való viszonyuk szempontjából.

A zöldterületeknek egymáshoz való viszonya, egymással összefüggő elhelyezése és kialakítása önmagában hordja azt a követelést, hogy a település zöldterületei *összefüggő rendszert* (hálózatot) alkossanak. Az összefüggés ez esetben nemcsak képletesen értendő — vagyis úgy, hogy a különféle, egymástól elszigetelt zöldterületi elemek egészükben egységes térbeli rendszert alkotnak (mint pl. a különféle tervszerűen elosztott közintézmények), — hanem elsősorban szószerinti értelemben, vagyis úgy, hogy a település nagyobb zöldterületei összekötő elemek (parksávok, fasoros utak, stb.) révén valóságosan is összefüggjenek egymással, a valóságban is összefüggő, folytonos térbeli rendszert, hálózatot alkossanak. Ez a követelés a helyi adottságokhoz mérten minél nagyobb mértékben valósítandó meg, és csak olyan mértékben lehet ettől eltekinteni, amennyire a kialakult helyzet (sűrű beépítés) ennek megvalósítása elé túlzott akadályokat gördít.

A település zöldterületeinek így értelmezett összefüggő rendszerét szükségessé teszi egyfelől az, hogy külső tiszta légtömegek beáramlása a beépített területekre és ezáltal a légcsere, a település átszellőzése fokozott mértékben biztosítva legyen, másfelől az, hogy az egyes zöldterületi elemeknek mind üdülési (pszichikai) mind városképi (esztétikai) értéke lényegesen fokozódik akkor, ha összeköttetésbe kerülnek egymással, — nem szólva arról, hogy a zöldterületek települést tagoló, a település képét élénkítő szerepüket a legeredményesebben így tölthetik be.

Az összefüggés biztosítása elsősorban a településen kívüli és a településen belüli zöldterületek között, továbbá általában a korlátlan közhasználatú zöldterületek között szükséges.

A településen kívüli nagyobb zöldterületek (elsősorban az erdők — véderdők, városi erdők, esetleges kultúrpark, stb.) és a településen belüli zöldterületek (elsősorban a városi parkok) közötti összefüggés lényegében radiális irányú. Erre elvileg a központ felé irányuló és keskenyedő, a bevezető forgalmi utaktól független *zöld ékek* (parksávok) a legalkalmasabbak, ezek lehetőség szerint minél mélyebbre hatoljanak a belső, sűrűn beépített területekbe. Ilyen lehetőségének hiányában a bevezető utak, és pedig elsősorban a forgalmi szempontból kevésbé jelentős utak, és csak elkerülhetetlen szükség esetén a főforgalmi utak mentén kialakítandó parksávok, fasorok (védősávok) szolgáltatathatják a külső és a belső zöldterületek kapcsolatát, a külső zöldterületek bevezetését. Egyetlen terep, hegy- ill. dombvidék esetén különösen alkalmasak e célra a település belseje felé irányuló völgyek, völgyeletek, vízfolyások, főként abban az esetben, ha mélyebb fekvésük, talajviszonyaik folytán beépítésre alkalmatlanok.

Bár elvileg a településen kívüli zöldterületek bevezetése, és összekötése a belső zöldterületekkel minden irányból szükséges és indokolt, mégis elsősorban a nagyobb, s így a levegő tisztítása szempontjából számottevő külső zöldterületek (erdők) veendő figyelembe, másfelől és ezzel összefüggésben az *uralkodó szélirány*, vagyis az, amelyik a leggyakrabban és a legnagyobb mértékben hajtja a tiszta levegőt a település belseje felé. További és lényeges szempont — esetleg az előzővel helyrajzilag egybeesően — a *környező tájjal való vizuális kapcsolat* megteremtése. Különösen hegy- vagy dombvidék esetében, de lehetőség szerint sík terepen is a települést környező természeti tájnak, jellegzetes tájképeknek a település belső képébe való bevonását biztosítani kell, és ennek lényeges eszközei éppen a radiális irányú bevezető zöld ékek, parksávok, fasorok, amelyeknek révén a településnek a táji környezettel való kapcsolata fokozható.

A településen kívüli és belüli zöldterületek radiális összekötése mellett gondoskodni kell a zöldterületek *körirányú* (periferikus) összekötéséről is. Ez nagyobb városok esetében a településen belüli egyes zöldterületek között is kívánatos parksávok, fasorok, ú. n. *zöld-gyűrű*

1. ábra. Páris belső zöldterületei. (H. Koch: Gartenkunst im Städtebau)

útján, kisebb települések esetében azonban a településen kívüli zöldterületek összekötésére szorítkozhat a véderdők, egyéb védőterületek, védősávok felhasználásával. Az ilyen összekötés, mint fentebb a radiális összekötés esetében is, elsősorban a településnek az uralkodó szélirány felé eső részén szükséges, továbbá ugyanígy ez esetben is elsősorban a terepviszonyok folytán beépítésre nem alkalmas területek (vízfolyások, völgyeletek, stb.) alkalmasak ilyen célra, és csak más lehetőség hiányában a forgalmi utak (elterelő utak) védősávjai.

Az összefüggő zöldterületi rendszer szempontjából különleges jelentősége van a nagyobb vízfelületeknek, ill. a vízpartoknak. Olyan településekben, amelyek jelentősebb vízfolyás, vízfelület mentén, vagy annak közelében fekszenek, a zöldterületi rendszer gerincét, de legalább is lényeges elemét a vízpart kell, hogy képezze. A település távolabb fekvő részeinek, ezek zöldterületeinek összekötését a vízpartokkal biztosítani kell, a nagyobb vízfelületeknek a zöldterületekkel egyenértékű légtisztító hatása, valamint tájkép alakító jelentősége miatt.

A zöldterületek összefüggő rendszere tehát a településen kívüli nagyobb zöldterületekre, esetenként vízpartokra támaszkodva részben ra-

diális, részben körirányú összekötő elemek útján kell, hogy biztosítsa az egyes nagyobb, elsősorban a korlátlan közhasználatú zöldterületek kapcsolatát, ezáltal a település átszellőzését és a környező tájjal való kapcsolatát is. Erre vonatkozóan a szakirodalomban különféle, de lényegüket tekintve hasonló sémákat találhatunk, elvi elrendezéseket, amelyek azonban inkább elméleti értékűek és nagyobb részt egyedül a zöldterületekből indulnak ki. Így kevésbé veszik figyelembe a településszerkezettel kapcsolatos egyéb követelményeket (forgalmi úthálózat, településen belüli egységek, stb.) mégkevésbé a helyrajzi adottságokat (terep, környezet, klíma, széljárás, stb.) és a megvalósítási lehetőségeket (kialakult beépítés). A valószínűleg ilyen merev sémák alkalmazására még új telepítés esetén sincs lehetőség, ezért a fentebb említett elvek gyakorlati alkalmazására kell törekedni az adott helyrajzi viszonyok, a település kialakításának egyéb követelményei és a reális megvalósítási lehetőségek figyelembevételével. Ez elsősorban a természeti adottságokra (táji környezet, terepviszonyok, meglévő zöldterületek, vízfolyások, széljárás, stb.) vonatkozik, de ugyanúgy a településszerkezet egyéb elemeivel való összefüggésekre

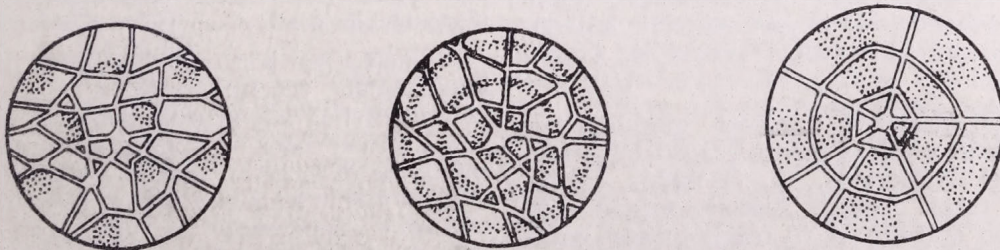
is (forgalmi hálózat, lakó- és ipari területek, belső egységek). A zöldterületek összefüggő rendszere öncélú nem lehet, hanem helyesen csak a település egészével szerves összefüggésben és azzal együttesen alakítható ki. Így pl. a radiális és körirányú összekötő elemek szükségképpen összefüggnek, sőt gyakran egybeesnek a településen belüli egységek (lakónegyedek, lakókörzetek, stb.) elhatárolásával, úgyszintén nem választhatók el mereven a forgalmi úthálózattól sem. Az összefüggő rendszer fokozott mértékben szükséges nagyobb városoknál — ugyanakkor megvalósítása meglévő városok esetében, a belső területeken fokozott nehézségekbe is ütközik és így a végrehajtási lehetőségek behatóbb mérlegelését teszi szükségessé — viszont csekélyebb mértékben szükséges kisebb, főként falusias települések esetében, ahol a táji környezet közelsége és a lazább beépítés folytán a kapcsolat az egyes zöldterületek, a település és a táj között inkább biztosítva van. Az összefüggő zöldterületi rendszer kialakítása tehát minden esetben más és más konkrét tervezési feladatot jelent, amelynek megoldásánál a fentebb vázolt főbb elveknek a megvalósíthatás határain belüli és a helyi adottságokhoz igazodó alkalmazására kell törekedni.

* * *

Részletesebben vizsgálva most már az egyes zöldterületi fajták célszerű elhelyezését, viszonyát a város szerkezetéhez, valamint a zöldterületek összefüggő rendszeréhez, mindenekelőtt a *korlátlan közhasználatú zöldterületekkel* és ezek közül is a településen kívüli zöldterületekkel kell foglalkoznunk. Azzal a kérdéssel, hogy a településen kívüli nagyobb zöldterületek, főként az erdők milyen mértékben, ill. határig tekintendők a településhez tartozóknak, számszerű értelemben a III. rész foglalkozik a zöldterületek méretezésével kapcsolatosan. Itt azt az elvi álláspontot kell elfoglalnunk, hogy e tekintetben a településsel való közvetlen kapcsolat a lényeges, vagyis a településen kívüli zöldterületek olyan mértékig, ill. határig tartoznak a településhez, amilyen mértékig azzal közvetlen kapcsolatban vannak. Ez a kapcsolat elsősorban funkcionális, de — ezzel összefüggően — közigazgatási természetű is lehet. Funkcionális szempontból a településhez tartozónak kell tekintenünk minden olyan környező zöldterületet, amely a település védelméhez szükséges,

továbbá, amely a település lakosainak üdülésére alkalmas azáltal, hogy távolsága a településközpontból a rendelkezésre álló városi tömegközlekedési eszközökkel (villamos, autóbusz, trolleybusz), ilyenek hiányában kerékpárral, vagy gyalog azoknak egésznapos, vagy hétvégi üdülésére való általános felhasználását lehetővé teszi. (A távolsági tömegközlekedési eszközöket — vasút, távolsági autóbusz — nem vehetjük figyelembe, mert ezek távolabbi, a településhez közvetlenül nem tartozó vidékek felkeresését is lehetővé teszik, és így már regionális tervezési kérdéseket vetnek fel.) Közigazgatási szempontból pedig kívánatos az, hogy az ilyen — tehát közvetlenül a településhez tartozó — zöldterületek a település közigazgatási határán belül legyenek, ezért elsősorban a közigazgatási határon belül fekvő zöldterületek veendő figyelembe és csak ott és olyan mértékben az azon kívüliek, ahol és amilyen mértékben a kiegészítés szükséges. Ez a kiegészítés egyúttal a közigazgatási határ megfelelő kiegészítését is indokoltta teheti. Mindezek a kérdések elsősorban a környékrendezési terv — a település szűkebb környékének rendezési terve — keretében oldandók meg.

A településen kívüli zöldterületek részben védelmi, részben üdülési célt szolgálnak, természetesen e két célt (I. I. részt) együttesen is betölthetik. A védelmi célok közül elsősorban a szél elleni védelem említendő meg, aminek különösen sík vidéken, alföldi településeinkben és főként az uralkodó szélirányban van jelentősége, továbbá olyan irányokban, amelyek felől a település levegőjét szennyezések érhetik (por, homok, zavaró hatású nagyobb ipari üzemek). A védelmet legáltalánosabban erdők, erdősávok (véderdők, ú. n. határerdők) szolgálják, ilyenek hiányában kisebb településeknél fasorok is. Ipari üzemekkel kapcsolatban esetenként a védelmet szolgálhatják kellő szélességű mezőgazdasági területek is. Ezek a védelmi célokat szolgáló településen kívüli zöldterületek tehát *védőterületek* a település egészére vonatkoztatva. Eppen ezért szükséges, hogy lehetőség szerint a település körül, főként a káros áthatásnak kitett irányban összefüggően helyezkedjenek el. A településen kívüli zöldterületeknek azonban a védelem szempontjából nemcsak az a jelentősége, hogy egyes, a település levegőjét szennyező áthatások ellen védősávokként védelmet nyújtsanak, hanem az is, hogy a települést minél nagyobb mértékben és távolságig

2. ábra. A város zöldterületeinek elvi rendszerei. a) egyenletesen szétosztott, b) gyűrűs, c) ékalkú rendszer. A helyes városi zöldterületi rendszer az ékes és a gyűrűs rendszerek egyesítése.

(L. O. Masinszkij: Ozelenenie gorodov.)

zöldterületek, legalább is kertgazdálkodási területek övezzék és így eleve kiküszöböljék a káros áthatások lehetőségét. Ezért elsősorban a porképző felületek, rombolt felszíni területek, homokos, szikes területek, általában a talajerózió megkötésére kell törekedni erdősítés, fásítás útján és új erdők, erdősávok céljára mindenekelőtt az ilyen területek jelölendők ki. A védelem tehát elsősorban megelőző kell, hogy legyen.

A településen kívüli zöldterületek közül legjelentősebbek az *erdők és a vízpartok*. Az erdők — többnyire a meglévő erdők — részben az illetékes erdőgazdasági szervek által fenntartott és kitermelt erdőművelési területek, ezek elsősorban gazdasági (termelési) célt szolgálnak és így használatuk üdülési szempontból korlátozott, — részben pedig a fentebb említett védelmi célokból létesített véderdők, erdősávok, amelyeknek terjedelmét, alakját, fekvését viszont a védelem szükségletei szabják meg és így üdülési célra szintén csak korlátozott mértékben használhatók.

Üdülési célra elsősorban a külön e célból fenntartott, esetleg létesített *városi erdők* (erdőparkok) szolgálhatnak, amelyek kellő fekvés és terjedelem esetén egyúttal védelmi szerepet tölthetnek be (pl. az uralkodó szélirány felől a város védelme). A kitermelés szempontjai ezekben alárendeltek. Külön városi erdőre a városias településekben van szükség, főként a közép- és nagyvárosokban. A városi erdő összefüggő egészet alkosson és ne tagolódjék szét kisebb részekre. *Helyét* a városon kívül elsősorban a helyi adottságok (meglévő erdők) szabják meg, szükséges azonban, hogy beilleszkedjék a jellegzetes táji környezetbe, azt egyfelől gazdagítsa, másfelől az is fokozza a városi erdő természeti, táji értékét (kilátások, kapcsolat a környék egyéb zöldterületeivel, vízfolyásokkal, természeti nevezetességekkel.) Ezért a városi erdő a város közvetlen környékének táji szempontból legjellegzetesebb és vonzóbb részén legyen, hegy és dombvidéken a települést övező, ahhoz legközelebb eső hegyekkel, dombokkal kapcsolatosan, sík vidéken lehetőség szerint vízparttal kapcsolatosan. A várossal való kapcsolata, attól való távolsága olyan legyen, hogy kisebb városokban gyalog, nagyobb városokban a városi tömegközlekedési eszközökkel a központból lehetőleg fél órán belül el lehessen érni és a hozzávezető út (utak) már zöld környezetben haladjon. Forgalmi úton kívül célszerű megközelítő gyalogutakról is gondoskodni, különösen a közbeeső villa- vagy családiház övezetekben.

Belső kialakításában a városi erdő a tervszerűség mellett őrizze meg a szabad természet jellegét és változatos, tisztásokkal, kilátóhelyekkel tagolt legyen. Átmenő forgalmi út ne haladjon át rajta. A fő megközelítési pontból, vagy pontokból kiindulván sétautak vezetessenek az egyes jellegzetes pontokhoz (kilátók, tisztások, természeti nevezetességek, stb.) illetőleg ezeket kössék össze. Ott, ahol arra lehető-

ség van, kilátó utak is tervezendők, elsősorban a város felé nyíló kilátással. A zajos, tömegforgalmú intézmények és létesítmények (vendéglők, szórakozóhelyek, esetleg sporttelepek, stb.) a fő megközelítési pont közelében helyezkedjenek el, ugyanitt nagyobb tisztás is szükséges letelepedő, szórakozó kirándulók számára, míg a távolabbi részek mentesek legyenek a zajos intézményektől. Az erdőkben elhelyezett létesítmények (épületek, hidak, padok, stb.) kiképzésükben alkalmazkodjanak a természeti környezethez, annak alárendelt elemei legyenek. Idegen rendeltetésű épület, intézmény a városi erdőben nem helyezhető el.

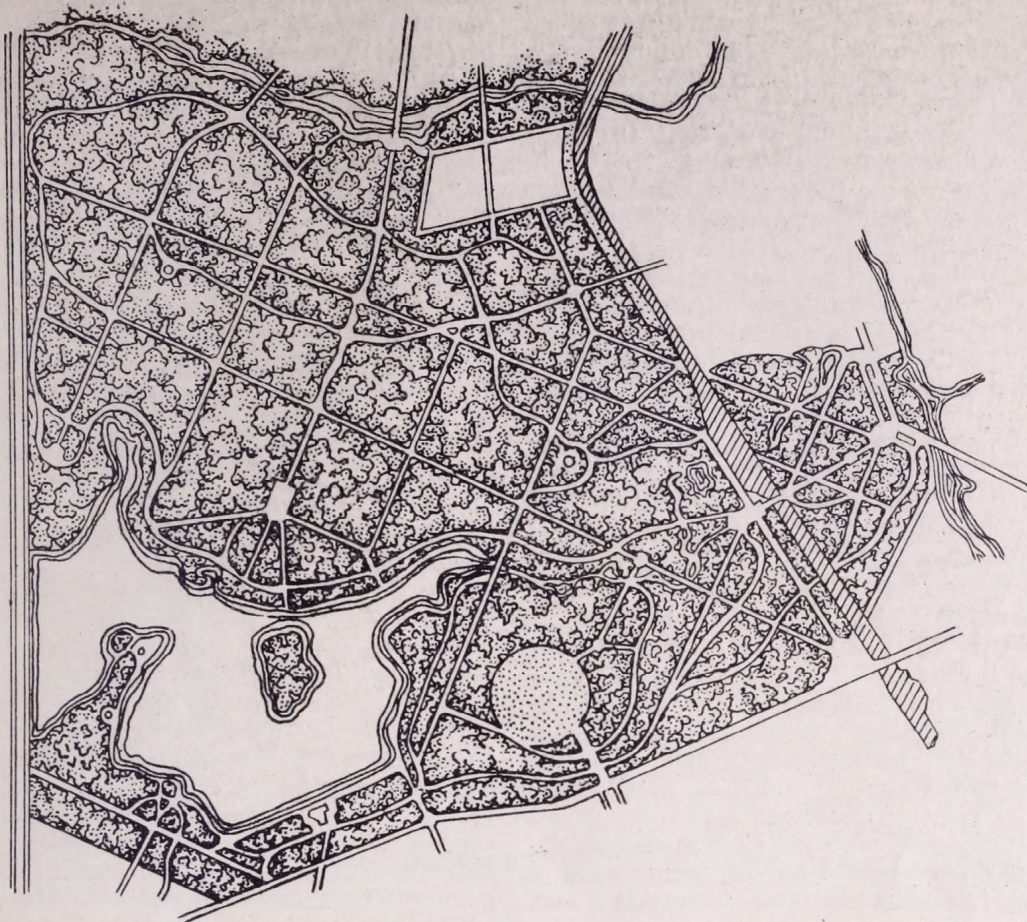
Olyan települések esetében, amelyeknek közvetlen környékén természeti nevezetesség (sziklák, barlangok, tavak, stb.) vagy különleges táji szépségek (változatos tájképek, kilátó pontok), esetleg a tájképet gazdagító romok, műemlékek vannak, ezek a településen kívüli zöldterületekbe illesztendők oly módon, hogy zöld környezetbe kerüljenek és a hozzájuk vezető út is lehetőség szerint zöldterületen vezessen, pihentető, gyönyörködtető legyen. Városok környékén célszerű gondoskodni az ilyen elemek (pontok) egymásközi összeköttetéséről turistautak által. Ugyanez vonatkozik esetleges természetvédelmi, ill. e célból *védelem területekre* (tájvédelmi körzet, ú. n. rezervátum), amelyet a környék zöldterületi rendszerébe szintén be kell illeszteni, ezekre azonban az illetékes szervek (Természetvédelmi Tanács) által kiadott különleges rendelkezések, korlátozások alkalmazandók.

A településen kívüli zöldterületeket a városi erdőn túlmenően a táji adottságokhoz és lehetőségekhez mérten úgy kell összefüggően megszervezni, hogy alkalmassá váljanak egésznapos kirándulásra (túrista sportra), sőt szervezett hétvégi üdülésre. Ez a követelés városokra, főként nagyobb városokra vonatkozik. Távolabbi eső, de látogatott, alkalmas pontokon célszerű menedékházról gondoskodni, továbbá megfelelő területet kijelölni esetleges hétvégi telep számára, úgy és olyan építési előírásokkal, hogy az a természeti környezetbe illeszkedjék. Ugyancsak a természeti környezetbe illeszkedően elhelyezhetők, sőt elhelyezendők egyes üdülőházak, szállodák, vendéglők is. Ott pedig, ahol nagy vízfelület áll rendelkezésre, annak mentén — élővíz folyás esetében a település feletti szakaszon — *vízisport* céljára kell alkalmas területet fenntartani és kiképezni, kisebb településben esetleg egyesítve a strandfürdővel.

A településen kívüli zöldterületek itt említett lényegesebb létesítményeit, a tömegforgalom szempontjából jelentősebb pontjait — elsősorban a városi erdőt — a település forgalmi hálójába helyi forgalmi utakkal be kell kapcsolni. Ott, ahol erre lehetőség van, az ilyen utak kilátó utakként képezendők ki, úgy, hogy alkalmas adjanak a település és a környező táj áttekinthetőségére.

Általánosságban a településen kívüli zöldterületek kialakításánál — a védelmi szempont-

3. ábra. Városi erdő. (L. B. Lunc: Zelenoje sztroitelsztvo)

tokon túlmenően — arra kell törekedni, hogy azok a természeti adottságok teljes kiaknázásával a lakosság számára a szabad természettel való kapcsolatot, annak megismerését minél nagyobb mértékben lehetővé tegyék. Összefüggő kialakításuk, megközelítésük és feltárásuk révén alkalmasak legyenek fél-, vagy egésznapos kirándulásra, sőt szervezett hétvégi üdülésre is. A súlypontot, illetőleg gerincet a városi erdő, és ott, ahol van, a vízpartok kell, hogy képezzék, de bevonandók az egyéb zöldterületek, elsősorban erdőművelési területek, a véderdők. A mező- és kertgazdasági művelési területeknek önmagukban üdülési értékük nincs, de az előbb említett zöldterületeket ki egészíthetik, változatosabbá tehetik és szerves elemeit képezhetik a táji környezetnek. A településen kívüli zöldterületek tájképi egységet idegen elemek (üzemek, telepek, közlekedési, stb. létesítmények) ne bontsák meg. A településen kívüli zöldterületek összefüggő, szervezett kialakításán múlik elsősorban az, hogy a település és a környező táj szerves egységet alkosson, a szabad természet a település életének és képének lényeges és gazdagító elemévé váljék.

A településen kívüli zöldterületek funkcióikat tekintve az egész települést szolgálják. A további, az egész települést szolgáló, korlátlan közhasználatú zöldterületek közül legjelentő-

sebb a kultúrpark, és jelentősége annál nagyobb, minél kisebb lehetőségek vannak a helyi adottságok folytán a településen kívüli zöldterületek, elsősorban a városi erdő megfelelő kialakítására. Kultúrpark minden városias településben szükséges, méretei (lásd III. részt) és ezzel összefüggően kiképzési lehetőségei is azonban a település nagyságával arányosan növekszenek, ezért nagyarányú, gazdagon kiképzett kultúrparkra elsősorban nagyobb városokban van lehetőség. Falusias településben külön kultúrpark kiképzése nem szükséges, ennek funkcióit csökkentett mértékben betöltheti a település közparkja.

A kultúrpark *elhelyezése* tekintetében átmeneti helyzetet foglal el a jellegzetesen, ill. rendeltetésszerűen településen kívüli és településen belüli zöldterületek között. Egyedül a kultúrpark funkcióját tekintve és a megvalósítási lehetőségeket figyelmen kívül hagyva, legelőnyösebbnek centrális, tehát a városközpontban való elhelyezése volna mondható. Ez azonban egyfelől a városközpont megfelelő kialakítását és működését nehezítené meg, másfelől — meglévő városok esetén — a többnyire beépített belső területeken megvalósíthatatlan is. Ezért a kultúrpark elhelyezését, figyelemmel a városszerkezetre, annak egyéb elemeire oly módon kell megoldani, hogy új város esetén le-

hetőleg centrális legyen, anélkül, hogy a városközpont egységét és szerepét, valamint az egyes városrészek összetartozását megbontaná, meglévő városban pedig, ahol a kialakult beépítés a belső területeken nagyobb park létesítését már nem teszi lehetővé, a kultúrpark a beépítési területhez közvetlenül csatlakozzék. Természetesen az esetben, ha a beépítési területen belül kellő méretű és alkalmas fekvésű szabadterület, vagy éppenséggel meglévő zöldterület áll rendelkezésre, azt e célra fel kell használni. Minden részéből, lehetőleg főforgalmi utak mentén, vés esetén igen lényeges a kultúrparknak a forgalmi úthálózathoz és a tömegközlekedési eszközkhöz való jó kapcsolata. Minthogy a kultúrparkot, nagy tömegek keresik fel, a város minden részéből, lehetőleg főforgalmi utak mentén, azok találkozásánál helyezendő el, de legalább is úgy, hogy hozzá a városközpontból és az ipari területekből forgalmi út vezessen.

A kultúrpark a városi erdő mellett a település legnagyobb és legjelentősebb zöldterülete, ezáltal az összefüggő zöldterületi rendszer egyik lényeges eleme. Ezért akár belső, akár külső fekvés esetén a rendszerbe való illesztéséről gondoskodni kell, hozzá parksávok, de legalább is fasoros utak vezessenek, és kössék össze azt más zöldterülettel. Adott lehetőségek mellett a kultúrpark a városi erdővel össze is kapcsolható oly módon, hogy ez utóbbinak a városhoz közelebb eső részén helyezkedjék el, a fő megközelítés célpontjában, maga a városi erdő pedig a kultúrpark folytatását képezze, feloldását a szabad természetbe.

Vízpart esetén, amennyiben a városszerkezet erre módot nyújt, kívánatos a kultúrparknak — a centrális fekvés, ill. a jó megközelítés kielégítése mellett — a vízparthoz csatlakozó elhelyezése. Kisebb vizek (tavak, patakok) pedig előnyösen felhasználhatók a kultúrpark belső kiképzésének gazdagítására, belső tavak, vízmedencék képzésére. Általában ott, ahol a városnak jellegzetes táji környezete van, a kultúrparknak ebbe való beillesztésére, a táji környezetnek, a tájképnek a kultúrparkba való bevonására kell törekedni. A kultúrpark értéke és jelentősége lényegesen növekszik azáltal, ha annak hatását, méreteit a feltáruló táj vizuálisan fokozza. Végül a fekvés szempontjából még lényeges az is, hogy a kultúrpark jó levegőjű és zajmentes helyen legyen, ezért ipari üzemek, vasúti létesítmények közelében nem helyezhető, és így ilyenek védőterületeként sem szolgálhat.

A kultúrpark azon felül, hogy üdülés célját szolgálja, egyben különféle, rendeltetésük folytán itt elhelyezendő épületek, ill. intézmények szervezett együttese. Ezért *belső kialakítását* az a követelmény határozza meg, hogy a park (a zöldterületi elemek) és az itt elhelyezett különféle épületek (létesítmények) építészetileg megkomponált, egymást kiegészítő és egymás hatását fokozó rendszert alkossanak. Az épületeknek, létesítményeknek azonban sem a száma, sem a csoportosítása nem bonthatja meg a park jellegét, az általuk elfoglalt alapterület nem haladhatja meg a park egész területének 50%-át, és azok zárt beépítési jellegű együtteseket nem

képezhetnek. A növényzetnek a park bármelyik pontján jellegzetes elemnek kell lennie. Az esetben, ha a park meglévő, értékes fákkal bíró zöldterületen létesül, helyesebb a szabad természeti (őspark) jellegét megőrizni és a létesítményeket ebbe illeszteni. Az esetben viszont, ha egészében, vagy túlnyomórésztben újonnan létesül, a tervezőnek lehetősége nyílik megkomponált, esetleg geometrikus rendszer alkalmazására, távlati hatások, terek, tengelyek, központok képzésére. A park főbejárata a városi főforgalmi hálózathoz, a hozzávezető forgalmi úthoz legelőnyösebben csatlakozó ponton helyezendő el, lehetőleg úgy, hogy már nagyobb távolságból is érvényesüljön, és hangsúlyosan képezendő ki, egyben oly módon, hogy a főbejárat mögött a főbb létesítmények és a park megkomponált együttese táruljon fel. Itt, a főbejárat közelében és a főbb létesítmények környezetében célszerűbb síkkertészeti kiképzést alkalmazni (gyeepsítés, virágágyak, díszcserjék, vízmedencék), míg a távolabbi területeken a fásítás, fasorok, facsoportok révén a növényzet túlsúlyát kell biztosítani. Ez azért is szükséges, mert a kultúrparkon belül gondoskodni kell a tömegforgalmú, zajosabb létesítmények, részek és a csendesebb környezetet igénylő létesítmények, a csendes pihenést biztosító részek elválasztásáról. Az előbbieik célszerűbben a főbejárat környékén, az utóbbiak pedig a távolabbi területeken helyezendők ell, ill. képezendők ki. Építészeti szempontból nem jelentős és egyébként is zajos, forgalmas létesítmények, intézmények (sportpályák, esetleges vidám park, szórakozó helyek, stb.) a park szélén helyezendők el.

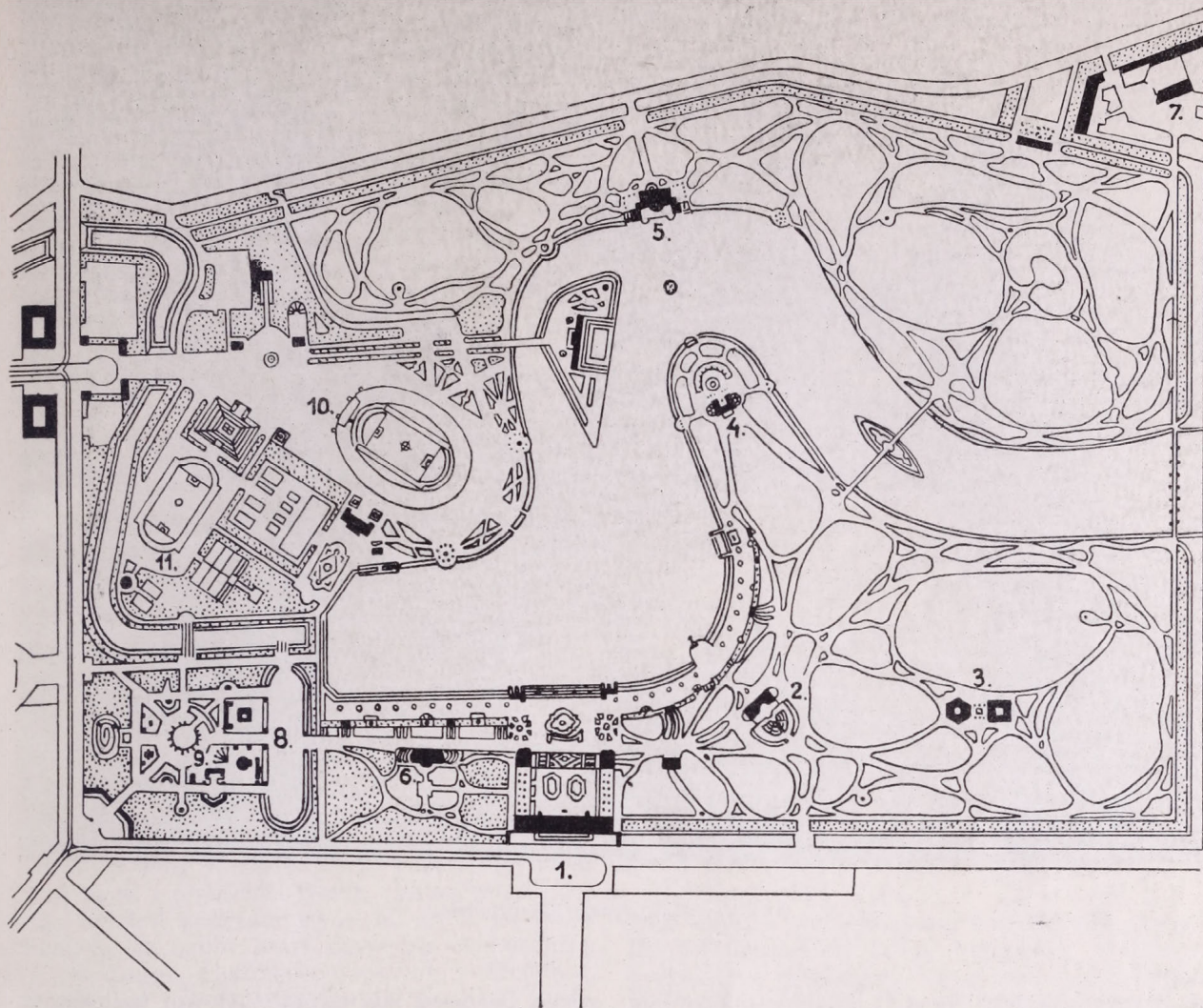
A kultúrparkban — a város méreteitől és szükségleteitől függően — általában a következő épületek, intézmények helyezendők, ill. helyezhetők el:

Kultúrház (magasabb fokú), könyvtár, múzeum, szabadtéri színpad, vendéglő, büffek, elárúsító helyek, szórakoztató üzemek. Kisebb városokban más célszerű elhelyezési lehetőségek híján a kultúrparkkal összefüggően helyezhetők el sporttelepek, strandfürdő is. A kultúrpark egy részén gyermekparkról is gondoskodni kell. Az itt felsorolt jellegzetesebb intézményeken kívül, a helyi szükségleteknek megfelelően további intézmények is elhelyezhetők, de csak olyanok, amelyek rendeltetésük folytán (művelődés, sport, szórakozás) a kultúrparkba illenek, és csak olyanok, amelyek a lakosság egészét, vagy túlnyomó többségét szolgálják. A kultúrpark semmiesetre sem lehet helye kisebb, körzeti jellegű intézményeknek, vagy egyes szűkebb körű társadalmi szervezetek, egyesületek intézményeinek.

Gondoskodni kell továbbá a kultúrparkban gyülekezésre, ünnepségekre alkalmas szabad tér kialakításáról, hozzávezető felvonulási úttal.

A kultúrpark az egész lakosság kollektív művelődésének, pihenésének, szórakozásának kell, hogy méltó keretet adjon, olyan magasabb szinten, amely egyfelől vonzó, másfelől nevelően hat és így alkalmas a kulturális igények fokozására. Ezért a kultúrpark lényegében közintézmény is és ezért van különös jelentősége az építészeti ki-

4. ábra. Minszk. Kulturpark. (Lunc: Zelenoje sztroitelsztvo)

alakításnak, amely ezt kifejezésre juttathatja, illetőleg elősegítheti, és ugyanezért a kultúrpark nem lehet a természettel való szoros kapcsolat (kirándulás, letelepedés, stb.) színhelye, ez utóbbi célt a városi erdő szolgálja. Közép és nagyobb városokban, ahol lakónegyedek alakíthatók ki, a lehetőségekhez mérten több *kerületi kultúrparkról* kell gondoskodni, az elhelyezésre és kiképzésre vonatkozó fenti szempontok értelemszerű alkalmazásával.

A település beépítési területén belül, elsősorban a lakóterületeken, de ipari területeken is kellő elosztásban *közparkokról, ú. n. városi parkokról* kell gondoskodni. Az elosztás alapját a lakóterületekre vonatkozóan azok belső egységei, ill. fokozatai képezik (lakónegyedek, lakókörzetek, lakótömbök.*) E parkok az említett egységek lakóinak korlátlan közhasználatú közös parkjai, a lakóházakhoz közvetlenül tartozó zöldterületeken (kerteken) kívül. Ipari területen pedig a várakozó, távozó, vagy szünidejüket töltő dolgozók pihenését szolgálják.

Elvben mindhárom lakóterületi fokozat számára kellően méretezett (lásd. III. részt) közpark szükséges, a gyakorlatban azonban a helyrajzi adottságoktól, az egységek kialakításától,

valamint a beépítés jellegétől függően egybeesések is előfordulhatnak. Így esetleg a lakónegyed parkja több lakókörzet (szomszédsági egység) parkjának egyesítésével, vagy egyikének növelésével alakítható ki. Lakótömbök nélkül kialakított, ill. egybevonat lakókörzet esetén lakótömbi külön közös parkok létesítése feleslegessé válhat, ezzel szemben csupán lakótömbökre tagolt lakóterületen nincs szükség, vagy mód még külön lakókörzeti közös park kialakítására. Mindez a lakosszámtól függő területi mérték elosztásának, ill. az azzal való célszerű gazdálkodásnak a kérdése, annak feltétlen szem előtt tartásával, hogy a kellő megközelítési távolságokon belül a lakóterületeken megfelelően elosztott közparkokról kell gondoskodni.

A közparkok létesítése és elosztása a beépítés jellegétől is függ, elsősorban azáltal, hogy laza, kertes családi házas beépítés esetén közparkokra kisebb mértékben van szükség, sőt ezek feleslegessé is válhatnak, mert a körzet, ill. a telepü-

* Az alábbiakban lakótömbön szervezeti egységeket értünk (2000—3000 lakos); óvodával, bölcsődével, üzletekkel, közös parkkal ellátott alsófokú lakóterületi (településen belüli) egységet, és nem a tömbszerűen kialakított egyes kisebb épülethozsoportokat.

5. ábra. Kulturpark Szaratovban.

lés lakosai külön-külön saját kertjük révén zöldterülettel bőségesen ellátottak. Ezért falusias jellegű településben, ahol a beépítés ilyen jellegű, csupán a település központjában, vagy ehhez csatlakozóan kell az egész települést szolgáló közparkról gondoskodni. Városok, főként nagyobb városok esetében azonban a kertes családi házas beépítési területeken, ha megfelelően csökkentett mértékben is, külön körzeti parkok, de legalább is kisebb szkverek (lásd alább) létesítése kívánatos, egyrészt a városszerkezet tagolása céljából, másrészt a nagyobb, összefüggő, ill. a településen kívüli zöldterületek fokozott távolsága folytán.

Végül korlátokat szabhat a közparkok megfelelő elosztásának a beépítés kialakultsága, meglévő nagyobb városok belterületén, ahol a sűrű és esetleg maradandó jellegű beépítés folytán a parkok létesítése nagy áldozatokkal jár. Ilyen esetben park létesítése gyakran nem a legmegfelelőbb helyen lehetséges, hanem csak ott, ahol az épületek egyenletes elavultsága, az elavultság mértéke a szanálás, ill. ennek ütemezése során módot nyújt egyes tömbök hamaros és teljes felszámolására. Ezért ilyen területeken a közparkok elosztását, ill. elhelyezését elsősorban a megvalósítás lehetőségei szabják meg, összefüggően az egész lakóterület reálisan mérlegelt szanálási lehetőségeivel. Minthogy zöldterületekre legfőként és legsürgősebben ilyen

sűrűn beépített lakóterületeken van szükség, ez semmiképpen sem a zöldterületi mérték csökkentését, vagy a megoldás elhalasztását jelenti, hanem egyedül azt, hogy a parkok elosztását, ill. elhelyezését kevésbé a teljes célszerűség elvi kívánalmai, mint inkább a kialakult helyzet gyakorlati lehetőségei határozzák meg.

Akár lakónegyed, akár lakókörzet, vagy lakótömb közös parkjáról van szó, a legcélszerűbb megoldás az, hogy e park a lakóegység belsejében, központosan helyezkedjék el. Ily módon válik minden irányból egyenletes mértékben megközelíthetővé, a forgalom zavaró hatásaitól mentessé és egyben alkalmassá zöld környezetet igénylő körzeti közintézmények elhelyezésére is. A gyakorlati megvalósítás azonban ismét a helyrajzi viszonyoktól, a település kialakultságától függően e tekintetben is eltéréseket tehet szükségessé, maga az elv maradéktalanul csak új telepítés esetén valósítható meg. A kialakult helyzet — a beépítés sűrűsége, a domborzati viszonyok, meglévő zöldterületek, stb. kisebb-nagyobb eltéréseket tehetnek indokoltá, különösen a lakónegyed esetében, amely méretei folytán a legritkábban szervezhető meg egységes, összefoglaló keretben. E szempontból, mint egyébként is a zöldterületek bármelyikénél, a meglévő zöldterületek, faállomány felhasználása különös jelentőséggel bír; tekintettel arra, hogy új zöldterületek létesítése nemcsak költséges,

hanem a fásítás tekintetében hosszadalmas is. Az esetleg meglévő zöldterületek, felhagyott temetők, különösen az értékes facsoportok felhasználása még abban az esetben is indokolt, ha ezáltal a parkok elosztása, ill. elhelyezése nem az elvileg legmegfelelőbb módon történik. Ugyanilyen okokból és módon parkok céljára a beépítésre egyébként nem alkalmas, mélyebb fekvésű területek használandók fel, amelyek éppen ezért általában már növényzettel is bírnak. Ez mint gyakorlati megvalósítási szempont a létesítendő védőterületek kivételével valamennyi zöldterületre többé-kevésbé érvényes, és ezért egyfelől a beépítési területek kialakításánál is figyelembe veendő, másfelől feltételezi, illetőleg szükségessé teszi a tervezést megelőzően a település talajviszonyainak, meglévő zöldterületeinek, azok értékének és minőségének minél pontosabb vizsgálatát.

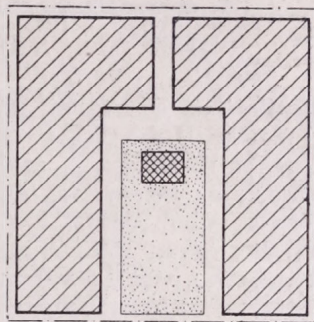
Kisebb közparkok szükségesek a lakóterületeken kívül az ipari területeken, illetőleg egyes nagyobb ipari, főként a nagyobb munkáslétszámú üzemek főbejárata közelében is, ezek céljára lehetőleg az általában amúgyis szükséges védőterületek, sávok (lásd alább) használandók fel.

A település zöldterületeinek már említett összefüggő rendszerét az egyes összefüggő zöldterületi elemeknek parksávok, fasorok által való összekötése képezi, ami a közparkokra is érvényes. Ez azt jelenti, hogy a már említett belső parkokon felül szükség van parksávokra is. Parksávok kialakítását teszik szükségessé más, már említett követelmények is, így a település tagolása, az egyes belső egységek elválasztása, védőterületek, illetőleg védősávok beiktatása. Mindez azt jelenti, hogy parkok nemcsak a különféle lakóegységek belsejében, elszigetelten képezendők ki, hanem részben azok összekötése, részben elválasztó sávok, védősávok alakjában hálózatszerűen is. Amennyiben ez utóbbitak többször zöldterületeknek tekintenénk a már említett belső parkokon felül, ez a zöldterületek arányát és mértékét nagyban növelné és túlzott követelést jelentene. Ebből az következik, hogy parkok számára nem vehetjük tekintetbe egyedül a belső parkokat, hanem figyelembe kell venni a fenti okokból kialakítandó parksávokat is. A közös park igényelosztásánál tehát tömbök-höz viszonyított értelemben belső és külső fekvésű zöldterületi elemekkel egyaránt élnünk kell. Ez azonban csak bizonyos korlátok között lehetséges, és a korlátozás a túlzott elaprózás elkerülése miatt szükséges. Ugyanis, amennyire a település zöldterületi igényének egy-egy nagy zöldterületbe összevont kielégítése helytelen volna, és éppen ezért lényeges a zöldterületek — elsősorban közparkok — arányos elosztása, ugyanannyira helytelen volna ezeknek olymértékű elaprózása is, ami már használatukat korlátozná és céljuknak ellentmondana. Közparkként teljes értéke csak bizonyos méretet meghaladó összefüggő zöldterületeknek van; ezt a méretet területre vonatkoztatva 0,5—1 ha-ban, szélességre (parksávra) vonatkoztatva 30 m-ben határozhatjuk meg. Ennél kisebb területű parkok,

illetőleg keskenyebb parksávok közös parkként teljes értékben nem vehetők figyelembe.

A nagyobb belső parkokat az összefüggő zöldterületi rendszerbe be kell kapcsolni, fásított lakóutak, kisebb parksávok, vagy a környező beépítés hézagainak felhasználása által oly módon, hogy a parkok az összekötő elemekre — fasoros utak, parksávok — fel legyenek fűzve.

A közpark céljából eredően nem díszpark, hanem olyan zöldterület, amely jellegében közelebb áll a szabadonélő növényzethez. Lényeges követelmény, hogy nagyrésztben árnyékos és zajmentes legyen, sétára, pihenésre alkalmas, és minden irányban pihentető, idegen elemekkel nem zavart képet adjon. Ezért egyes pontokra, főként a bejáratra korlátozott részleges síkkerté-

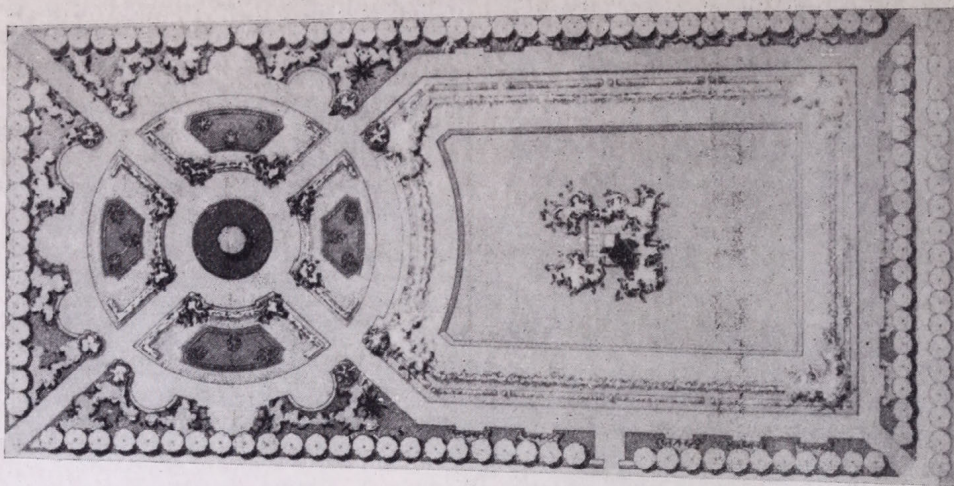

6. ábra. Park 5000 lakosu lakókörzetben.
(Perényi I.: A város lakóterülete)

szeti elemek mellett elsősorban fásítása, kötetlen facsoportokkal való kiképzése, valamint gyepesítése szükséges, úgyszintén sétautakkal való tagolása is. Játsszótér, kisebb sportpályák beilleszthetők, de csak oly mértékben, hogy alárendelt elemei maradjanak és ne csorbítsák összefüggő park jellegét. Épületek közparkban nem helyezhetők el, legfeljebb ugyancsak alárendelt, kisebb, a környezetbe illeszkedő építmények. A lakóegységeken belül elhelyezett kisebb közintézmények telkei csatlakozhatnak parkhoz, de azt nem tagolhatják szét. Padok, közvilágítás szükségesek, ezeknek megfelelő elhelyezésén és kiképzésén kívül kisebb, a környezetbe illő szobrok, kutak, vízmedencék, pergolák gazdagíthatják a park képét a természeti jelleg megőrzése mellett. Ezek a fokozott igények főként a központi fekvésű nagyobb parkokban elégíthetők ki.

Korlátozott mértékben közpark szerepét tölthetik be a *szkver-ek*. Elhelyezésüket kevésbé elvi szempontok, mint inkább a helyrajzi lehetőségek, vagy egyes esetekben a városkép tagolásának, élénkítésének szükségessége szabja meg. Szkverekről tehát nem program-szerűen kell gondoskodni, hanem inkább ki kell aknázni a városszerkezetből, az utak, terek tagolásából adódó lehetőségeket. Ilyen lehetőségek általában: forgalmi utak találkozásánál kialakuló, a forgalom céljára nem szükséges és általában nem is zavart szabadterületek (nem tekintethetők ilyennek a forgalmi csomópontok, gira-

7. ábra. Szkver emlékművel. (L. B. Lunc: Zelenoje sztroitelsztvo)

toire-ok gyepesített terelőszigetei, amelyek gyalogosan meg sem közelíthetők), továbbá olyan terek, rövid, széles útszakaszok, amelyek a városban térkapcsolatok teremtése, térhatások tagítása, fokozása céljából jönnek létre, (megnyitások, vízpart, hegyoldal felé, nagyobb középületek előterei, stb.), végül a valamilyen okból (kis méret, terepviszonyok, mélyebb fekvés, stb.) be nem építhető telektömbök, területrészek. A szkverek területi mérete általában 1 ha alatt indokolt, ennél nagyobb terület már más célra, zöldterületként pedig közpark céljára alkalmasabb. Alsó határát az a követelmény szabja meg, hogy önálló elemként még érvényesüljön a városképben. (Kb. 2000 m²). Kiképzése tekintetében elsősorban a városképi szempontok érvényesítendőek, oly módon azonban, hogy a szkver módot nyújtson rövidebb pihenésre is. Ezért itt főleg sikkertészeti elemek alkalmazandók, fák, fásítás olyan mértékben, amennyire az a környező beépítéssel összhangba hozható. Geometrikus elrendezés indokolt, összefüggően a szkvernek a városszerkezetbe való illeszkedésével. Intimebb hatású emlékművek, szobrok elhelyezésére különösen alkalmas, illetőleg ezek környezetét alkothatja, ilyen esetben kiképzése is ezekhez igazodik. Szkver-en semilyen épület nem létesíthető, gazdagítása egyedül kis építészeti elemekkel (padok, szobrok, vízmedencék, stb.) történhet. A szkver kialakítása, bár zöldterület, illetőleg zöld létesítmény, a kultúrparkéhoz hasonlóan jellegzetesen építészeti (kertépítési) kompozíciós feladat. Minthogy az igényesebb megoldás költséges is, szkverek kialakítása csak városokban, és elsősorban azok látogatottabb területein, illetőleg ehhez méltó környezetben indokolt.

Az összefüggő zöldterületi rendszer összekötő elemeit a parksávokon kívül *fasorok, sétányok, parkosított úttagozatok* képezik. A parksáv és a fasor, sétány, illetőleg parkosított úttagozat közötti különbséget akként határozhatjuk meg, hogy parksávnak a már említett minimálisan 30 m széles hosszirányú parkokat tekintjük, amelyek ezáltal közpark szerepét tölthetik be,

ezzel szemben a fasorok, sétányok, illetőleg parkosított úttagozatok 30 m-nél kisebb szélességű, növényzettel bíró sávok, és mint ilyenek, csökkentebb üdülési szereppel a parkok rendszerének, illetőleg a korlátlan közhasználatú zöldterületek kiegészítését szolgálhatják. Jelentőségüket elsősorban városképalakító, gazdagító szerepük, továbbá az összefüggő zöldterületi rendszer kialakításában összekötő elemekként betöltött szerepük adja meg.

Fasor, sétány, parkosított úttagozat között annyiban kell különbséget tennünk, hogy fasornak tekintjük, függetlenül a fák sorának számától, az utak mentén legalább telektömbnyi hosszban, sorban ültetett fákat, de egyébként parkosítás (sikkertészeti elemek) nélkül; sétánynak az olyan legalább kettős fasorokat, amelyek gyalogutat, vagy gyalogutakat (sétautak) szegélyeznek és sikkertészeti elemekkel is ki vannak egészítve; parkosított úttagozatnak pedig az utak, terek olyan kisebb-nagyobb, rövidebb-hosszabb tagozatait, amelyek fásítással, vagy anélkül kertészetiileg kiképezettek, és méretük meghaladja a zöldterületnek tekinthető területrészek alsó határát (lásd. I. részt). A fasoroknak és a parkosított úttagozatoknak túlnyomóan városképi és csak kis mértékben üdülési szerepük van, a sétányok azonban egyenlő mértékben városképi és üdülési jelentőségűek.

Mind a három zöldterületi elemet az előzők alapján elsősorban mint az összefüggő zöldterületi rendszer összekötő elemeit kell felhasználni, elosztásukat, illetőleg elhelyezésüket tehát egyfelől ez a követelmény szabja meg. Másfelől azonban — az előbbi követelmény betartása mellett — egyéb szempontok is közrejátszanak abban, hogy hol és hogyan képezzünk ki fasorokat, sétányokat, parkosított úttagozatokat.

Ezek az alábbiak:

Sétányok kiképzése elsősorban kilátást nyújtó útszakaszok mentén indokolt, így vízparton, hegy peremén (pl. várfalak helyén), lehetőleg nem forgalmi út mentén, sőt még célszerűbb a közúti forgalomtól való teljes elválasztása. Nagy jelentősége van sétányok beiktatásának a lakó-

és munkahely közötti útszakaszon, nagyobb iparüzemek felé vezető útvonalakon, előnyös még sétányt képezni a vasútállomáshoz, kultúrparkhoz, nagyobb üdülőkörhöz, a városi erdőhöz vezető útvonalakon, amennyiben a forgalmi utaktól megfelelően elválasztható. Sőt sétányok alakíthatók ki magán a kultúrparkon, nagyobb közparkon belül is, ez utóbbiak tagozata, elemeként. Általában sétányok kialakítása főként ott indokolt, ahol tájképi, vagy egyéb vonzóerő azok látogatottságát biztosítja, és ahol a sétány a mindennapos, vagy gyakori gyalogos közlekedést kellemessé és pihentetővé teheti. Ez azonban nem vonatkozhat a forgalmi utakra, ill. utcákra, — a sétánynak mindenekelőtt zaj- és zavarásmentesnek kell lennie, lényeges követelmény továbbá az árnyékosság. A sétány nemcsak átmenő gyalogosok vagy sétálók, hanem megpihenők számára is szolgál, ezért szélesebb sétányokat célszerű ennek megfelelően tagolni, és az átmenő gyalogosforgalom számára külön utat biztosítani. Ugyanezért padok sűrű, rendszeres elhelyezése is szükséges. Közvilágítás szempontjából a sétány egy tekintet alá esik a városi utakkal.

Fasorok. Kettős, vagy többszörös fasorok széles, általában forgalmi utak mentén, azok tagozata, elválasztó elemeként alkalmazandók. Zöldterületi jelentősége elsősorban a legalább kettős fasoroknak van (ezen nem az út kétoldali fásítása, hanem az egymás mellé ültetett fasorok értendők). Az egyszeres, illetőleg egyoldali fásítás alkalmazása kellő mérséklettel elvileg a városi utak nagyobb részében szükséges, főként új telepítés esetén, falusias település esetében pedig minden út, utca mentén, ezek azonban már zöldterületi szempontból alárendeltek, s inkább részleges város-, illetőleg falukép alakító jelentőségük van. Mellőzendők a fasorok a forgalmi igényeket nem kielégítő szűkebb utcákban és olyan utak, terek mentén, amelyeknek építészeti egységét, jellegét a fasorok megbontanák, ahhoz nem illenek. Díszterek, felvonulási terek nem fásíthatók. Ezzel szemben különös jelentősége van fasoroknak vízpartok mentén, továbbá olyan radiális és körirányú főutak mentén, amelyek egyfelől a környező tájjal való kapcsolatot, másfelől az egyes nagyobb zöldterületek összekötését is szolgálhatják. Továbbá különleges jelentőségűvé válhatnak a fasorok az esetben, ha hangsúlyos középületre, emlékműre irányuló utat, teret szegélyeznek és a célpont esztétikai előkészítését szolgálják, érvényesülését fokozzák. Alföldi városainkban a fasorok e városok egyik legjellegzetesebb elemét alkotják és az éghajlati viszonyok, az erős napbesugárzás, porképződés következtében védelmi célokból alakultak ki. Ezeknek megőrzése és fejlesztése mind védelmi szempontból, mind a városkép jellegzetességének kidomborítása szempontjából szükséges.

Parkosított úttagozatok alkalmazása elvileg minden olyan esetben indokolt, ahol az útterület, vagy tér szélessége folytán forgalom, városközpont céljára nem szükséges részek (sávok, szigetek) alakulnak ki, — gyakorlati szempontból

azonban a parkosítás költségei folytán az ilyen sávok, szigetek elsősorban a hangsúlyos, látogatott, központi területeken parkosítandók, egyébként elegendő a gyepesítésük is. A parkosítás — ott, ahol a forgalom kívánalmai (kilátás) ezt megengedik — történhetik fásítással (fasorok, egyes fák, facsoportok) egybekötve is, erre vonatkozóan fentebb a fasorokra mondottak irányadók. Itt említendő meg, hogy sok esetben, pl. negatív épületsarkoknál egyes nagyobb fáknak is különleges városképi jelentősége lehet. Fásítás nélküli, tehát sikkertészeti jellegű parkosításnak éppen ezért ott van fokozott jelentősége, ahol a fásításra városképi vagy forgalmi okokból nincs lehetőség (díszterek, díszutak, forgalomterelő szigetek, stb.). Különösen alkalmasak parkosításra az olyan homorú összereszesztelvényű utak, amelyeknek két oldalán menedékes tagozatok vannak, továbbá általában az olyan széles utak, amelyeknél a gyalogjáró szegélye ilyen célra felhasználható. Fokozott jelentőségűvé válik a parkosítás szikvernek nem tekinthető kisebb terek esetében, és különösen monumentális emlékművek, szobrok környezetében, ahol *díszparkok* alakítandók ki, a környező beépítéshez, vagy az emlékműhöz, szoborhoz igazodó, főként sikkertészeti elemekkel. Ezeknek különleges városképi jelentőségük van, és ezért a leghangsúlyosabb helyeken indokoltak, ugyanakkor üdülési értékük csekély, esetleg egyáltalán nincs. Díszpark és szikver között tehát méretbeli különbségeken kívül, de azzal összefüggésben az a különbség, hogy a díszpark elsősorban városképi jelentőségű, és üdülési szerepe lényegtelen, a szikver viszont egyképpen városi és üdülési jelentőségű. Díszparkok, általában parkosított úttagozatok nem képezhetők ki felvonulási úttakon, tereken, továbbá olyan utakon, tereken, vagy azok részein, ahol a környező építészeti kiképzés jellegéhez nem illenek, azt megbontanák és ahol éppen ezért az utak, terek kőburkolattal való kiképzése szükséges.

Átmeneti helyzetet foglalnak el a parkosított úttagozatok és a lakóházakhoz tartozó kertek (l. alább) között az *előkertek*. Ezeknek elsősorban városképi jelentőségük van, de előnyösek a lakóházak védelme szempontjából is. Falusias településben, városok családi házas övezetében minden esetben szükségesek. Egyébként pedig főleg új telepítés esetében és kellő útszélesség mellett ott alkalmazandók, ahol üzletek nincsenek. Az előkert lehetőleg mindkét oldalon és hosszabb (több telektömbnyi) útszakaszokon kövesse az utca vonalát, kiképzéséhez elegendők szerényebb sikkertészeti eszközök is.

Mind a sétányok, mind a parkosított úttagozatok elsősorban városias településekben indokoltak. Falusias településben sétányra nincs szükség, itt parkosított úttagozat (az előkert kivételével), díszkert egyedül a község-központban válhat szükségessé. Különleges jelentőségűek azonban mindezek üdülőhelyek esetében, ahol a fentebb mondottaknál még nagyobb mértékben is alkalmazhatók.

A településen belüli védőterületek, védősávok elosztását, helyét természetesen a védelem

szempontjai szabják meg, illetőleg azok a létesítmények (zavaró iparüzemek, vasutak, utak), amelyeknek zavaró áthatásaitól a település más részeit védeni kell. Mégis az összefüggő zöldterületi rendszerbe illesztendők oly módon, hogy ott, ahol lehetséges, annak összekötő elemeit alkossák. Minden olyan esetben pedig, ahol a vé-

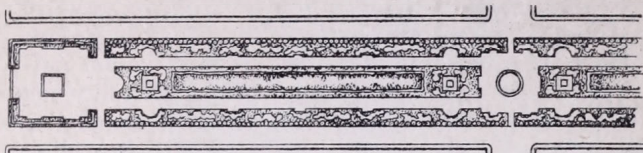
korlátozott közhasználatú zöldterületek is lehetőleg kapcsolatban álljanak az összefüggő zöldterületi rendszerrel, azt kiegészítsék, és még előnyösebb, ha egyes ilyen zöldterületek a korlátlan közhasználatú nagyobb zöldterületek részét alkotják, azon belül helyezkednek el (pl. gyermekpark közparkban).

Mennyiségi értelemben és a mindennapos használat szempontjából is a korlátozott közhasználatú zöldterületek közül legjelentősebbek a lakóházakhoz tartozó kertek, elsősorban a többlakásos, kollektív lakóházak kertjei, de bizonyos értelemben (lásd alább) idetartoznak a családi lakóházak kertjei is.

A többlakásos kollektív lakóházak kertjei esetében különbséget kell tenni meglévő kialakult beépítés és tervezett beépítés, illetőleg új telepítés között. Kialakult beépítés esetén — főként nagyobb városok belső, sűrűn beépített városrészeiben — a teljes átépítés többnyire csak olyan távoli jövőben volna megvalósítható, amit a terv reálisan nem irányozhat elő. Ugyanakkor éppen a sűrű beépítés, a nagyobb lak-sűrűség folytán zöldterületekre itt fokozott mértékben volna szükség. A közparkok kialakításának korlátozott lehetőségeit ilyen esetre vonatkozóan már említettük. A lakóházakhoz tartozó kertek és méginkább közös kertek kialakítására is csak korlátozottabb lehetőségek nyílnak; ilvenek elsősorban az udvari beépítés (udvari szárnyak) fokozatos kibontása és helyükben kertesíthető közös udvarok létesítése, továbbá ott, ahol egyenletesen elavult tömbök erre lehetőséget adnak, azok helyén esetenként fellazított kertes beépítés létesítése. Éppen a korlátozott kertesítési lehetőségek folytán ilyen városrészekben a közös zöldterületeknek, akár kisebb szkvereknek, sétányoknak, parkosított úttagozatoknak (díszkerteknek) fokozott jelentőségük van.

Ott azonban, ahol az elavult beépítés helyén új rendszerű beépítés tervezése indokolt, továbbá új telepítés esetén, a kollektív lakóházak lényeges és jelentős tartozéka a közös kert. Ennek kialakítását az teszi lehetővé, hogy a beépítés mértéke új beépítés esetén általában 15–30% között váltakozik, e fölé ritkán emelkedik és azt lényegesen nem haladja meg. Így jelentékeny be nem épített (szabad) terület áll rendelkezésre, amely az utca felé eső területet, az épületek oldalára, a hézagokra eső területet és az épületek mögötti, illetőleg közötti (udvari) területet foglalja magába. Minthogy magasabb laksűrűség esetén is az egy főre eső szabad terület minimális értékét (15 m²) egészségügyi okokból biztosítani kell, szabad terület ilyen esetben is kellő mértékben rendelkezésre áll, sőt abszolút méretben még növekedhet is, éppen a nagyobb lakosság folytán.

E szabad terület más célra (út, udvar, játszótér) nem szükséges részei zöldterületként képezhetők, ill. képezendők ki a lakóházak közvetlen szomszédságában, ezek azonban az előbb említett módon megoszlanak az épület körül, és általában előkertet (l. előbb), oldalkertet és hátsókeretet alkotnak. Bár az elő- és oldalkert is zöldterületi jelentőséggel bír, ez azonban az el-

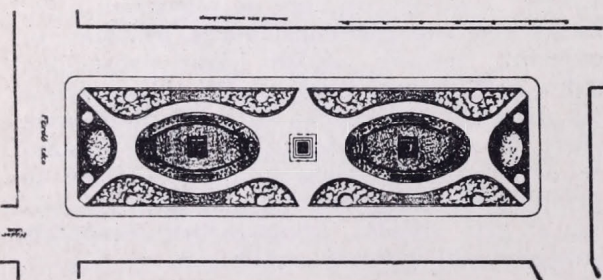

8. ábra. Parksáv. (L. B. Lunc: Zelenoje sztroitelsztvo)

dőterület, védősáv egyben közpark, szkvér, sétány céljára az ezekre vonatkozó irányelvek értelmében felhasználható, illetőleg a zavaró áthatások nem oly mértékűek, vagy jellegűek, hogy ennek ellentmondának — ott az ilyen felhasználásra törekedni is kell, különben a zöldterületek túlzott mértékűekké válnának. Az ilyen célra fel nem használható védőterületeknek, sávoknak elegendő a fásítása is. Ez utóbbi különösen jelentős a kivezető, az elterelő főútvonalak, a vasúti létesítmények védősávjai esetében, azoknak látogatottsága, városképi jelentősége miatt. Pályaudvar védőterülete különösen kisebb városban, falusias településben célszerűen közparkként, kisebb ligetként is kialakítható. Ipari területen olyan védőterületek vagy azok egyrésze, amelyek a zavaró áthatásoktól viszonylag mentesebbek, a szükséghez mérten szintén közparkként alakítandók ki.

* * *

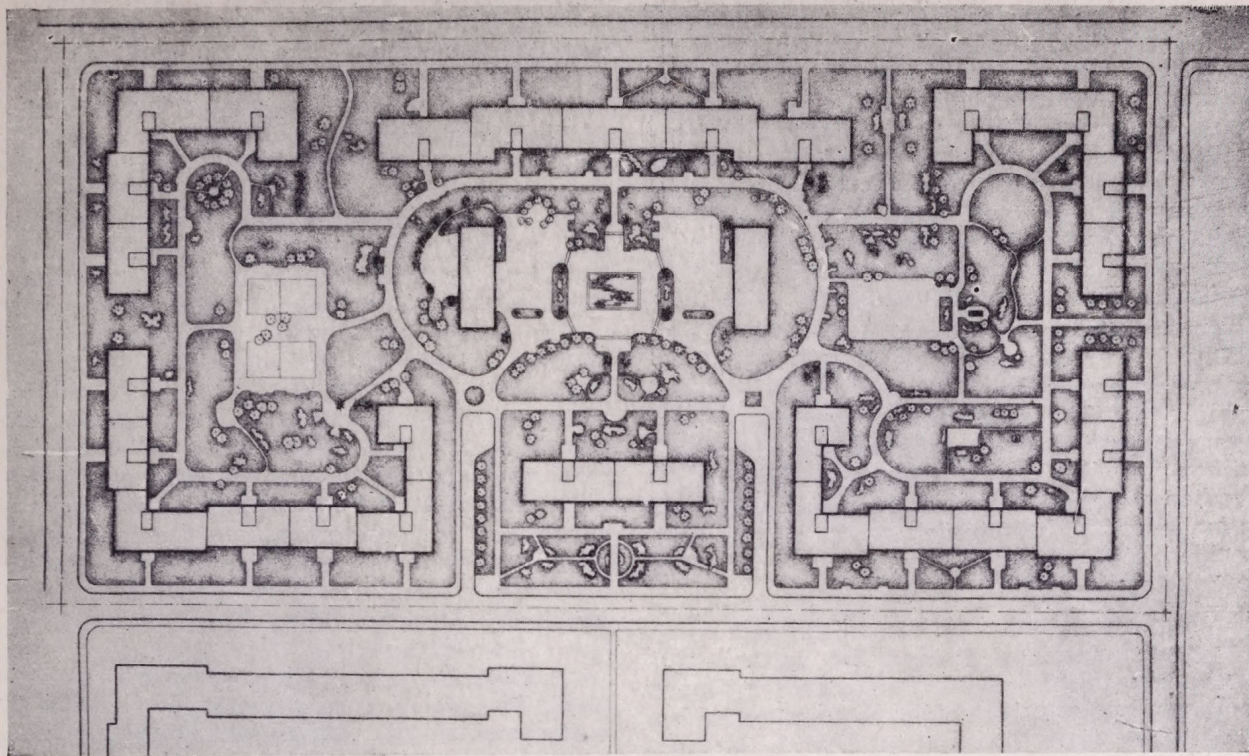
A korlátlan közhasználatú zöldterületek alkotják az előbbieken ismertetett elosztási és elhelyezési szempontok szerint a település összefüggő zöldterületi rendszerét, abba minden esetben beillesztendők. Ezzel szemben a korlátozott közhasználatú zöldterületek, bár kívánatos

9. ábra. A budapesti József-tér egykori állapota. Átmenet szkvér és díszkert között. (Rapaich R. Magyar kertek.)

és előnyös, hogy ugyancsak beilleszkedjenek az összefüggő rendszerbe, erre nem minden esetben alkalmasak, mert elhelyezésüket nem egyszer attól független szempontok határozzák meg és kapcsolatuk a település egészével éppen korlátozott használatuk folytán kevésbé közvetlen. Mégis, alapelveként kimondható, hogy a

10. ábra. Lakótömb elvi elrendezése. (Építőipari Műszaki Egyetem Városépítési Tanszék. Tervezte: Ditrói Akos.)

aprózódás miatt kisebb; ennél jóval nagyobb jelentősége van a hátsókertnek, amely kollektív lakóházak esetében összefüggően (kerítések nélkül) és így nagyobb területen alakítható ki, sőt — éppen az elaprózás elkerülése érdekében így is alakítandó ki. Az egész szabadterületnek kb. $\frac{1}{3}$ -a, a tömbudvaroknak kb. fele használandó fel ilyen összefüggő kert céljára.

A kollektív lakóházak közös kertje és a lakóegységek már említett közparkja között mind forgalmi, mind területi értelemben elmosódás jelentkezhethet az esetben, ha a közpark a lakóegység belsejében nyer kialakítást, és a szegélyező beépítés olyan, hogy a lakóházak hátsó közös kertjei e parkhoz csatlakoznak. Ezt az elmosódást a kétféle zöldterület különböző célja és jellege következtében el kell kerülni, lehetőség szerint magával a beépítési móddal, ha pedig ez nem lehetséges, akkor a szabad, illetőleg a zöldterületek megfelelő tervszerű tagolásával, és ennek során e kétféle zöldterület elhatárolásával.

Erre az elhatárolásra leginkább út, esetleg kerítés, sövény alkalmas. A lakóegység közparkja ugyanis nagyobb közösség célját szolgálja, kiképzése fokozottabb követelményeket támaszt és létesítése, fenntartása a helyi hatóság feladata. A lakóházakhoz tartozó kert viszont csak azok lakói számára szolgál, kiképzése kisebb követelményeket támaszt, létesítése és fenntartása pedig az építtető, vagy a lakók feladata. Ezért a kétféle zöldterület; és pedig a kollektív lakóházak közös kertjét és a lakóterületi egységek (ideértve a lakótömböket is) belső

közparkját mind fogalmilag, mind területileg el kell választani egymástól. Az elválasztás mellett azonban e kétféle zöldterület vizuális kapcsolata kívánatos, amit — épületekkel való elválasztás esetén — az épület közötti hézagok biztosíthatnak. A kollektív lakóházak közötti kertjei így módon azáltal tartoznak a település összefüggő rendszerébe, hogy az előkertek, oldalkertek révén és esetleg a hátsókerteknek a belső parkkal való közvetlen szomszédsága révén a korlátlan közhasználatú zöldterületek folytatását, kiegészítését képezik. Új telepítés, beépítés esetén tehát a korlátlan közhasználatú zöldterületek összefüggő rendszere és a lakóházakhoz tartozó kertek között vizuális értelemben éles elhatárolás nincs: a település lakóházai nagyobb részt összefüggő zöld környezetben helyezkednek el. Ez alól kivétel városok esetében annak központi területe, ahol a zárt beépítés, üzletek, stb. folytán az elválasztás határozottabban érvényesül.

A kollektív lakóházakhoz tartozó közös kertek belső kialakítása nagy mértékben függ a lakók igényeitől, lehetőségeitől, fásításuk — az épületektől megfelelő távolságban — mindenképpen szükséges és éppen ezért új telepítés esetén az előfásítás kívánatos. Új lakóépületek, illetőleg telepek mindaddig sivár képet mutatnak, amíg a növényzet és elsősorban a fák azt ki nem egészítik.

Családi lakóházak kertjei egyenként nem tekinthetők közhasználatú zöldterületeknek még korlátozott értelemben sem. Az esetben azonban általános, a település egészére vagy na-

gyobb részére kiterjedő jelentőséggel bírnak, és ez a gyakoribb, illetőleg kívánatos eset — ha nagyobb területen (övezetként) összefüggően alakulnak ki. Minthogy ilyen övezetre városias településben leginkább annak szélén van lehetőség, a családi lakóházak kertjei összességükben a település fokozatos fellazítását és egyben a környező tájjal való kapcsolatát szolgálják. Falusias település esetén pedig az egész településnek laza, növényzettel feloldott jellegét biztosítják. Különösen jelentőssé válhatnak ilyen övezetek a városoknak az uralkodó szélirány felőli szélén, mert hozzájárulnak ahhoz, hogy a település belseje felé tiszta levegő áramoljék, továbbá a települést szegélyező hegy- vagy domboldalakban, ahol pedig a városnak a tájban való feloldódását segítik el. Ilyen értelemben a családi lakóházak övezetek, elsősorban a szabadonálló beépítésűek az összefüggő zöldterületi rendszernek is kiegészítő részét alkotják.

Középületek kertjei. A középületek egy részéhez rendeltetésükből eredően kert tartozik (pl. kultúrház, fürdő, iskolák, kórházak, stb.) Ezeknek egyrésze nyilvános jellegű, minthogy maga a középület is nyilvános, (pl. kultúrház), nagyobb részüket azonban csak a lakosság szűkebb köre használhatja (pl. iskolák, kórházak kertjeit). Elosztásukat, helyüket a középületek (közintézmények) elhelyezésének szempontjai szabják meg, kialakításuk is a középülethez igazodik. Elkerítésük csaknem minden esetben szükséges. Általánosabb zöldterületi jelentőségük mégis annyiban van, hogy hozzájárulnak a település fellazításához, a levegő tisztításához, a városkép élénkítéséhez. Ezért az ilyen középületek — főként a nyilvános jellegűek — elhelyezésénél a település zöldterületi rendszerét is figyelembe kell venni, sőt lehetőség szerint ezeket (pl. kultúrház) nagyobb zöldterületekbe kell illeszteni. A zöldterületi rendszer kialakításánál pedig szintén figyelembe veendők a nagyobb kerttel bíró és főként a már meglévő ilyen közintézmények oly módon, hogy a település összefüggő zöldterületi rendszerét kiegészítsék, ahhoz kapcsolódjanak. Sűrűn beépített belső városrészekben, ahol az új zöldterületek létesítése nehézségekkel jár, egyes esetekben nyilvános középületek kertjei kisebb parkként, vagy ilyen helyett is felhasználhatók. Fokozott jelenőségűvé válhatnak a középületek kertjei az esetben, ha csoportosan helyezkednek el, és ezáltal nagyobb, bár egymástól elhatárolt, mégis összefüggő zöldterületet alkothatnak (pl. egészségügyi intézmények, gyógyfürdők kertjei). Ezek már az összefüggő zöldterületi rendszer lényeges részét, csuklópontját is alkothatják, és ezért, ahol lehetséges, ilyen összevonásokra törekedni is kell. Végül kedvező helyi adottságok esetén, ha csoportosan helyezkednek el, és célszerűen és tervszerűen fellazítva parkban képezhető ki; ez esetben a középületek együttese a zöldterületi rendszerrel, annak egyik súlypontjával lényeges összefüggésbe kerül. Falusias településben a központ általában így képezendő ki, kapcsolatosan a központi parkkal.

Sporttelepek. Részletes tárgyalásuk nem a jelen tanulmány, hanem a közintézmények tárgyalásának keretébe tartozik. Említettük már, hogy sporttelepek, pályák elhelyezhetők kultúrparkban, üdülóparkban is, lehetőleg azok szélén. Minthogy elhelyezésük általában zöld környezetben kívánatos, és azzal össze is illenek, a nagyobb zöldterületek kiegészítő részeit képezhetik, anélkül azonban, hogy egységüket megbontanák. Méreteik folytán is nagyobb jelentőségük van a sportparkoknak; ezeken olyan nagyobb sporttelepet értünk zöld környezetben, amely több sportpálya, intézmény tervszerű csoportosításából áll, és az egész települést, vagy nagy részét kiszolgálja. Ilyenek legcélszerűbben a településen kívüli zöldterületek rendszerébe illesztve helyezhetők el, jó forgalmi kapcsolattal a központhoz és az ipari területekhez. Kisméretű, egyes sportpályák és játszótérek viszont elhelyezhetők kisebb zöldterületeken, sőt kollektív lakóházak közös kertjeiben is. Általános követelmény a sporttelepekre, pályákra vonatkozóan, hogy azok tervszerű elosztása a település zöldterületi rendszerének keretében, azzal összefüggően történjék.

Gyermekparkok. Elsősorban kollektív lakóházak beépítésű lakóterületeken, oly módon elosztva és elhelyezve szükségesek, hogy azokat a gyermekek néhány perc alatt, lehetőleg forgalmi utak keresztezése nélkül elérhessék. Ezért legcélszerűbben a lakóegységek belső közparkjában, annak elkülönített részeként képezhető ki, ilyenek hiányában más zöldterületek (park-sávok, szkverek) részeként. Különálló gyermekpark csak más lehetőség híján létesíthető, ez esetben is a forgalomtól félreeső helyen, erre alkalmas kisebb terek, térrészek felhasználásával. Elkerítésük szükséges, padokkal, homokozóval és a lehetőségekhez mérten játszószerekkel, lubickoló medencével látandók el.

Üttörőtábor. A településen kívüli zöldterületekben, lehetőség szerint a városi erdőben, vagy vízparton helyezendő el, vonzó táji környezetben, jó megközelítési, víznyerési lehetőségekkel, sportolásra és játékra alkalmas sík terepen. Csak városias településben szükséges.

Temetők. Részletesebb tárgyalásuk a közintézményekhez tartozik. A településen kívül helyezendők el, a beépítési területtől védősávval elválasztva. A középületek kertjeihez hasonlóan a település zöldterületi rendszerének kiegészítő részeit alkotják és ezért, nagyobb méretekre való tekintettel is abba beillesztendők.

A további, esetleg még szükséges, korlátozott közhasználatú zöldterületek (pl. állatkert, botanikus kert, kertészetek, faiskolák, lásd I. részt) elhelyezése esetenként oldandó meg, erre, valamint kialakításukra általános irányelvek nem adhatók. Az összefüggő zöldterületi rendszerbe kiegészítő elemeként azonban a lehetőséghez mérten beillesztendők. Ugyanez vonatkozik egyes olyan védőterületekre is, (pl. víznyerő helyek védőterülete), amelyek a közhasználat elől elzártak. Ha üdülési jelentőségük nincs is, vagy csekély, a település szerkezetét mégis lazíthatják, képét élénkíthetik, és hozzájárulnak a település levegőjének javításához.

A települések zöldterület-szükséglete.**1. Általános szempontok.**

A települések zöldterületszükséglete, és ezzel összefüggően a zöldterületek méretezése elsősorban a település lakosságától, de ezen kívül még több más tényezőtől is függ. Ezért a települések zöldterületszükségletének — a fajlagos területszükségletnek — pusztán a lakossághoz kötött globális mutatószámokkal való meghatározása nem elégséges, sőt megtévesztő is lehet. Az ilyen jellegű, a kül- és belföldi szakirodalomban, normákban egyaránt használatos mutatószámok összehasonlítása pedig ezen túlmenően azért is nehézségekbe ütközik, mert ezek a mutatószámok nemcsak különféle településekre, hanem még többnyire különféle zöldterületfajtákra is vonatkoznak, és így nincs közös, összehasonlításra alkalmas alapjuk.

A zöldterületszükséglet megállapításánál tehát mindenekelőtt azt kell megvizsgálni, hogy mely zöldterületfajtákra indokolt a szükséglet megállapítása, továbbá az, hogy a lakosságon kívül milyen tényezők és milyen módon befolyásolják a szükséglet megállapítását. Ez a mutatószámok nagymértékű differenciálását teszi szükségessé, és az összevonásuk csak ezután jogosult. Ez a differenciálás továbbá azért is célszerű, mert csak így válik lehetségessé a javasolt mutatószámok összehasonlítása más idevonatkozó adatokkal, normákkal.

Elsősorban és legfőképpen a korlátlan közhasználatú zöldterületek (l. I. részt) területszükségletének és méretezésének megállapítása szükséges; ezek azok a zöldterületek, amelyek egyfelől a lakosság egészét szolgálják, másfelől meghatározott különleges rendeltetés nélkül általános értelemben vett egészségügyi, üdülési, esztétikai célból létesülnek. Kiképzésük és fenntartásuk elsőrendű kommunális feladat, szemben az egyéb zöldterületekkel, amelyeknek létesítése és fenntartása többnyire meghatározott szervek, vagy a lakosság feladata. Ilyen korlátlan közhasználatú zöldterületek az eddigiek alapján a városi erdő, a kultúrpark, a közparkok, szkverek, sétányok, fasorok, parkosított úttagozatok.

Ezzel szemben a korlátozott közhasználatú zöldterületek túlnyomórésze (középületek kertjei, sportparkok, temetők, botanikus kert, stb.) valamilyen közelebből meghatározott cél érdekében, vagy valamilyen létesítmény, intézmény tartozékaként létesül, és így szükségességét, területi mértékét más, sőt sok esetben nem is normalizálható szempontok határozzák meg. Létesítésük, fenntartásuk is túlnyomó részben meghatározott szervek feladata. Ezeknek méretezése tehát — amennyiben egyáltalán méretezhetők — a településtervezés más témaköréhez, elsősorban a közintézményekhez tartozik.

Ugyanez áll a védőterületekre is, akár a korlátlan, akár a korlátozott közhasználatú zöldterületekhez tartoznak. Ilyen minőségükben nem vonhatjuk be az általános zöldterületszükséglet

megállapításába, mert terjedelmüket esetenként a védelmi szempontok, főként a különféle káros áthatások mértéke szabják meg. Ezért a védőterületek méretezése általában azoknak a létesítményeknek a tárgyalásához tartozik (iparüzemek, közlekedés, közművek), amelyeknek káros áthatása ellen, vagy biztonsága érdekében a védőterületre szükség van. Amennyiben pedig a védőterület a település egészének védelmét szolgálja, káros természeti jelenségek ellen (szél, por, homok, talajerózió, csuszamlások, stb.) az esetben méretezésüket ugyancsak esetenként megvizsgálandó követelmények szabják meg. Természetesen az esetben, ha a védőterület egyben korlátlan közhasználatú zöldterület is, ill. ilyen célra alkalmas (pl. városi erdő, közpark) ebben a minőségében és megfelelő terjedelemben a település zöldterületszükségletének megállapításánál figyelembe veendő, sőt a zöldterületek gazdaságos méretezése, ill. kiaknázása érdekében ilyen felhasználásokra lehetőség szerint törekedni kell.

Ily módon az általános zöldterületszükséglet megállapításának, a zöldterületek méretezésének tárgyát a korlátlan közhasználatú zöldterületek képezik, míg a védőterületek mint ilyenek, továbbá a korlátozott közhasználatú, ill. a meghatározott célú zöldterületek méretezésére a településtervezés más szempontjai, vagy pedig esetenkénti követelmények a mérvadók. Kivételt kell tenni azonban a korlátozott közhasználatú zöldterületek közül a kollektív lakóházak kertjeivel és ezzel összefüggésben a játszóterekkel. Az előbbieket területszükségletének, méretezésének megállapítása azért szükséges, mert — főként új telepítés, beépítés esetében — igen nagy kiterjedésűek lehetnek, a település zöldterületállományának jelentős részét alkothatják és ezáltal még a korlátlan közhasználatú zöldterületek méretezését is befolyásolhatják. A játszóterek méretezése pedig azért szükséges, mert szerves kiegészítő részeit alkotják a parkoknak és a kollektív lakóházakhoz tartozó kerteknek, és így területszükségletük egymással kölcsönhatásban van. Az elmosódást azonban e kétféle zöldterület — vagyis a korlátlan közhasználatú zöldterületek és a kollektív lakóházakhoz tartozó kertek között — el kell kerülni (l. II. részt) és területszükségletük megállapításánál az összefüggések érvényesítése mellett éles határt kell vonni.

A családi lakóházak kertjei már sem egyesével, sem összességükben nem képezhetik a település általános zöldterületszükséglete megállapításának tárgyát, annak ellenére, hogy kiterjedtebb családi házas övezeteknek a település zöldterületellátottságában lényeges szerepük lehet. Terjedelmüket ugyanis más, általános telepítési szempontok határozzák meg, és használatuk is erősen korlátozott. Ugyanakkor azonban terjedelmüktől függően a település általános zöldterületszükségletét befolyásolhatják, és így annak mutatószámainál figyelembe veendő.

* * *

A települések általános zöldterületszükségletére vonatkozó mutatószámokat elsősorban a fentebb említett különféle fajtájú korlátlan közhasználatú zöldterületek szerint kell differenciálni, minthogy különféle fekvésűek és rendeltetésűek, egyrésztük településen kívüli, másrésztük településen belüli, egyesek az egész települést, mások elosztva annak egyes részeit szolgálják. Indokolt továbbá a differenciálásuk azért is, mert a különféle zöldterületek nem azonos értékűek: így az elaprózott zöldterületek nem vehetők egyenlő értékűeknek nagyobb, összevont zöldterületekkel, a díszkertek a közparkokkal.

Ugyancsak szükséges a differenciálás a települések mérete, ill. jellege szerint. Mindenekelőtt más — kisebb — a fajlagos területszükséglete a falusias és más — nagyobb — a városias településeknek, előbbiekénél a természeti környezet közelsége, a laza település, a természettel szoros kapcsolatban álló munkafolyamatok miatt, utóbbiaknál ezzel ellentétben a természettől távolabb álló település és életmód, az egyoldalúbb és egészségtelenebb munkafolyamatok miatt. A városias településekben is kisebb a fajlagos zöldterületszükséglet a kis városoknál, nagyobb a közepes, még nagyobb a nagy városoknál; az előbbiekénél ismét a szabad természet viszonylagos közelsége, és a családiház, laza település nagyobb arányszáma, utóbbiaknál a szabad természet növekvő távolsága, a sűrűbb település, beépítés, a nagyobb forgalom, zaj miatt.

Ugyanez áll bizonyos értelemben az egyes lakóterületi egységekre is. A lakóegységek fekvése ugyanis befolyásolja azok zöldterületszükségletét; szélső, ill. külső fekvésű, a szabad környezettel érintkező egységek zöldterületszükséglete kisebb a belső fekvésű, minden oldalról beépített területekhez csatlakozó egységeknél.

Különbséget kell tennünk a zöldterületszükségletben a beépítés sűrűségétől függően is, akár egész városok, akár egyes lakóterületi egységek sűrűsége tekintetében. Nyilvánvaló, hogy laza, éppenséggel kertes családiházak beépítés esetében a korlátlan közhasználatú zöldterületek szükséglete lényegesen kisebb is lehet, mint sűrűbb beépítés esetében, mert míg kertes családiházak beépítésénél a lakosság zöldterület-igénye a saját kert révén bőségesen ki van elégítve, addig a kollektív lakóházakhoz tartozó kertek is azt csak részben elégítik ki. Még fokozottabb a zöldterületszükséglet meglévő városok zsúfolt beépítésű városrészeiben, amelyeknek lakóházai a kerteket teljesen nélkülözik, és így a lakosság zöldterület-igényét mindaddig, amíg a beépítés fellazítása be nem következik, egyedül a korlátlan közhasználatú zöldterületek elégíthetik ki.

Ez utóbbi körülmény indokolta teszi azt is, hogy külön foglalkozunk kialakult és csak fokozatosan átalakítható, valamint teljesen vagy nagyrészt újonnan létesülő települések — városok — zöldterületszükségletével, annál is inkább, mert amíg meglévő városok átalakítása hosszadalmas folyamat, addig új városok felépítése tervszerűen rövid idő alatt történhet. A gazdaságosság kérdései ez utóbbi esetben külön-

nösen számottevőek és szükség van olyan mutatószámokra, amelyek az egyes létesítmények, köztük a zöldterületek hozzávetőleges arányairól, költségeiről tájékoztatást adnak.

Végül jelentős különbségeket kell tenni a zöldterületszükségletben a települések, főként a városok táji jellege, természeti környezete, adottságai szempontjából, ideértve az éghajlatot is. Változatos, dús, természeti környezettel bíró városoknak zöldterületi szükséglete ugyancsak kisebb, mint olyanoké, amelyeket egyhangú, vagy éppenséggel kopár, porképző, más káros áthatású környezet vesz körül. Befolyással bírhat a zöldterületszükségletre, főként az alkalmazandó növényzetre a klíma, a talaj, a helyi flóra, abban a tekintetben is, hogy különböző növényfajtáknak különböző a környezetre gyakorolt hatása és így eltérő lehet a zöldterületi értéke.

Mindezek a felsorolt körülmények, tényezők együttesen teszik szükségessé azt, hogy a zöldterületszükségletet, a zöldterületek méretezését felbontva, csoportosítva, a különféle eshetőségekre és azok összefüggéseire való figyelemmel állapíthassuk meg. Az összevont, globális mutatószámoknak csak ezek ismeretében és alapján, általános tájékoztatás céljából van jogosultsága és jelentősége.

* * *

A zöldterületek különböző fajtáinak felsorolását és jellemzését az első rész, az elhelyezéskükre vonatkozó irányelveket a II. rész tartalmazza; jelen részben fentebb már meghatároztuk azt, hogy mely zöldterületfajták területszükségletét és méretezését indokolt megállapítani.

A fajlagos területszükséglet megállapításánál kézenfekvő és szokásos is az egy lakosra eső területszükséglet megadása m^2 -ben; ez természetesen az egész települést szolgáló zöldterületeknél az összlakosságra, a település egyes részeit szolgálóknál a kiszolgált rész lakosságára vonatkoztatandó. Ennek a mutatószámnak megtartását indokoltnak tartjuk; a már említett differenciálás mellett ez képezi a méretezés legmegbízhatóbb alapját.

Az egy lakosra eső területszükséglet azonban nem ad közvetlenül képet a teljes területszükségletről és annak viszonyáról a település egész területéhez. Ezért célszerűnek tartjuk minden vizsgált esetben a fajlagos területszükséglet meghatározása mellett és annak alapján a teljes területszükséglet megadását is, továbbá ez utóbbi arányát a település egészéhez, vagy megfelelő részéhez. A település egészén annak beépítési területét értjük a környék nélkül, vagyis a lakó-, az ipari és a településen belüli zöldterületek összefüggő egészét. (Nem értendők a beépítési területbe egyes különlegesen nagyméretű elkülönülő iparüzemek). Az így nyert szám adatok azonban csak jellegzetes esetekre vonatkozhatnak, és így csak tájékoztató jellegűek lehetnek.

A település mérete és jellege tekintetében elsősorban meg kell különböztetnünk a falu-

sias és a városias településeket, fogalmi meghatározásuk azonban nem jelen tanulmány feladata. A városok tekintetében pedig hazai viszonylatban három városnagyságot különböztethetünk meg: *kisvárosokat* jellegzetesen 20—30.000, *középtértéként* 25.000 lakossal, *középvárosokat* jellegzetesen 50—60.000 lakossal, *középtértéként* 55.000 lakossal, *nagyobb városokat* jellegzetesen 80—100.000, *középtértéként* 90.000 lakossal. Fenti középtértékek csupán a jellegzetes területi méretek számítási alapjául szükségesek, s nem kívánják rögzíteni a különféle várostípusok méretét. Európai értelemben vett nagyvárosnak csak a főváros tekinthető; erre vonatkozólag a zöldterületszükséglet meghatározása külön vizsgálatokat igényel más nagyvárosokkal való egybevetés alapján.

A lakóterületi egységek fekvése tekintetében elsősorban a lakókörzet (szomszédsági egység) fekvése jöhet tekintetbe. A lakónegyedek alakítására ugyanis nem minden esetben kerül sor, és ezek fekvésében lényeges különbségeket nem tehetünk, lakótömbök pedig egymagukban ritkán képezik a felosztás alapját, általában lakókörzetek további felbontását jelentik. A lakókörzetek fekvése nagy változatosságot mutat, aminek éppen a zöldterületszükséglet szempontjából van jelentősége. Kisebb településben csupán kis részük *belső fekvésű*, vagyis minden oldalról beépítési területhez csatlakozó, nagyobb részük *szélső fekvésű* vagyis egy, esetleg két oldalán a várost környező szabadterületekhez, védősávokhoz csatlakozik, végül ismét kis részük *külső fekvésű*, vagyis túlnyomóan a várost környező szabadterületekhez csatlakozik. Bár indokolt volna a zöldterületszükséglet szempontjából mindhárom eshetőséget különválasztani, a túlzott differenciálás elkerülése végett csak a *belső* és a *külső fekvésű* lakókörzeteket különböztetjük meg, *külső fekvésen* az egy, vagy több oldalával szabadterülethez csatlakozó lakókörzeteket értve.

A beépítés sűrűségét a laksűrűséggel jellemezzük és e tekintetben három jellegzetes fokozatot különböztetünk meg a zöldterületszükséglet megállapítása szempontjából: és pedig mind az egész települést (az egész beépítési területet) mind egyes lakóterületi egységeket illetően. Az első esetben tehát a jellegzetes laksűrűség a város egész beépítési területére vonatkozik, a második esetben a lakóterületi egység egész területére, természetesen a tervezett állapotra. Ezek a fokozatok a következők:

Az egész beépítési területre: *alacsony laksűrűség* 50 lakos/ha-ig. Általában laza, jellegzetesen családházias, vagy falusias beépítés, *közepes laksűrűség* 50—150 l/ha-ig. Általában fellazított, jellegzetesen néhány (2—3) emeletes kollektívházias beépítés. *magas laksűrűség* 150 l/ha fölött. Általában fellazított vagy tömör, jellegzetesen több (3—6) emeletes kollektívházias beépítés.

A lakóterületi egységekre: *alacsony laksűrűség* 100 l/ha-ig. Családházias, általában földszintes vagy egyemeletes beépítés.

Közepes laksűrűség 100—300 l/ha-ig. Kollektívházias, általában 2—3 emeletes beépítés.

Magas laksűrűség 300 l/ha fölött. Kollektívházias, általában 3—6 emeletes beépítés.

A magas laksűrűségi fokozat értendő olyan meglévő városokra, ill. belső városrészekre is, amelyek sűrű, zsúfolt beépítésűek és megújításuk, (fellazításuk) csak fokozatosan történhet.

Végül a táji jelleg, környezet tekintetében — kizárólag a zöldterületszükséglet megállapítása szempontjából — ugyancsak három jellegzetes eshetőséget vehetünk alapul, ezek az alábbiak:

Kedvező környezet: túlnyomóan változatos, terepalkatú, tagolt, dús növényzettel, erdőségekkel, vagy nagyobb vízfelülettel bíró, jellegzetes tájképeket alkotó, a település levegőjét kedvezően befolyásoló, zavaró hatásoktól, szélsőséges időjárástól (szél, por, homok, stb.) mentes, vagy védett környezet.

Közömbös környezet: fenti szempontokból túlnyomóan sem különösebb értékekkel, vagy előnyökkel, sem hátrányokkal, vagy ártalmakkal nem bíró környezet.

Kedvezőtlen környezet: túlnyomóan tagolatlan, egyhangú, kopár, szeles, szélsőséges időjárású, a település levegőjét veszélyeztető környezet.

Természetesen a környezet a település közvetlen, a beépítési területhez csatlakozó környezetére értendő: a távolabbi környék (regio) esetleges értékei már nem vehetők figyelembe az esetben, ha a közvetlen környezet kedvezőtlen.

Mind a település méretének, a település sűrűségének, mind a táji jelleg, ill. környezetnek ilyen jellegzetes típusokba való összevonása természetesen elnagyolásokkal, a határesetekben bizonytalanságokkal jár. Nagyobb mérvű differenciálás azonban a zöldterületszükséglet megállapítását túlságosan bonyolulttá tenné és ugyanakkor még mindig tág teret hagyna az estenkénti változatoknak. Ez utóbbiak figyelembevétele a konkrét tervezés feladata.

2. Az egyes zöldterületfajták területszükséglete, méretezése.

A) Korlátlan közhasználatú zöldterületek.

A korlátlan közhasználatú zöldterületek területszükségletének vizsgálata során is különbséget kell tennünk a településen kívüli és a településen belüli zöldterületek között. A településen kívüli zöldterületek a környék részét alkotják, az egész települést szolgálják, és nagy fajlagos területszükségletűek, ill. méretűek. Területük a város beépítési területétől elkülönül, s nem egyszer megközelíti annak terjedelmét. Ezért mutatószámaik egybevonása a településen belüli zöldterületekével megtévesztő lehet. Ezzel szemben a településen belüli zöldterület többsége elosztva, a település egyes részeit szolgálja, összességükben alkotó, tagoló elemei a település beépítési területének, és terjedelmük ez utóbbiának csak egy hányada. Ezeknek összesítése, mutatószámainak egybevonása már

indokoltabb, mert képet ad a település beépítési területének zöldterület igényéről vagy elátláttságáról.

Mindenekelőtt a városok korlátlan közhasználatú zöldterületeinek területszükségletét és méretezését vizsgáljuk. A településtervezés számára ez jelenti a jelentősebb és nehezebb feladatot.

Városi erdő (erdőpark)

A városi erdő területszükségletét természetesen a város egész lakosságára és egész területéhez viszonyítva célszerű meghatározni. A fajlagos területszükségletet befolyásoló tényezők: a város mérete, táji környezete; ez utóbbi általában különösen jelentőssé, hogy a városi erdő hivatott pótolni kedvezőtlen környezet esetén annak hiányait, sőt véderdő szerepét is betöltheti. További befolyásoló tényező a város laksűrűsége, és pedig az egész városra vonatkoztatva. Ezek a tényezők összefüggéseikben is jelentkeznek, amennyiben kis városban, kedvező, vagy közömbös táji környezet esetén városi er-

dőre nincs szükség, ugyanígy nincs rá szükség ilyen környezet és alacsony laksűrűség esetén közép- sőt nagyobb városban sem.

A fajlagos területszükséglet meghatározásánál a városi erdő rendeltetését alapul véve abból kell kiindulnunk, hogy egy-egy személy, ill. család, kisebb pihenő, kiránduló csoport számára tágas területet biztosítson, s így lehetővé tegye a szabad természet zavartalan élvezését. Ennek területi mértéke személyenként kb. 200—250 m²-re (egy család, kisebb csoport részére kb. egy családirhász telek méretére) tehető. Ugyanekkor figyelembe veendő, hogy a városi erdőt munkaszüneti napokon is maximálisan a lakosságnak kb. 10%-a keresi fel, számításba véve annak távolságát, s az egyéb sport-, üdülési, szórakozási lehetőségeket. Ezekből, valamint átlagos feltételekből kiindulva kell az összlakosság számára, tehát fejtenként 20—25 m² területet biztosítani, ami a városi erdő területszükséglete középértékének tekinthető. Ez a középérték csökkentendő vagy növeendő az említett befolyásoló tényezők szerint.

Ily módon a városi erdő területszükségletét az alábbiakban adhatjuk meg:

I/1. sz. táblázat.

A városi erdő egy lakosra eső területszükséglete (m²/fő).

	Alacsony			Közepes			Magas			Laksűrűség táji környezet
	Kedve- ző	Közöm- bős	Kedve- zőtlen	Kedve- ző	Közöm- bős	Kedve- zőtlen	Kedve- ző	Közöm- bős	Kedve- zőtlen	
Kis város	—	—	16	—	—	18	—	—	20	m ² /fő
közép város	—	—	22	20	22	24	22	24	26	m ² /fő
nagyobb város	—	—	28	26	28	30	28	30	32	m ² /fő

Az I/1. sz. táblázatban foglalt fajlagos mutatószámokat a jellegzetes lakossámmal megszorozva, egyben kikerekítve, nyerjük az alábbi

területi mértékeket. Ezek természetesen csak tájékoztató jellegűek és a lakossámtól függően változhatnak.

I/2. sz. táblázat.

A városi erdő jellegzetes területszükséglete (ha)

	Alacsony			Közepes			Magas			Laksűrűség táji környezet
	Kedve- ző	Közöm- bős	Kedve- zőtlen	Kedve- ző	Közöm- bős	Kedve- zőtlen	Kedve- ző	Közöm- bős	Kedve- zőtlen	
Kis város	—	—	40	—	—	45	—	—	50	ha
közép város	—	—	120	100	120	130	120	130	140	ha
nagyobb város	—	—	250	230	250	270	250	270	300	ha

A területi méret fentieknek megfelelően nagy különbségeket mutat. E területi méreteket azonban csak úgy mérlegelhetjük kellőképpen, ha arányba állítjuk a város egész területével, és pedig a beépítési területtel, amelynek jellegzetes méretét a jellegzetes lakosság s laksűrű-

ség szabja meg. Ezeket az arányszámokat mutatja az alábbi táblázat, ismét kikerekített és csak tájékoztató jellegű számokkal, amelyek a lakossámtól és a laksűrűségtől függően változhatnak.

I/3. sz. táblázat.

A városi erdő jellegzetes területszükséglete a beépítési terület %-ában.

	Alacsony			Közepes			Magas			Laksűrűség táji környezet
	Kedve- ző	Közöm- bős	Kedve- zőtlen	Kedve- ző	Közöm- bős	Kedve- zőtlen	Kedve- ző	Közöm- bős	Kedve- zőtlen	
kis város	—	—	8	—	—	18	—	—	40	%
közép város	—	—	11	20	22	24	44	48	52	%
nagyobb város	—	—	14	26	28	30	56	60	64	%

Ebből megállapítható, hogy a városi erdő magas laksűrűség és ennek megfelelően kisebb beépítési terület esetén ez utóbbi terjedelmének felét megközelíti, sőt meg is haladhatja.

Fentiek szerint a városi erdő legkisebb területe (kis városban) 30—40 ha, legnagyobb területe (nagyobb városban) 300—350 ha — 5—600 kat. hold. A városi erdőnek egy tagban való összefüggő kialakítása kívánatos, megosztása csak nagy területszükséglet (magas lakosság) esetén lehet indokolt. Elaprózását azonban kerülni kell; 100 ha-nál kisebb erdőrészek alakítása megosztás esetén sem célszerű.

A véderdők és erdőművelési területek fenti területszükségletben nem foglaltatnak benn. Ott, ahol véderdők létesítése szükséges, továbbá, ahol összefüggő erdőművelési területek vannak, ezek — a II. részben foglalt irányelvek figyelembevételével — részben vagy egészben, a lehetőséghez mérten felhasználhatók a városi erdő céljára. Amennyiben a városi erdő nagyobb kiterjedésű erdőművelési területhez csatlakozik, vagy ilyennek részét képezi, ilyen esetben kisebb terjedelemben is kialakítható; a csökkentés mértéke az I./1. sz. táblázat mutatószámaiban már bennfoglaltatik, minthogy nagyobb kiterjedésű erdőművelési területek a város környezetének kedvező értékelését indokolják. Ugyanez vonatkozik a vízfelületekre is; nagyobb vízfelületek ugyanis szintén a táji környezet kedvező értékelését indokolják. Ezek — amennyiben a városi erdőhöz csatlakoznak vagy szabad természeti környezetben vannak — a parttól számított 100 m távolságig a városi erdő területszükségletébe beszámíthatók.

Az erdőművelési területek méretezése egyébként nem képezheti a településtervezés tárgyát, mert azt az országos erdőösítési, termelési szempontok szabják meg.

A véderdők méretezését illetően, ipari ártalmak elleni védősávok méretezésére az ipari telepítés normái irányadók, a településnek szél, por, homokfúvás, egyéb természeti ártalmak elleni védelme szempontjából pedig a véderdők méretezését a meteorológiai és a talajviszonyok figyelembevételével esetenként kell megállapítani az illetékes egészségügyi szervek követelményei szerint. Általános irányelveként kimondható, hogy véderdő, erdősáv minimális szélessége 100—150 m legyen.

Kultúrpark.

A kultúrpark az adott lehetőségektől függően (I. II. részt) településen belüli vagy településen kívüli helyzetet foglal el; elvileg azonban he-

lyesebb a településen belüli elhelyezés. Ezért a kultúrpark területszükségletét a továbbiakban a településen belüli zöldterületekével együtt vizsgáljuk.

Területszükségletét szintén az egész lakosságra, ill. a város egész területére vonatkoztatva kell megadni. Kis- és középvárosban általában elegendő egy kultúrpark, nagyobb városban, magas lakosság esetén szükséges több kultúrpark létesítése is, részben a területszükséglet, részben a megközelítési távolság növekedése folytán.

A kultúrpark területszükségletét is a város mérete és a beépítés sűrűsége befolyásolja. Fontos tényező továbbá a területszükséglet szempontjából a kultúrpark fekvése; külső fekvésű, szabad természeti környezetben elhelyezett vagy ahhoz csatlakozó kultúrpark területszüksége kisebb a belső fekvésűnél, egyrészt a természeti környezet közelsége miatt, másrészt mert távolabb eső kultúrparkot egyidőben a lakosságnak kisebb hányada keres fel. A város táji környezete, ill. annak értékelése — mint minden zöldterületét — szintén befolyásolja a kultúrpark területszükségletét. Ezt azonban nem tesszük külön számszerű mérlegelés tárgyává, mert a fajlagos területszükséglet túlzott differenciálását vonná maga után. Ezért az alább megadott értékek közömbös táji környezetre vonatkoztatott középértékeknek tekintendők, amelyek kedvező környezet esetén kb. 10%-kal csökkenthetők, kedvezőtlen környezet esetén ugyanannyival növelendők.

A fajlagos területszükséglet megállapításánál a kultúrpark rendeltetését alapul véve, abból kell kiindulnunk, hogy maximális látogatottság esetén is egy lakos számára még zsúfoltság érzésétől mentes szabad környezetet, ill. teret biztosítsunk. Ez utóbbi minimális mértékét személynként kb. 30 m²-ben, egy nagyobb szoba méretében szabhatjuk meg, figyelembevétel az épületek, létesítmények területfoglalását is. Ugyanakkor azonban a kultúrpark nagyobb látogatottságát kell feltételeznünk; azt munkaszüneti napokon, rendezvények esetén egyidőben a lakosságnak 20%-a is felkeresheti. Ily módon átlagos feltételekből kiindulva az összlakosság számára fejenként 6 m²-t kell biztosítani, ami a kultúrpark területszükségletének középértékét jellemzi. Ez a középérték csökkenendő vagy növelendő az említett befolyásoló tényezők szerint.

Ezek alapján a kultúrpark területszükségletét az alábbiakban adhatjuk meg:

II/1. sz. táblázat.

A kultúrpark egy lakosra eső területszükséglete (m²/fő)

	alacsony		közepes		magas		laksűrűség
	külső	belső	külső	belső	külső	belső	
kis város	4.0	4.5	5.0	5.5	6.0	6.5	m ² /fő
közép város	4.5	5.0	5.5	6.0	6.5	7.0	m ² /fő
nagyobb város	5.0	5.5	6.0	6.5	7.0	8.0	m ² /fő

A II/1. sz. táblázatban foglalt mutatószámokat a jellegzetes lakosságokkal megszorozva, egyben kikerekítve nyerjük az alábbi területi

mértékeket. Ezek természetesen csak tájékoztató jellegűek és a lakosságtól függően változhatnak.

II/2. sz. táblázat.

A kultúrpark jellegzetes területszükséglete (ha)

	alacsony		közepes		magas		laksűrűség fekvés
	külső	belső	külső	belső	külső	belső	
kis város	10	12	12	14	14	16	ha
közép város	25	28	30	33	36	39	ha
nagyobb város	45	50	55	60	62	72	ha

E területi mértéket a város beépítési területének arányában kifejezve, az alábbi jellegzetes értékeket kapjuk, ismét csak tájékoztató jel-

leggel, amelyek a lakosságtól és a laksűrűségtől függően változhatnak.

II/3. sz. táblázat.

A kultúrpark jellegzetes területszükséglete a beépítési terület %-ában.

	alacsony		közepes		magas		laksűrűség fekvés
	külső	belső	külső	belső	külső	belső	
kis város	2.0	2.4	5.0	5.5	11.0	13.0	%
közép város	2.3	2.5	5.5	6.0	13.0	14.0	%
nagyobb város	2.5	2.7	6.0	7.0	14.0	16.0	%

Fentiek szerint is a kultúrpark minimális mérete kisvárosban 5—6 ha, maximális mérete pedig nagyobb városban 60—80 ha. (Összehasonlításként megemlíthető, hogy a budapesti Engels — volt Erzsébet-tér, teljes területe 3,5 ha. Az Orczy-kert [Kossuth Akadémia] teljes területe 25 ha, a Városliget 116 ha). 5 ha-nál kisebb kultúrpark létesítése nem célszerű, 30 ha-nál nagyobb kultúrpark szükségessége esetén (magas lakosságnál) pedig a megosztás indokoltá válhat, különösen az esetben, ha a kultúrpark csak szélsőfekvésben vagy a városon kívül helyezhető el. 15—20 ha-nál kisebb egységekre való bontás azonban nem célszerű.

Ha a kultúrparkban természetes vagy mesterséges vízfelület van, ill. a kultúrpark nagyobb vízfelület partján fekszik, annak területe a kultúrpark területének 20—25%-áig beszámítható.

Közparkok, szkverek, sétányok, fasorok.

Míg a kultúrpark egy, nagyobb városban esetleg néhány egységet képez, addig a közparkok, szkverek, sétányok, fasorok (ideértve a továbbiakban a parkosított úttagozatokat is) külön elemekként és a település egész beépítési területén elosztva képezendők ki.

Mutatószámaik összevonását mégis az indokolja, hogy együttesen biztosítják a településen belüli korlátlan közhasználatú zöldterület-szükségletet, és az egyes elemek egymásközi arányszáma bizonyos kereteken belül (lásd alább) nagyrészt a helyszíni adottságoktól és a beépítés, valamint az úthálózat megoldásától függ. Külön-külön mutatószámoknak ezekre az egyes elemekre egyrészt nincs elegendő elméleti alapja, másrészt nem volna különösebb gyakorlati jelentősége.

Az egyes elemek egymásközi arányát már a közparkok célszerű legkisebb mérete (lásd alább) is bizonyos mértékig meghatározza. Mégis szükséges arányszámot, illetőleg egyensúlyt biztosítani, főként a túlzott elaprózás vagy összevonás elkerülése érdekében. Az arányszám akként adható meg, hogy a helyszíni adottságoktól, ill. a tervezési megoldástól függően a közparkok az összesített területszükségletnek 50—70%-át tehetik, és a fennmaradó 30—50% alakítható ki szkvér, sétány, fasor, alakjában. Ez az arányszám alkalmazandó mind az egész településre, mind a lakóterületi egységekre vonatkoztatva azzal, hogy a lakóterületen a szkverek, sétányok, fasorok nagyobb arányszáma indokolt, mint az egész településben, a különbség azonban számszerű értelemben csekély, és így külön mutatószámot nem tesz indokoltá.

Kivételt képezhetnek fenti arányszám alól a családiházas övezetek, illetőleg lakóterületi egységek, ahol közpark általában nem szükséges, a korlátlan közhasználatú zöldterületek csökkentett szükséglete kisebb szkverekkel, fasorokkal, is kielégíthető.

A fasorok területi értelmezését illetően csak kettős vagy többszörös fasorok vehetők e szempontból figyelembe, (nem tekintendő kettős fasornak az utak kétoldali fásítása), a kettős fasorok fm-ét pedig 1,5 m² zöldterületként számíthatjuk.

A közparkok, szkverek, sétányok, fasorok összesített területszükségletét az alábbiakban két részre bontva adjuk meg: éspedig a legjellegzetesebb lakóterületi egységekre, a lakókörzetre (szomszédsági egység) és az egész településre. A lakótömbök korlátlan közhasználatú zöldterület-szükséglete a lakókörzet keretén, ill. szükségletén belül megfelelő tervezési megoldással elégítendő ki, a lakónegyed és az ipari

területek ilyen zöldterületszükségletére külön részletezett mutatószámok pedig nem volnának kellőképpen alátámaszthatók, ill. normatizálhatók. Az elosztás irányelveit egyébként a II. rész tartalmazza. Mindenesetre szükséges és a mutatószámok erre módot adnak — hogy a lakónegyed az egyes lakókörzetek korlátlan közhasználatú zöldterületein felül is rendelkezze az egész lakónegyedet szolgáló ilyen zöldterületekkel. Az ipari területet illetően csak annyi említendő, hogy a mutatószámok nem vonatkoznak egyes nagyobb, elkülönített iparüzemekre, ezek zöldterületszükséglete esetenként, a védősávok felhasználásával, esetleg az üzemmen belül elégitendő ki.

A területszükségletet a város méretén és a beépítés sűrűségén kívül az egyes lakóterületi egységeknél még ezek fekvése is befolyásolja, oly módon, hogy belső fekvés esetén a szükségletet növelendő, külső fekvés esetén pedig csökkentendő. Ez utóbbi esetben a város mérete és a laksűrűség mint befolyásoló tényező nem is bír jelentőséggel. A táji környezetet ezúttal sem tesszük külön mérlegelés tárgyává, ez a tényező egyrészt a külső és a belső fekvés értékelésében, másrészt a határértékek megállapításánál jut kifejezésre.

A fajlagos területszükséglet meghatározásánál a közparkok rendeltetésének alapulvételével abból kell kiindulnunk, hogy maximális látogatottság esetén, a zsúfoltság elkerülése végett egy személy számára legalább 15 m² — egy szoba mérete — szükséges. Ugyanakkor, az egyidejű látogatottság mértéke a lakóhelyhez való közelség folytán a kiszolgált lakosság 15—20%-át is elérheti. (Pl. munkaidő utáni órákban.) Átlagos feltételektől kiindulva tehát a lakóhelytől (munkahelytől) 5—600 m távolságban lakosonként kb. 2,5—3 m²-t kell biztosítani, ami a közpark területszükséglete középértékének tekinthető. Ez a középérték csökkenthető vagy növelhető a befolyásoló tényezők szerint.

Minthogy a korábban mondottak alapján a közparkok területszükségletét együtt számítjuk a szkverek, sétányok, fasorokéval, és ez utóbbiak százalékos arányát 30—50%-ban határoztuk meg, középértékként 40%-os arányt véve, a közparkok területszükségletének említett középértékét még 66%-kal meg kell növelnünk. Így 4,1—5 m² főt nyerünk összesített fajlagos zöldterületszükségletként, aminek középértéke kereken 4,5 m²/fő-ben határozható meg.

Tájékoztatásul, ill. ellenőrzésként megállapíthatjuk, hogy a fenti többlet (1,5 m²/fő) közép város esetén 82.500 m² területnek és 55.000 fm kettős fasornak felelne meg. A főutak hosszát viszont hektáronként 60—70 m-ben, összesen 30—35.000 m-ben irányozhatjuk elő, és ezeknek kb. 2/3-át tekinthetjük olyannak, ahol kettős fasor létesítése indokolt. Így 20—24.000 m hosszú, kettős fasor szükséges, 30—36.000 m² terjedelemben, lakosonként tehát 0,6—0,7 m², ami a fenti egy főre eső értéknek kb. fele. A fennmaradó rész (0,8—0,9 m²) alakítható ki szkverek, sétányok, parkosított úttagozatok alakjában. Ezek az arányszámok azonban me-reven nem alkalmazhatók, inkább hozzávetőle-ges tájékoztatást adnak a célszerű elosztásra.

Végül a lakókörzet és az egész település korlátlan közhasználatú zöldterületszükségletét (kultúrpark nélkül) oly módon bonthatjuk szét, hogy a teljes területszükséglet kétharmada elégitendő ki a lakókörzeteken belül, a fennmaradó egyharmad pedig azokon kívül (lakónegyed, ipari terület, elválasztó sávok, stb.), ami lakókörzetre vonatkoztatva középértékként 3 m²/fő-nek felel meg. A lakókörzet mutatószámának túlsúlyát az indokolja, hogy a lakosság zöme lakóhelye közelében keresi a rövid pihenés, üdülés lehetőségét, a lakókörzetet határoló utak viszont általában a főútvonalhálózat részei, és így fásításuk, parkosításuk egyben már az egész várost is szolgálja.

A méretezést illetően a közparkok legkisebb célszerű mérete 0,5—1 ha, ennél kisebb közparknak már nincs teljes értéke, és inkább szkverként alakítható ki. A legnagyobb célszerű méretösszevonás esetén 4—5 ha, ennél nagyobb közpark alakítása viszont már túlzott összevonást jelent, és inkább kultúrparkként oldandó meg. Szkverek legkisebb mérete 0,2—0,5 ha, 1 ha-nál nagyobb szkvert már közparkként célszerű kialakítani. Sétányok szélessége legalább 15 m legyen. 30 m-t meghaladó szélességű sétány, ill. parksáv már közpark szerepét töltheti be. A parkosított úttagozatok minimális szélessége 1,5—2 m. E számszerű méretek általában a tervezési gyakorlat során alakultak ki, és elméleti alátámasztásuk erőszakolt volna. Indokoltságuk főként a növényzet megfelelő érvényesüléséből és a zöldterületek e fajtáinak rendeltetéséből ered.

Fentiek figyelembevételével a területszükségletet előbb egy átlagos méretű lakókörzetre, majd az egész településre az alábbi (III.—IV.) táblázatokban adjuk meg.

Fentiek figyelembevételével a területszükségletet előbb egy átlagos méretű lakókörzetre, majd az egész településre az alábbi (III.—IV.) táblázatokban adjuk meg.

III/1. sz. táblázat.

Közpark, szkver, sétány, fasor összesített, egy lakosra eső területszükséglete lakókörzetben. (m²/fő)

	alacsony		közepes		magas		laksűrűség fekvésű egység
	külső	belső	külső	belső	külső	belső	
kis város	1	2	2	2.5	2	3	m ² /fő
közép város	1	2.5	2	3	2	3.5	m ² /fő
nagyobb város	1	3	2	3.5	2	4	m ² /fő

Megjegyzés. Alacsony laksűrűség és külső fekvés esetén közparkra nincs szükség, továbbá külső fekvés esetén általában a területszükséglet független a város méretétől és a laksűrűségtől.

A III/1. sz. táblázat mutatószámait a jellegzetes lakosszámmal (5000) megszorozva és kikerekítve nyerhetjük a jellegzetes területi méreteket, tájékoztató jelleggel; ezek a lakosszámtól függően változhatnak.

III/2. sz. táblázat.

Közpark, szkver, sétány, fasor, összesített jellegzetes területszükséglete 5000 lakosú lakókörzetben. (ha)

	alacsony		közepes		magas		laksűrűség
	külső	belső	külső	belső	külső	belső	fekvésű egység
kis város	0.5	1.0	1.0	1.25	1.0	1.5	ha
közép város	0.5	1.25	1.0	1.5	1.0	1.75	ha
nagyobb város	0.5	1.5	1.0	1.75	1.0	2.0	ha

A területi méreteket a lakókörzet területével arányba állítva nyerjük az alábbi jellegzetes területi méreteket, ismét csak tájékoztató jelleggel; ezek a lakosszámtól és a laksűrűségtől függően változhatnak.

III/3. sz. táblázat.

Közparkok, szkverek, sétányok, fasorok jellegzetes területszükséglete 5000 lakosú lakókörzet területének százalékában.

	alacsony		közepes		magas		laksűrűség
	külső	belső	külső	belső	külső	belső	fekvésű egység
kis város	1.0	2.0	4.0	5.0	6.5	9.5	%
közép város	1.0	2.5	4.0	6.0	6.5	11.0	%
nagyobb város	1.0	3.0	4.0	7.0	6.5	12.5	%

Az alábbi (IV. [1—3] táblázatban a külső és belső fekvést, mint befolyásoló tényezőt már nem alkalmazhatjuk, viszont kettős mutatószámokat (határértékeket) adunk. A település táji környezetének mérlegelése alapján a kisebb vagy nagyobb mutatószámok alkalmazhatók.

IV/1. sz. táblázat.

Közparkok, szkverek, sétányok, fasorok egy lakosra eső összesített területszükséglete az egész városban (m²/fő)

	alacsony	közepes	magas	laksűrűség
kis város	3 —3.5	3.5—4.5	4.5—5	m ² /fő
közép város	3.5—4	4—5	5 —5.5	m ² /fő
nagyobb város	4 —4.5	4.5—5.5	5.5—6	m ² /fő

Megjegyzés: A közepes laksűrűségnél a társadalmi határértékeket az indokolja, hogy az esetek többségében ezek alkalmazására kerülhet sor, és így nagyobb eltérések lehetségesek.

IV/2. sz. táblázat.

Közparkok, szkverek, sétányok, fasorok egy lakosra eső jellegzetes összesített területszükséglete az egész városban (ha)
(Tájékoztató jelleggel).

	alacsony	közepes	magas	laksűrűség
kis város	7.5— 9	9—11	11—12.5	ha
közép város	20—22	22—27	27—30	ha
nagyobb város	36—41	41—50	50—54	ha

IV/3. sz. táblázat.

Közparkok, szkverek, sétányok, fasorok jellegzetes összesített területszükséglete az egész város beépítési területének %-ában.
(Tájékoztató jelleggel).

	alacsony	közepes	magas	laksűrűség
kis város	1.5—1.8	3.5—4.5	9—10	%
közép város	1.8—2	4 —5	10—11	%
nagyobb város	2.0—2.3	4.5—5.5	11—12	%

A településen belüli korlátlan közhasználatú zöldterületek területszükséglete az egész városban.

(Kültúrpark, közparkok, szkverek, sétányok, fasorok, parkosított úttagozatok.)

A IV. sz. táblázatok adatait a kultúrparkra vonatkozóan a II. sz. táblázatokban közölt adatokkal kiegészítve egyben kikerekítve nyerhetjük az egész várostelepülésen belül korlátlan közhasználatú zöldterületeinek területszükség-

letére vonatkozó adatokat, ill. mutatószámokat. Ezek ismét kettősek (határértékek), a táji környezet értékelése alapján az alacsonyabbak vagy magasabbak alkalmazandók.

Kiemelendő, hogy az alábbi mutatószámok (V/1. sz. táblázat) alkalmasak leginkább a külföldi szakirodalomban, legutóbb Levcsenkó:

V/1. sz. táblázat.

Az összes településen belüli korlátlan közhasználatú zöldterületek egy lakosra eső összevont területszükséglete az egész városban ($m^2/fő$)

	alacsony	közepes	magas	laksűrűség
kis város	7—8	8.5—10	10.5—11.5	$m^2/fő$
közepes város	8—9	9.5—11	11.5—12.5	$m^2/fő$
nagyobb város	9—10	10.5—12	12.5—14	$m^2/fő$

V/2. sz. táblázat.

Az összes településen belüli korlátlan közhasználatú zöldterületek jellegzetes összevont területszükséglete az egész városban (ha)
(Tájékoztató jelleggel).

	alacsony	közepes	magas	laksűrűség
kis város	18—20	20—25	25—30	ha
közép város	45—50	50—60	60—65	ha
nagyobb város	80—90	95—110	110—130	ha

V/3. sz. táblázat.

Az összes településen belüli korlátlan közhasználatú zöldterületek jellegzetes összevont területszükséglete az egész város beépítési területének százalékában.
(Tájékoztató jelleggel)

	alacsony	közepes	magas	laksűrűség
kis város	3.5—4.0	8.5—10	21—23	%
közép város	4.0—4.5	9.5—11	23—25	%
nagyobb város	4.5—5.0	10.5—12	25—28	%

Tekintettel arra, hogy a gyakorlatban a nagyobb mértékű differenciálás általában nehézségekbe ütközik és ugyanezért a tervezési normák is összevontabb mutatószámokat alkalmaznak, megkíséreljük a II/1, IV/1, és V/1 sz. táblázatok adatait méginkább összevonni. Ennek során a befolyásoló tényezőket elhagyjuk, ill. ezek a határértékek megfelelő alkalmazásával vehetők figyelembe, figyelmen kívül hagyjuk továbbá az alacsony laksűrűség esetében alkalmazott mutatószámokat, mert ilyen laksűrűség a gyakorlatban, különösen közép és nagyobb városban, az egész városra vonatkoztatva nem fordul elő, az ilyen módon leegyszerűsített mutatószámok a következők:

VI. sz. táblázat.

Az összes településen belüli korlátlan közhasználatú zöldterületek egy lakosra eső összevont területszükséglet az egész városban, befolyásoló tényezők szerinti megkülönböztetés nélkül ($m^2/fő$)

kultúrpark:	5—8 $m^2/fő$
közparkok, szkverek sétányok, fasorok, parkosított úttagozatok:	4—6 $m^2/fő$
Együtt:	9—14 $m^2/fő$

„Városok tervezése” c. könyvében közöltekkel való egybevetésre, amennyiben azok csakugyan a korlátlan közhasználatú településen belüli zöldterületekre vonatkoznak, és nem foglalják magukban az erdőket, temetőket, lakóházak kertjeit, stb.

A városi erdők (lásd I. sz. táblázat) mutatószámainak összevonása a településen belüli zöldterületekkel nem célszerű, mert megtévesztő képet adna. Ezért ezt mellőzzük.

Falusi települések korlátlan közhasználatú zöldterületei.

Falusi településben külön erdőpark (városi erdő) és kultúrpark nem szükséges, nem szükségesek továbbá elosztott közparkok sem. Egyedül kisebb, központi parkról (községi liget) kell gondoskodni, továbbá, ahol lehet, kettős fasorokról. A befolyásoló tényezők közül a település mérete s a beépítés sűrűsége nem bír jelentőséggel, minthogy a falusias települések nagyságrendje — tervezett állapot szempontjából — kisebb ingadozásokat mutat, a beépítés pedig egyképen laza. Egyedül a táji környezet értékelése lényeges; így sík, szeles vidéken, homokos talaj esetén (Alföldön) a zöldterület-szükséglet nagyobb. Ugyanitt a települést védő sávok létesítése is szükséges. Ezek kisebb településnél esetleg megfelelő fajtájú, ill. magaságú fákkal ültetett fasorok is lehetnek, méreteiket esetenként a helyi viszonyokra figyelemmel kell megállapítani.

VII. sz. táblázat.

Falusias települések korlátlan közhasználatú zöldterületszükséglete

Egy lakosra eső területszükséglet:	kedvező	közömbös	kedvezőtlen	környezet
Jellegzetes területszükséglet:	2	3	4	m ²
A jellegzetes területszükséglet az egész települési terület	0.7—0.8	1.0—1.2	1.4—1.6	ha
%-ában:	1	1.5	2	%

Az alacsony mutatószámokat a laza település és a természeti környezet közelsége indokolja. A központi park minimális mérete kis-településben 0,5 ha, maximális mérete nagyobb településben 1,5—2 ha.

A falusi települések egyéb zöldterületeinek (szérűskert, temető, gyümölcsöskertek, háztáji kertek, stb.) méretezése nem jelen tanulmány feladata; kiemelendő azonban, hogy ezek, valamint a lakóházak kertjei, az utak fásítása a falusias településeknek növényzettel való bőséges ellátottságát biztosítják. Ezért is indokolt a korlátlan közhasználatú zöldterületekről kisebb mértékben gondoskodni.

B) A kollektív lakóházakhoz tartozó kertek.

A kollektív lakóházakhoz tartozó kertek területszükségletének, méretezésének megállapítása elsősorban új, városias telepítés, ill. beépítés esetén bír fontossággal, korábban kialakult beépítés esetén pedig ott, ahol annak szanálása vagy fokozatos fellazítás tervbe vehető.

* * *

A kollektív lakóházakhoz tartozó kert a nettó lakóterület be nem épített részének (a szabad területnek) egy hányada. A nettó lakóterület egy főre eső értéke az emeletszámtól függően, a lakóutak területének beszámításával, 18—30 m² között változik, 3—7 emeletsoros (2—6 emeletes) beépítés esetén, — 2 emeletsoros — 1 emeletes — beépítést nem veszünk számításba; ez vagy családi házak számára szolgál; vagy pedig kollektív házak esetén a kertterület felosztása célszerű az egyes lakások számára. Mindkét esetben a település jellege a zöldterületek szempontjából a családi házas településnek felel meg.

Az egy főre eső szabad terület minimális mértéke 15 m², célszerű maximális mértéke 24 m². Ez a terület részben közlekedés (lakóutak, belső utak) részben a szükséges légtér (előkertek, oldalkertek, udvarok) számára szolgál, méreteit elsősorban az egészséges és gazdaságos beépítés követelményei szabják meg. Amennyiben pedig a határoló utakat és előkerteket figyelmen kívül hagyjuk, az így adódó tömbön (építési vonalakon) belüli szabad terület 1 főre eső értéke, szintén az emeletszámtól függően, 8—15 m². A közlekedés céljára nem szükséges területrészek teljes mértékben való kertesítése felesleges és költséges lenne, ezenkívül játszóter céljára is terület biztosítandó

(1. alább). Ezért a teljes szabad területnek kb. egy harmada alakítandó ki összefüggő kerként, lehetőleg a tömbudvarban, ill. az épületek hátsó homlokzatai között, és kb. egyötöde előkertek, oldalkertekként, ott, ahol előkert szükséges és az épületek közötti hézagok oldalkertek létesítését teszik lehetővé. Ott ahol elő- vagy oldalkert, esetleg egyik sem alakítható ki, (városközpontban) az összefüggő belső (hátsó) kert lehetőleg nagyobbra méretezendő. Jelentősebb üdülési értéke amúgyis csak ennek van, — ezért is szükséges összefüggő kialakítása, míg az elő- és oldalkertek inkább a városkép élénkítését, a zaj, por elleni védelmet szolgálják. Amennyiben az arányszámot a tömbön belüli szabad területre vonatkoztatjuk, ennek kb. fele alakítandó ki kerként, ill. borítandó növényzettel.

Ily módon, a netto lakóterület be nem épített részének részleges kertesítése folytán egy lakosra kb. 5—8 m² összefüggő (belső) kert és kb. 3—5 m² elő- és oldalkert jut. Ezek az értékek a laksűrűségtől, ill. a beépítés mértékétől (az emeletszámtól) függően változnak, és pedig ellenkező értelemben, mint eddig, a korlátlan közhasználatú zöldterületek méretezésénél; amennyiben nagyobb laksűrűséghez kisebb, kisebb laksűrűséghez pedig nagyobb fajlagos kertterület tartozik a be nem épített területek csökkenése, ill. növekedése folytán. Az eddigiekben alkalmazott befolyásoló tényezők (város méret, fekvés, környezet) ez esetben nem alkalmazhatók, mert a kertesítés mértékét egyedül a beépítés mértéke, ezt pedig egyéb tényezők (tájolás, benapozás, stb.) szabják meg. Ennek eredményeként pl. kis városban, vagy külső fekvésű lakóterületi egységben, ahol a szabad környezet közelsége kisebb fajlagos zöldterületi értékeket tenne indokolttá, az alacsonyabb laksűrűség, ill. beépítés folytán a kertesítés lehetősége éppen ellenkezőleg nagyobb, mint nagyobb városban, belső fekvésű egységekben, ahol a szükséglet lenne nagyobb, viszont a lehetőség a magasabb laksűrűség, ill. beépítés folytán kisebb. Éppen ez a körülmény indokolja azt, hogy nagyobb városban, belső fekvésű lakóterületi egységekben, magasabb laksűrűség esetén növeljük a korlátlan közhasználatú zöldterületek fajlagos területszükségletét.

Fentieknek megfelelően a kollektív lakóházakhoz tartozó kertek fajlagos területszükségletét és jellegzetes méreteit az alábbiakban adhatjuk meg:

VIII/1. sz. táblázat.

Kollektív lakóházak kertjének egy lakosra eső hányada
(m²) (Új beépítés esetén)

	magas beépítés (4—6 emelet)	közepes beépítés (2—3 emelet)	Összevonva
összefüggő (belső kert)	5—6	6—8	5—8 m ²
elő és oldal- kert:	3—4	4—5	3—5 „
Összes kert:	8—10	10—13	8—13 „

VIII/2. sz. táblázat.

Kollektív lakóházak kertjének jellegzetes terjedelme 5000 lakosú lakókörzetben (ha)
(Új beépítés esetén)

	magas beépítés (4—6 emelet)	közepes beépítés (2—3 emelet)	Összevonva
Összefüggő (belső kert)	2.5—3	3—4	2.5—4 ha
elő és oldal- kert:	1.—1.5	2—2.5	1—2.5 „
Összes kert:	3.5—4.5	5—6.5	3.5—6.5 „

Új telepítés esetén, ha a telepítés túlnyomóan kollektív házakkal létesül, és családi házas beépítésre a település méretétől függően a

lakosság 20—30 %-át számítjuk, a kollektív lakóházak kertjének összterülete az alábbi jellegzetes értékeket adja:

VIII/3. sz. táblázat.

Kollektív lakóházak kertjének jellegzetes terjedelme az egész városban (Új beépítés esetén)

	összefüggő kert		elő- és oldalkert		összesen	
	Jellegzetes terjedelem	beépítési terület	jellegz. terjed.	beépítési terület	jellegz. terjed.	beépít. terület
	ha	%-ában	ha	%-ában	ha	%-ban
kisváros:	12—14	4—8	6—8	2—3	18—22	6—9
középváros:	23—27	5—6	11—13	2—3	34—40	7—8
nagyobb város:	40—45	9—11	20—22	4—5	60—67	13—16

Fenti számadatok azt mutatják, hogy a kollektív lakóházakhoz tartozó kertek új telepítés esetén jelentős területet foglalnak el a város-szerkezetben, területi méretük meghaladja a közparkok, szkverek, sétányok együttes területét (l. IV/2. táblázatot) és megközelíti az összes településen belüli korlátlan közhasználatú zöldterületekét (l. 2. sz. táblázatot). Ez egyfelől indokolja azt, hogy fokozott jelentőséget tulajdonítsunk a korlátlan közhasználatú zöldterületek gazdaságos méretezésének, másfelől rávilágít arra, hogy új telepítés esetén a zöldterületek együttes mértéke így is bőven nyújt lehetőséget azoknak a kedvező hatásoknak a kifejtésére (l. I. részt), amelyeknek révén a növényzet a települést egészséges és kellemessé teszi. Ugyanezért van fokozott jelentősége annak is, hogy a közhasználatú zöldterületekről

főként és nagyobb mértékben az elavult, túlszűfolt régi városrészekben gondoskodjunk.

Minthogy ily módon új telepítés, ill. beépítés esetén szoros kölcsönhatás áll fenn a terület-szükséglet tekintetében, a korlátlan közhasználatú zöldterületek, és a kollektív lakóházakhoz tartozó kertek között szükségesnek tartjuk új telepítése esetére, olyan mutatószámokat adni, melyek egyfelől mind a településen belüli korlátlan közhasználatú, mind a lakóházakhoz tartozó zöldterületeket tartalmazzák, másfelől éppen az összefüggés, ill. a zöldterületekkel való bőséges ellátottság miatt csökkentették. E mutatószámoknál az alacsony laksűrűségekre és a nagyobb városokra vonatkozókat nem vettük figyelembe, minthogy hazai viszonylatban új telepítéseknél nem bírnak gyakorlati jelentőséggel.

IX. sz. táblázat.

Új városok településen belüli zöldterület-szükséglete.
(kollektív lakóházak kertjével, a városi erdő nélkül)

	Kisvárosban		Közpétvárosban	
	területszükséglet egy lakosra (m ² /fő)	jellegzetes területszükséglet (ha)	területszükséglet egy lakosra (m ² /fő)	jellegzetes területszükséglet (ha)
1. Kultúrpark:	4—6			
2. Közparkok, szkverek, sétányok, fasorok:	3—4	10—15	5—7	30—40
3. Kollektív lakóházak kertjei:	10—12	8—10 18—22 13—25	4—5 8—10 8—12	20—30 35—40 50—65
1./2. együtt:	7—10	35—50	17—22	85—105
1./2./3. együtt:	17—22			

Megjegyzés: A jellegzetes területszükséglet adatai kikerekítettek és csak tájékoztató jellegűek.

C) Játsszóterek.

A játsszóterek tulajdonképpen nem zöldterületek, méretezésük mégis összefügg ezekkel, mert célszerűen zöldterületekben helyezendők el és így azok szerves, kiegészítő részeit képezik. Valamennyi, a kollektív lakóházakhoz tartozó összefüggő kertben játsszóter is alakítandó ki, úgyszintén a lakóterületi egységek korlátlan közhasználatú zöldterületein.

Lakóterületeken kétféle játsszóteret különböztetünk meg, és pedíg:

- a) nagyobb gyermekek (10—15 évesek) játsszótereit,
- b) kisebb gyermekek (3—10 évesek) játsszótereit.

Ezek területi elválasztása szükséges, mert a nagyobb gyermekek nagyobb fajlagos területet igényelnek, a kisebb gyermekeket zavarják, zajosabbak is, felügyeletük viszont nem szükséges. Ugyanakkor számarányuk kisebb az összlakossághoz képest, másirányú foglalkozási, szórakozási lehetőségeik viszont nagyobbak, s így játsszótereik teljes területszükséglete kisebb.

Mindezekre figyelemmel a nagyobb gyermekek játsszótereit célszerű a lakóháztól távolabb, de lakóterületi egységen belül, annak közhasználatú zöldterületei keretében, a kisebb gyermekek játsszótereit pedig a lakóházakhoz tartozó kertekben kialakítani. Ily módon elkülönítve az előbbieket nem zavarják a lakók nyugalma és a kisebb gyermekeket, az utóbbiaknak pedig a felügyelete a lakóházak közelsége folytán biztosítva van.

Nagyobb gyermekek játsszótereinek
területszükséglete és méretezése.

Egy gyermekekre a területszükséglet a nagyobb mozgási (játék) lehetőség biztosítása érdekében kb. 50 m². Számarányuk az összlakosságnak kb 5—6 %-a. Ebből a játsszóter egyidejű használatára max. 30 %-ot lehet számításba venni, figyelembe véve egyéb elfoglaltságukat, szórakozási lehetőségeiket, — vagyis az összlakosságnak 2 %-át. Ez 5000 lakosú lakókörzet esetén 100 gyermeket jelent. Az egy lakosra eső területszükséglet így módon 1 m²-re tehető.

(5000 lakosú lakókörzetben 0.5 ha). Külső fekvésű lakókörzetben ez az érték csökkenthető, mert a gyermekek részben a környező szabad területet is igénybe vehetik.

A főbb mutatószámok ill. méretek a következők:

Területszükséglet lakosonként belső fekvésű lakóterületi egységen 1 m².

Területszükséglet lakosonként külső fekvésű lakóterületi egységen 0—5—1 m².

A játsszóter minimális mérete 2—3000 m². 5000 m²-en felül (100 gyermek) célszerű a játsszóteret megosztani és több játsszóteret alakítani.

A nagyobb gyermekek játsszóter szükséglete a lakóterületek korlátlan közhasználatú zöldterületeinek területszükségletében bennfoglaltatik; ez utóbbiakon belül, ill. azok részeként alakítandók ki.

Kisebb gyermekek játsszótereinek
területszükséglete és méretezése.

Egy gyermekekre a területszükséglet a kisebb mozgási szükségletekhez képest kisebb és kb. 30 m²-ben állapítható meg. A kisebb gyermekek számaránya azonban nagyobb, az összlakosságnak kb. 8 %-a, továbbá figyelembe veendő, hogy a nagyobb gyermekek egy része is a lakóházak kertjében tartózkodik, ezáltal együttes számarányuk 10—12 %-ra tehető. A kisebb gyermekek a lakóházak közelsége folytán több időt is töltenek a játsszóteren, ill. kíváncsiak, hogy ott és ne távolabb tartózkodjanak. Így egyidejű tartózkodásra kb. 80 %-uk vehető számításba, vagyis az összlakosságnak kb. 10 %-a. Ez 5000 lakosú lakókörzet esetén 500 gyermeket jelent és 15.000 m² területet, a területszükséglet tehát lakosonként 3 m²-re tehető, ami a netto lakóterületeken az egy személyre eső szabad területnek 15—20 %-a. Ezt a területszükségletet a lakóterületi egységek fekvése nem befolyásolja.

A főbb mutatószámok, ill. méretek a következők:

Területszükséglet lakosonként 3—4 m².

A játsszóter legkisebb mérete 1500—2000 m².

3000 m²-en felül (100 gyermek) már célszerű a játsszóteret megosztani és több játsszóteret alakítani.

A játszótéren belül vagy attól elkülönítve a kisgyermek részére homokozót kell biztosítani, a játszótérnek kb. 1/5-ét kitevő terjedelemben.

A játszótér (játszóterek) a kollektív lakóházakhoz tartozó összefüggő (hátsó) kertben alakítandók ki, de fenti területszükséglet annak területszükségletéhez hozzáadandó. Ily módon a lakóházakhoz tartozó kertek egy lakosra eső területszükséglete 5—8 m² helyett játszóterekkel együtt 8—12 m²-ben állapítható meg (elő- és oldalkertek nélkül). A netto lakóterületből a be nem épített (szabad) terület megoszlása a következő:

utak:	kb 25 %
elő és oldalkertek:	„ 20 %
összefüggő (hátsó) kert:	„ 35 %
játszótér:	„ 20 %

Ott, ahol a kialakult beépítés nem ad lehetőséget a lakótömbökön belül játszóterek létesítésére, a közhasználatú zöldterületeken, köztereken kell játszóterekről gondoskodni. A területszükséglet ez esetben kényszerűen csökkenendő, de lakosonként legalább 1.5—2 m² biztosítandó, lehetőleg a közhasználatú zöldterületek szükségletén felül.

Összefoglalás.

A bevezetésben foglalt általános szempontok alapján részletesen megvizsgáltuk a különböző zöldterületfajták területszükségletét, figyelembe véve a jelentősebb befolyásoló tényezőket. Ily módon globális, sematikus mutatószámok helyett részletezett, differenciált mutatószámokat nyertünk: tájékoztatás és összehasonlítás végett azonban közöltük az összesített mutatószámokat is.

Az egyes zöldterületfajtákra, valamint a lakóterületi egységekre vonatkozóan az I., II., III., IV., VIII. sz. táblázatok, ill. táblázatcsoportok alkalmazandók, az összesített adatokat az V., VI., VII., IX. sz. táblázatok, ill. táblázatcsoportok tartalmazzák. Ez utóbbiak közül különösen jelentős az V. és VI. táblázat, valamint új városokra vonatkozóan a IX. táblázat.

Természetesen a tervezésnél előbb a meglévő zöldterületeket kell megvizsgálni, hogy milyen mértékben elégítik ki az így meghatározott szükségleteket, és a hiányhoz mérten kell új zöldterületekről gondoskodni.

A területszükséglet kimutatása az általános szempontoknak megfelelően csak a korlátlan közhasználatú zöldterületekre és a kollektív

lakóházakhoz tartozó kertekre történt. Ezeken kívül azonban a településeknek még különböző értékű, de jelentős kiterjedésű egyéb zöldterületei is vannak vagy lehetnek: így a településen kívül a védőterületek, az erdőművelési, mező- és kertgazdasági területek, temetők, — a településen belül a családiházak övezetek kertjei, a középületek kertjei, védősávok, egyes meghatározott célú zöldterületek (sportparkok, botanikus kert, stb.) Ezeknek együttes területe az előbbieken vizsgált zöldterületek terjedelmének esetleg többszörösét is kiteheti, s így a település összes zöldterületei együttesen jóval meghaladják az épületekkel vagy egyébként elfoglalt (burkolt, stb.) területeket.

Ebből a körülményből két lényeges következtetést vonhatunk le.

Az egyik az, hogy korszerű településben a zöldterületek együttes terjedelme olyan bőséges, ami a növényzet kedvező hatását a településre maximális mértékben biztosítja, és így a település egészségügyi követelményeket teljes mértékben kielégíti. Ezért a közhasználatú zöldterületekről való gondoskodásnak, azok kellő méretezésének fokozott jelentősége van olyan kialakult települések esetében, amelyeknek főként belső részeiben a zöldterületekkel való ellátottság csekély.

A másik következtetés pedig az, hogy a korlátlan közhasználatú s így kommunális beruházásokat, fenntartást igénylő zöldterületek méretezésénél nagy mérséklettel kell eljárunk és a meglévő vagy egyébként is szükséges zöldterületeket (pl. védőterületeket) ilyen célra ki kell használnunk. A zöldterületeknek ugyanis nemcsak létesítési, hanem fenntartási költségei is tetemesek; feleslegesen nagyra méretezett zöldterületek vagy túlzott költséggel járnak, vagy azzal a veszéllyel, hogy beültetésük késlekedik és sivár, céltalan részeit alkotják a településnek. Ugyanakkor a feleslegesen nagy zöldterületek a településen belül növelik a település út és közműhálózatát is, ill. csökkentik annak kihasználását. Mindezek figyelembevételével tehát a fajlagos területszükségletre vonatkozóan közölt mutatószámokat optimális számoknak kell tekintenünk, ott pedig, ahol kettős számokat adtunk meg, határértékeknek.

Ezeknél kisebb zöldterületek nem elégítik ki az egészségügyi és egyéb követelményeket, nagyobbak viszont felesleges költségeket jelentenek. A zöldterületek helyes méretezése tehát a településtervezés egyik jelentős feladata.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

D. Filippone:
J. Goldmerstein és K. Stodieck:
H. Koch:
L. B. Lunc:
Rapaich R.:
E. Szendrői:

Le zone verdi.
Wie atmet die Stadt.
Gartenkunst im Städtebau.
Kertépítés.
Magyar kertek.
Das städtische Grünsystem.

1. ábra. Régi metszet Székesfehérvárról. Giacomo de Rossi, 1683.

Székesfehérvár történeti városközpontja*

Heckenast Péter

A mult korszakait alkotásaikon át ismerjük meg, mert minden korszak — a társadalom és a szükségletek változásai szerint — más jellemző vonásokkal ruhazza fel alkotásait. Az emberi élet kereteit adó mult alkotások között az első helyen az építészeti alkotások állnak, mert általában a leghívebb jellemzői a mindenkori életnek és legmaradandóbb emlékei a multnak. Ahol egy embercsoport leéli életét, ott az építészeti alkotások együttese képezi az első határozott és az embercsoport sajátos élet-színvonalát jellemző benyomást. Az építészeti alkotások együttese valamely település, amely sokszor csupán egyszerű muzsika, sokszor azonban nagyerejű, hatalmas orchesterré nő. Ilyen orchester a város, a házak, paloták, terek, utcák változatos és mégis harmónikus együttese, amelyben a város élete tükröződik, jelentősége, mindaz, ami egyéniségére jellemző. Ez a város-építészeti együttes, melyben viszonylag körülhatárolódó egységes tartalom jut kifejezésre, amelynek szervező ereje nélkül a harmónia

szétesik, s a térbeli kapcsolatok csak formai összetartozássá válnak.

A városépítészeti együttesek között különleges helyet foglalnak el a városközpontok, mert ezekben a városra nézve legjellemzőbb karakterisztikumok, a legfontosabb városalakító erők jutnak kifejezésre. Székesfehérvár városközponti együttese, annak minden tere, utcája, történelemmel telített, s ma is híven tükrözi a város történeti jellegét, egyéniségét.

Székesfehérvár központi együttese a középkori város helyén terül el. Legfontosabb tényezői az István-tér, a Szabadság-tér, s a székesegyház előtti terecske. Ez alkotórészek természetesen önmagukban is élnek, külön-külön is építészeti együttest alkotnak, azonban az

* Az együttesek, városközpontok meghatározását és vizsgálatuk metodikáját az eddigi publikációk már megtárgyalták. (Pogány—Heckenast: Pécs városközpontja; Településtud. Közlemények. Pogány—Tompos: Eger történeti városmagja: Magy. Ép. Művészet.)

Arany János-utca és Szt. István-utca összefüggő egységgé kapcsolják a részeket. A két tér — az István- és Szabadság-tér — a mindennapi élet központjai, s tartalmuk eleven, mozgalmas lüktetés, amelybe a székesegyház előtti csendes tér intim ünnepélyessége iktat be megnyugtató pihenést, az összekötő utcák pedig harmonikus átmenetet biztosítanak. A világi és egyházi központ ilyen egybekapcsolódása a történelmi fejlődést tükrözi: a történelmi egységben tükröződő tartalom a tereket és az összekötő rövid utcákat a városépítészeti együttes fogalmán túl a történelmi központ rangjára is emeli.

Az Építőipari Műszaki Egyetem Városépítési Tanszéke által szakszerűen elvégzett városképi felmérés anyagot szolgáltat arra, hogy a fenti városépítészeti, illetve városközponti együttes városmorfológiai adatai egységesen meghatározhatók legyenek. Gondolunk itt az együttes beépítés jellegére, a városképi elemek, épületek, szobrok, fák, stb. kapcsolatára, egymáshoz való viszonyára, a terek és utcák váltakozásának ritmusára, az utcák vonalvezetésére, a városképi hangsúlyok beállítási módjára, egymáshoz való viszonyára, a méretekből adódó arányosságokra, a légtér, utca és téraryányokra. Ha majd minden fontosabb településnek megismerjük ezeket az adatait, akkor nyílik mód arra, hogy a magyar városépítéstörténet tipikus mozzanatait, helyi és nemzeti sajátosságait, jellemzőit egyértelműen meghatározhatók legyenek.

Az alábbiakban Székesfehérvár város építészeti központi együttesének történelmi kialakulását próbáljuk vázolni, hogy azután annak kapcsán kihámozzuk morfológiai jellegzetességeit, egyúttal esztétikai értékeit. **

Székesfehérvár multja az őskori történetbe nyúlik vissza. Mind a kőkorból, mind a későbbi időkben, ha gyéren is, a leletek a város, illetve a környék azonos települési és műveltségi állapotáról tanúskodnak. A vidéket ősidők óta lakja az ember, nagyobb, fontosabb település azonban nem alakult ki. A római kornak már több emléke van, azonban a városnak valamely ismert városi településsel való azonosítása nem sikerült. Ugyanis a római védelmi vonal távolabb húzódott, mint tudjuk, a birodalom limesére, a Dunára támaszkodott. Csupán a város határában, Főveny-pusztán sikerült megtalálni a római Herculia maradványait. István első magyar király temploma építéséhez felhasználta a vidéken található köveket, és így jutott bazilikája alapjába a sok római eredetű feliratos és domborműves kő.

A népvándorlás korának népei sorra megtelepedtek itt; a honfoglalás idején mint Szva-

topluk vára, szláv telep volt. Itt az erősített helyen akart megvívni Szvatopluk a magyarokkal. Árpád legyőzte, s a vár a magyarok birtoka lett, de nem telepedtek le benne, hanem a nomád életmódnak megfelelően a város délnyugati részén, a Sárrét kiemelkedő dombjait népesítették be. Ezt bizonyítják az itteni honfoglaláskori temetők a Sárkeresztúri-út mentén, a Demkő- és Maros-hegyen, a Bika-szigeten.

A város története tehát főleg a magyarsághoz fűződik. A Sárrét zsombékos, lápos ingoványa védte a történelem folyamán a félszigeteken, szigeteken fekvő települést, amely mellett délre és nyugatra fontos főútvonalak haladtak el. Az ország közepén síkságon és erdők övében terült el, a lovas magyarság jobb helyet alig találhatott a letelepülésre. Székesfehérvár azonban vezéri szállásból igazán magyar várossá akkor lett, amikor István király az államhatalom központjául szemelte ki és királyi székhellyé tette. Hatalmas bazilikát emelt, magának pedig palotát építtetett a mai ferences zárda helyén. Az alakuló város építményei körül elkészültek az első erősítések, vesszőfonással, karóval erősített földsáncokkal, a későbbi vár alapjai.

István bazilikája sok viszontagságon ment keresztül. Először III. Béla építtette rajta, majd Róbert Károly a régi román helyett csúcsíves formát adott neki, Nagy Lajos sírkápolnával fejlesztette tovább, Mátyás pedig a boltívek piléleit erősítette meg. A török hódoltságot 1543-ban csúcsíves állapotban érte meg. A török eleinte fegyvertárukat használta, de 1601-ben, amikor a várost rövid időre visszafoglalták, felrobbant. Ekkor égett le a királyi palota is. A romok azután évről-évre fogytak, köveit a várfalak javítására hordták szét, később — a török után — házak építésére. A falak utolsó maradványai 1800-ban a püspöki palota építésekor tűntek el.

A templom alapfalai azonban a sok pusztulás ellenére is fennmaradtak. Ezek tanúsága szerint hatalmas erődszerű, oszlopsorokkal 3 hajóra tagozódott, félkör alakú emelt szentéllyel bíró építmény volt, sarkain valószínűleg négy toronnyal. Ezt bizonyítják a krónikák képei is.

István király tehát a bazilika és királyi palota építésével elindította Fehérvár fejlődését, amely az Árpádok alatt végig mozgalmas volt. A királyi székhely fényes, mozgalmas életéhez alkalmazkodóan alakult a városkép is, amely azonban ősi jellegzetes magyar település-formáit később is megőrizte. Nem olvadtak egybe az egyes városrészek, hanem a szigetek és félszigetek továbbra is külön-külön települtek be, s a részeket mocsaras ingovány választotta el. A központ a vár — tehát a mai központi együttes területe — volt.

Ide futottak be a főbb útvonalak és innen ágaztak szét a városrészeket összekötő töltések, utak. Székesfehérvár tipikus példája a középkori magyar városépítésnek.* Az ide torkolló utakat a vár északkeleti és a nyugati oldalán egyesítették, s így kevés kapun át bonyolódott le a forgalom, északkeleten a Budai kapu a

** A történelmi áttekintés összehasonlításához az alábbi forrásmunkákat használtam fel: Bierbauer Virgil: A klasszicista építészet emlékei Szfvárott, Magy. Művészet, 1930. Marosi Arnold: Szfv. műemlékei, Szfv. 1927. Pálffy I.: Szfv. város 1828-ban, M. Stat. Szemle 1938, Say G.: A barokk Szv. Bp. 1938, Somogyi A.: Szfv. Művészet és város. Bp. 1939, Károly I.: Szfv. sz. kir. város a megyei székhely története. Szfv. 1898. Hankiss J.: Ungarische Städtebilder. Csapó K.: Szfv. története. Szfv. 1861.

* Nyugateurópai várakhoz hasonló kőfalakat Róbert Károly építtetett. A falon 16 bástya és 2 kapu volt.

budai, a komáromi és a győri utat szolgálta ki, míg a délről jövő csíkvári, valamint az északról befutó palotai-veszprémi út a nyugati ú. n. Palotai kapun át érkezett a városba. Itt a falakon kívül barbakánszerű erősítés állt. Az utak végső szakaszai így a falak és árkok mellett húzódtak, ami védelmi szempontból előnyt jelentett, mivel lőtávolságban voltak.

A két kapu előtt alakult ki a külső védelmi rendszerbe is beletartozó két legnagyobb külváros. Ezek a „belső külvárosok” voltak. Buda felől a Budai vagy Nagy, később Török külváros terült el, míg a Palotai kapu előtt a nyugati Palota-város, melyet több folyóvíz szelt át. E folyóvizek voltak az ipar eltetői, az iparosság tehát ide települt. A vártól délre a mocsarakon túl a homokdombokon Újfalú, Nova Villa terült el, amit főleg földművesek laktak, északról pedig az ősi Ingovány-városrészt, szegénysorsú lakosaival.

Bármilyen erős volt is a vár, a töröknek nem bírt ellenállni. 1543-ban elesett, s végleg csak 1688-ban szabadult fel. Sok vihart kiállt, de a bazilika romjaiból mindig kijavították falait. A XVIII. században azonban végleg pusztulásnak indult. A XIX. század elejére a várfalak nagy része már elpusztult, csak a két kapu állt még 1800-ban is, de roskadozó állapotban. A várfalból ma kb. 62 méter hosszú részlet van meg teljes épségben, ez a Püspök-kert fala a Várkörúton.

Bár a vár elpusztult, de 1691-i katona alaprajza megvan s ennek alapján rekonstruálható ma is. Észak-déli irányban megnyúlt hosszúka alakja, délen patkóalakban végződött köralakú

bástyával. Északon a Budai kapunál 210 méter hosszú fallal záródott, két sarkán kiugró bástyákkal. Ilyen bástyaszerű kiugrás van a Püspökkert végében is. Itt volt ugyanis Mátyás- király sírkápolnája.

A vár belsejében az utcák nagyobbbrészt ugyanazok voltak, mint ma. A legmagasabb dombon a temetővel övezett Szt. Jakab templom állt, falait, tornyait a mai székesegyház építéséhez használták fel. A régi csúcsíves toronyok mérműves ablakainak töredékei ma is láthatók.

1480 körül épült a máig épségben maradt Szt. Anna kápolna, a mai székesegyház tövével. Korának nagyműveltségű főpapja a város szülöttje, Kálmáncsehi Domonkos építtette. A török uralom alatt mecset volt, ennek emléke — töredékes falfestmény — a kápolna falán látható.

A várfalakat ma is nyomon lehet követni. Az István-tér 13. számú háztól indulva a megyei tanácsház udvari fala a várfal alapzatán áll. A Megyeház-utcai telkeken az udvarok és a kertek közti szintkülönbségek mutatják a várfal irányát. Ugyanígy a Jókai-utcában is, ahol még kazamaták is találhatók. Innen azután tovább a Jókai-utcatól a mai Ady Endre-utcán át miként ment a várfal a Március 15. utcába, a Budai kapuhoz és tovább. azt nehéz követni. Néha, földmunkák alkalmával kerülnek elő belőle maradványok. A Püspökkert mögött — mint említettük — épségben megvannak a falak. Végül a Várkörút déli részén szintén megvannak a nivókülönbségek nyomai. Innen délnyugatra fordult a várfal, majd a megyei tanács melletti kis közben a körbástya toronyhoz kapcsolódott patkószerű kanyarulatával.

A török kitakarodásával Székesfehérváron minden romokban hevert. A romokból kőbánya lett és az uralkodó körök ezt a rombolást még inkább előmozdították. Így rövid idő alatt nemcsak a középkor, hanem a másfélszázados török uralom emlékei is elpusztultak. Mindössze 1—2 török síremlék (pl. a Pannövelde István-téri kertjében), s az említett falfestménytöredék az Anna-kápolna falán maradt meg. Néhány régi ház udvara és kertje azonban az Arany János- és Kossuth-utcában érzékelteti kissé a török uralom alatti életet, a háremek elzárt, fülledt légkörét.

De végre is megindult az újjáépítés. A barokk életforma nyilvánult meg akkor, s így a kor építkezéseit, a házak külső és belső kiképzését a barokk érzés jellemzi. De volt egy alap: a középkorban kialakult városszerkezet. Erre építette rá a barokk kor az ő szemléletében egyedi alkotásait. A középkori terek és utcák hálózata megmaradt, vonalvezetésük közel ugyanaz, csak tartalmuk lett barokk. Így mentődött át a későbbi korokra a középkor hagyománya.

Legelőször a gyorsan erősödő polgárság épít magának székházat. A XVII. század utolsó évtizedében épül a városháza, szemben a volt királyi palota helyével. Időrendi sorrendben azután a ferencrendiek épitik fel az egykori királyi palota helyén rendházukat és templomukat a náluk szokásos egyszerűségben. A további

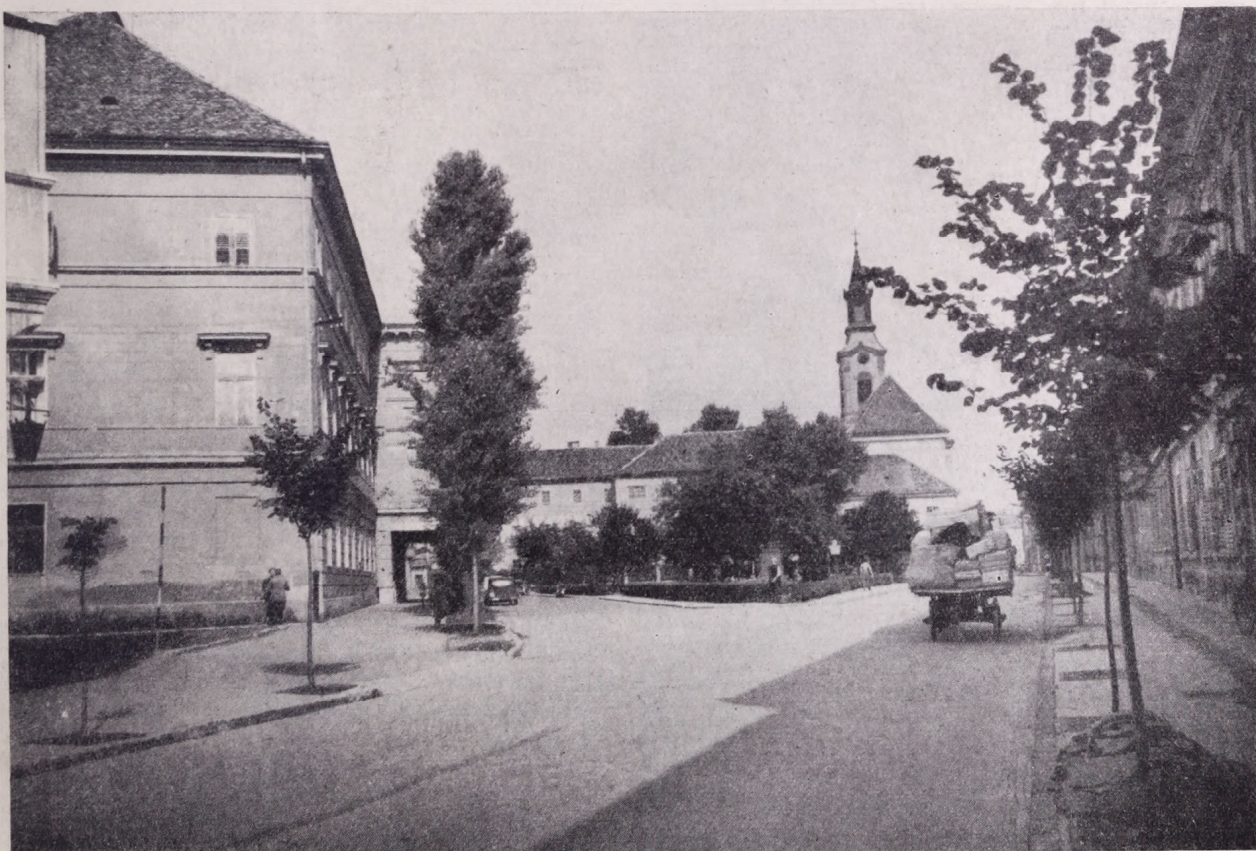

2. ábra. Szabadtság-tér, Arany János-utca betorkollása.

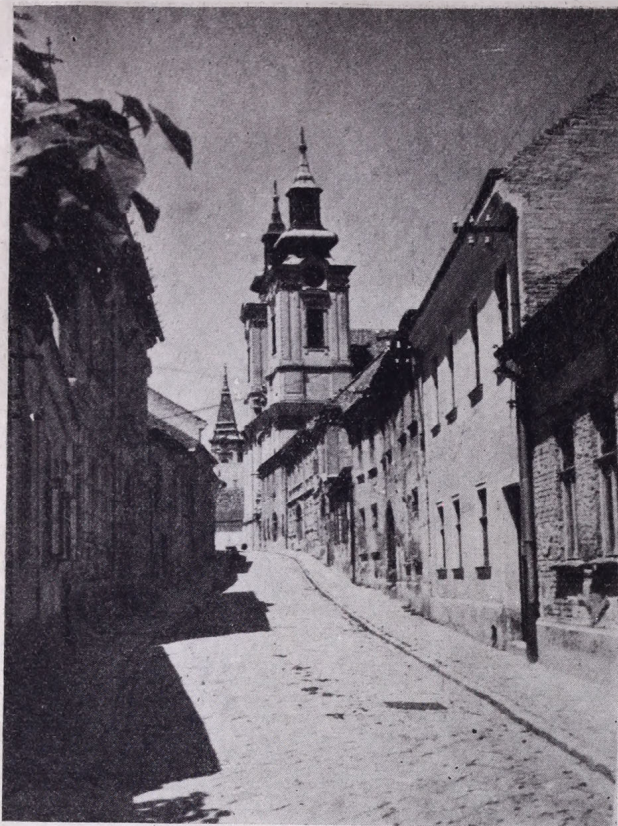

3. ábra. Püspöki palota.

4. ábra. István-tér látképe délkeletről.

5. ábra. Arany János-utca délkeletről.

6. ábra Arany János-utca a székesegyház tornyából.

alkotások már fejlődő jólét tanúi. 1724-ben megnyitják a jezsuiták gimnáziumukat a március 15-utcán, majd később felépül templomuk is. Szerepüket 1776-ban a pálosok, 1813-ban pedig a cisztercita rend veszi át. 1731—1769 között létesül egy másik egyházi alkotás; a kármeliták egykori temploma a rendházzal, az utóbbi idők papnöveldéje.

A régi vár közepén emelkedő kis dombon a város legmagasabb pontján létesül a XVIII. század egyházi építkezéseinek legnagyobbja, a székesegyház. Az egykori temetővel övezett Szt. Jakab templom helyén épül fel 1756—1768 között a mai székesegyház. Tehát az egyházi központ a mai Romkert területéről, ahol az árpád-kori bazilika állt, áttevődik ide, míg a városi élet a városháza épülete előtt megmarad, az egykori királyi palota környékén.

Az egyházi alkotásokkal párhuzamosan a világi építészet is fejlődött, gazdagodott. A középkori vonalvezetésű utcahálózatra épülnek rá a kedves, barokk rokokó, copf és empire stílus lakóházak, jellegzetesen zárt erkélyeikkel, melyek még ma is érzékeltetik a város XVII. század végétől fejlődő polgári hangulatát. Ez épületek közül a legtöbb a Szt. István-, a Megye-ház-, a Jókai- és Arany János-utcákban, valamint az István-téren maradt fenn. Különleges értékű a Szabadság-téri rokokó stílus egykori Hiemer-ház.

A polgárság lakóházai mellett számos főúri palota is épült a városban. Legdíszesebb közülük a hajdani Zichy-palota a régi városház bal oldalán, amely ma a kibővített városháza egy része. A városháztól jobboldalt épült emeletes copf lakóház szintén kiemelkedő alkotórésze az együttesnek, a tér délnyugati torkolatánál lévő Szögyén-Marich-házzal együtt, mely ívesen hajlított ablakaival tűnik ki. A tér hangulatos együttesében mégis az 1800 körüli püspöki palota az uralkodó tömeg, amely copf építészetünk kiemelkedő alkotása.

A klasszicizmus építésze szintén újat adott. A Magyarországon olyan gyakran előforduló háromszög alaprajzú István-tér fő épülete az 1807-ben tervezett megyei tanácsház. Klasszicizmusában azonban még él a közelmúlt barokk érzése, amely imitt-amott, főleg a belsőkben még megtalálható.

Ha rövid történeti szemlélődésünk befejezésül végig gondolunk a város fejlődésén, melyet Székesfehérvár az őskortól megtett, élete a pusztulás és megújulás láncolataként áll előttünk. De amint láttuk, mindenkor hagyott hátra valamit a romokon kívül is, amely a mai központi együttes tartalmában tükröződik: a romok, a városszerkezet, a műemlékek mind-mind ősi állapotukat őrzik, de művészileg szerencsésen egymásba kapcsolódva formálják a mai városképet.

Amint láttuk, Székesfehérvár városközponti együttese a középkori várból fejlődött ki. Mai alakjában a város szerkezetének gerincét alkotja. Tulajdonképpen egy közel észak-déli tengelyre fűződik fel a kompozíció. A belőle kiinduló, enyhe ívelésű, jellegzetesen magyar barokk utcácskákon keresztül kapcsolódnak szer-

vesen hozzá a város többi — a központi együttes körül csoportosuló — területei.

A kompozíció első láncszeme a szabálytalan háromszög alaprajzú Szt. István-tér. Déli irányból egy rövid és viszonylag szűk utcán át közelítve meg, feltárul a tér dús növényzetével, kiegyensúlyozott, nyugodt homlokzatú házsorával. A viszonylag alacsony térfal végigvezet a téren és csak ekkor, félig visszafordulva adja a tér főélményét, teljes kibontakozásban. Ugyanis a tér főépülete az oldalt beállított klasszicista tömegű megyei tanácsház városképi megjelenése így a legkedvezőbb. A hatást még fokozza a dús növényzet kereteiben elhelyezett Sidló-féle István- király lovasszobor. A tanácsház tömegével a térfal fölé emelkedik, ugyanekkor azonban nem feszíti azt, nem is törpül el a növényzettel borított, szétterülő téren. Zárt térfalat sem alkot, sőt a szemben lévő alacsonyabb, de nyugodt, közel azonos párkánymagasságú zárt térfal kontrasztjaként tömege két oldalán öblösödés van, kinyitja a teret.

Továbbmenve, egy kis külön teresedésen keresztül az Arany János-utca kapcsolja az István-teret a székesegyház előtti térhez. A középkori vonalvezetésű, enyhén emelkedő, íves utcácska — legnagyobbbrészt a barokk korban épült — házaival még ma is a város egyik legszebb városképét őrzi. Az utca homorú oldalán változatos alkotóelemek kapcsolódnak egymáshoz. Az épületek külön-külön önmagukban is élnek, egyedül is művészi egységet nyújtanak. Ugyanekkor azonban változatosságuk ellenére is harmonikus együttest alkotnak. Ez a jellegzetesség a legtöbb magyar város központi együttesében megtalálható. Az utca sziluettjében már uralkodik a dóm, melynek szép ívelésű barokk tornyai határozottan érvényesülnek az utca képében. Ezáltal mozgalmas, dinamikus lesz a városkép.

Az Arany János-utcán át a Dóm-térre érünk. Ez a kompozíció legmagasabb pontja, egyúttal az egyházi központ. A tér együttesének lényeges elemei a barokk székesegyház, a gótikus Szt. Anna-kápolna és a mögötte feltáruló városi tanácsház tömege. A teret szegélyező kis házacsák szerény, de finom architektúrája mintha hátrahúzódná, a székesegyház uralkodik, s ez ad bizonyos ünnepélyességet a térnek.

A templom középkori eredetéből adódik annak feszített beállítása is, ami még fokozza monumentalitását. Ezzel szemben szerényen húzódik meg tornyai tövében a Szt. Anna-kápolna gótikus épülete, építtetője, Kálmáncsehi Domonkos művési szobrával. A kápolna és az Ohman Béla alkotta szobor szétválaszthatatlan egységbe forr össze, amely önmagában is élő és teljes értékű kompozíció. Ugyanekkor szerves része a nagy egésznek is. A szobornak elhelyezése folytán ugyanis térleválasztó szerepe van, a Dóm-tér egészéből, mintha térfal lenne, határozottan hasítja le a kápolna kisé megemelt, intim előterét.

Továbbmenve a székesegyház oldala mentén pár lépcsőn keresztül, majd a városi tanácsház délkeleti homlokzata mellett, kiérünk a Szabadság-térre. Az L alakú tér északkeleti nyúlványa bontakozik ki előttünk az arányaiban jól tagolt volt Ferences rendház és püspöki palotával, me-

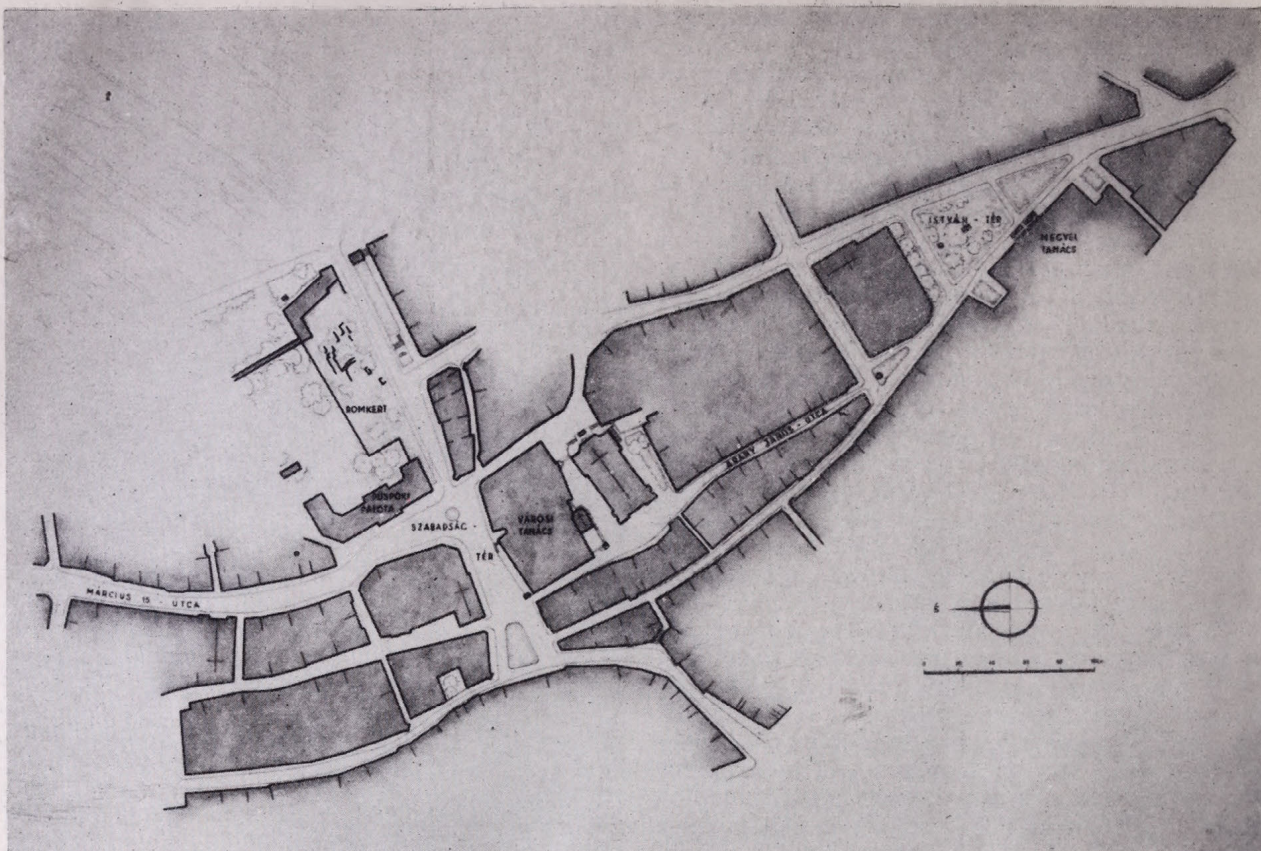

7. ábra. Szabadság-tér és Székesegyház nyugatról.

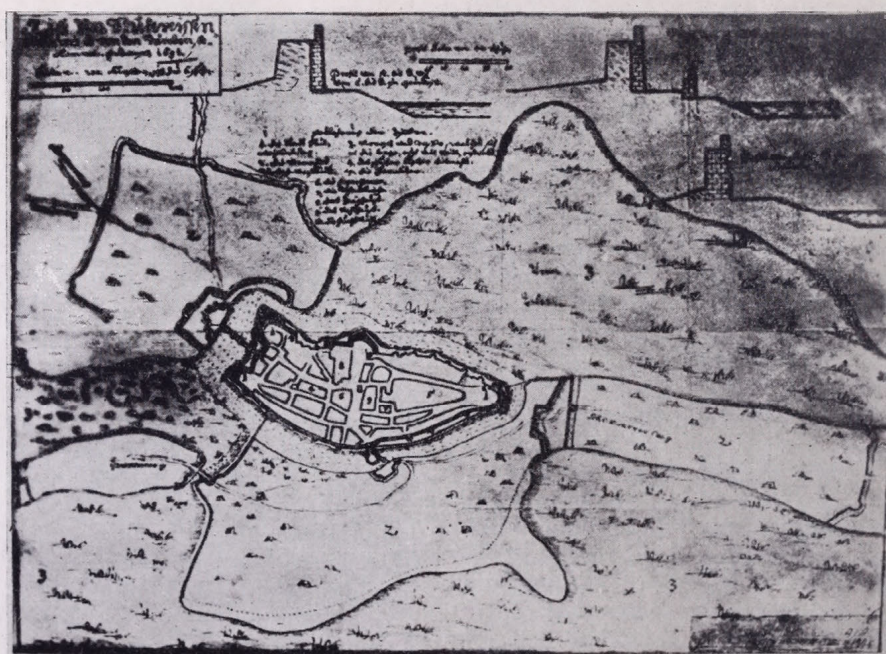

8. ábra. Arany János-utca a Székesegyház előtt.

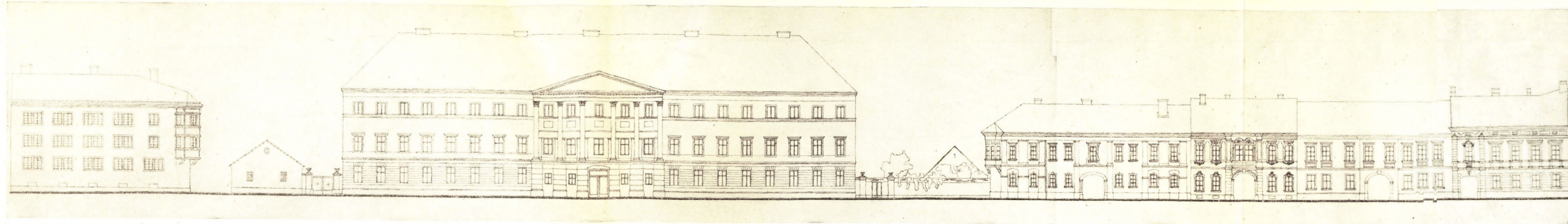

9. ábra. Székesfehérvár városközpontjának alaprajza.

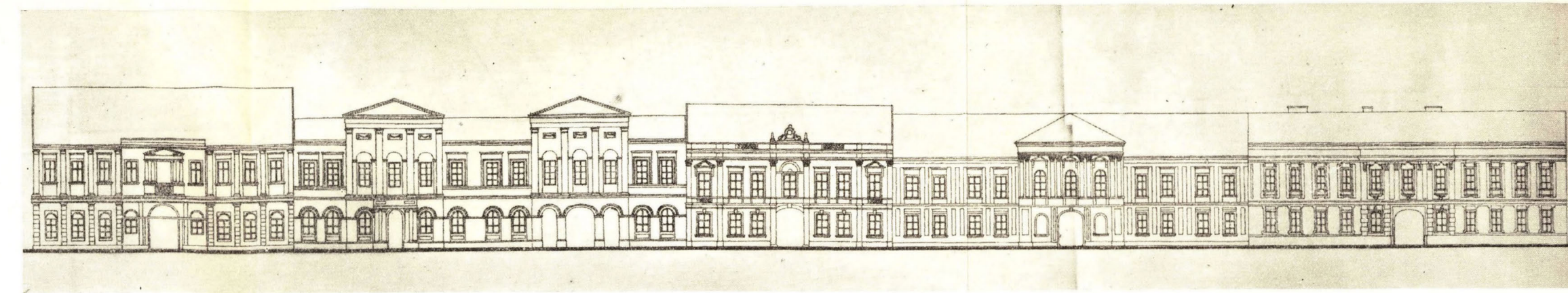

10. ábra. Székesfehérvár alaprajza 1691-ből.

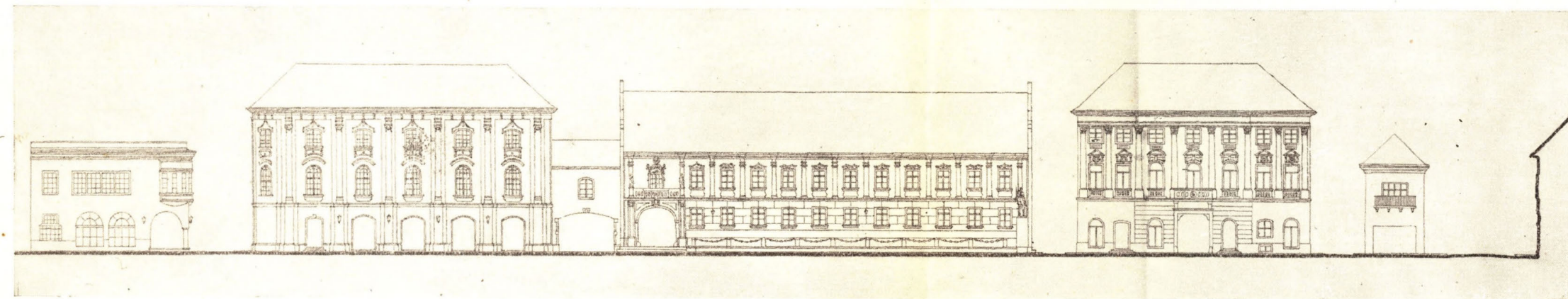

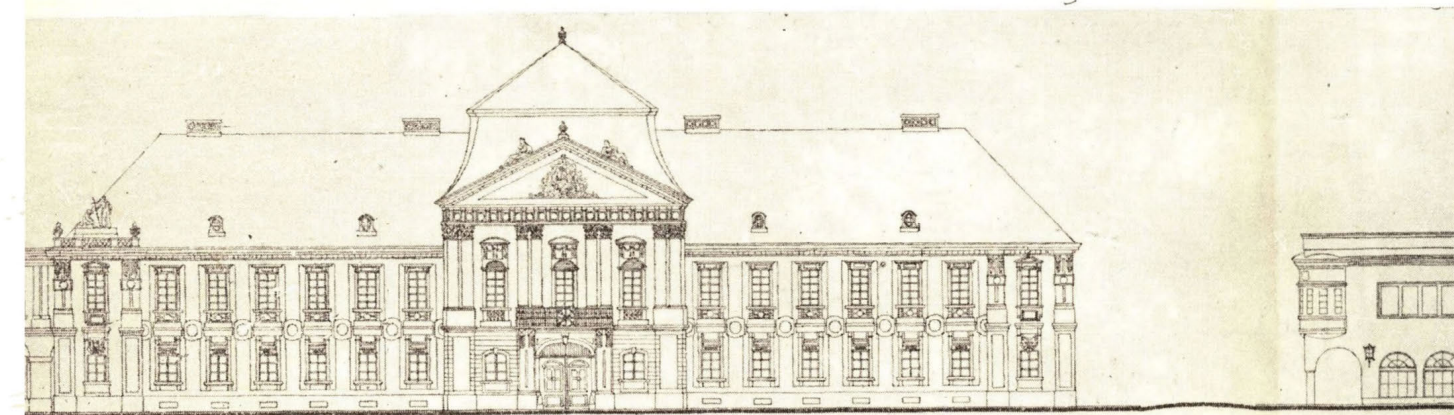
István-tér délnyugati térfala.

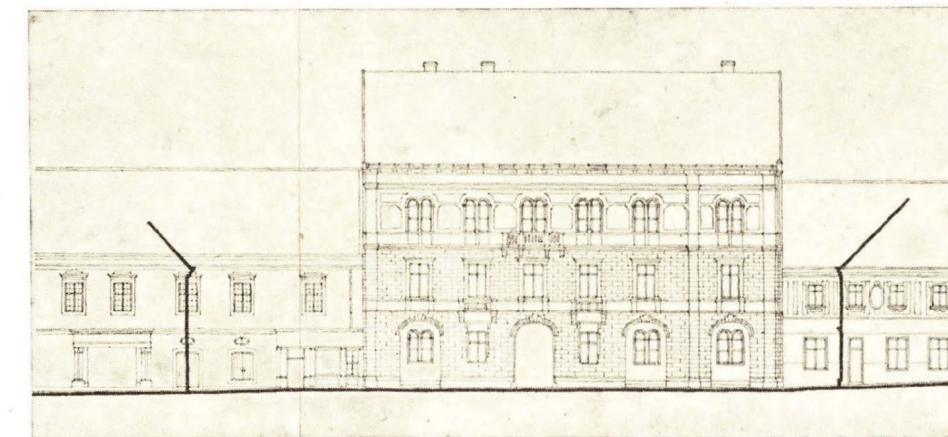
István-tér északkeleti térfala.

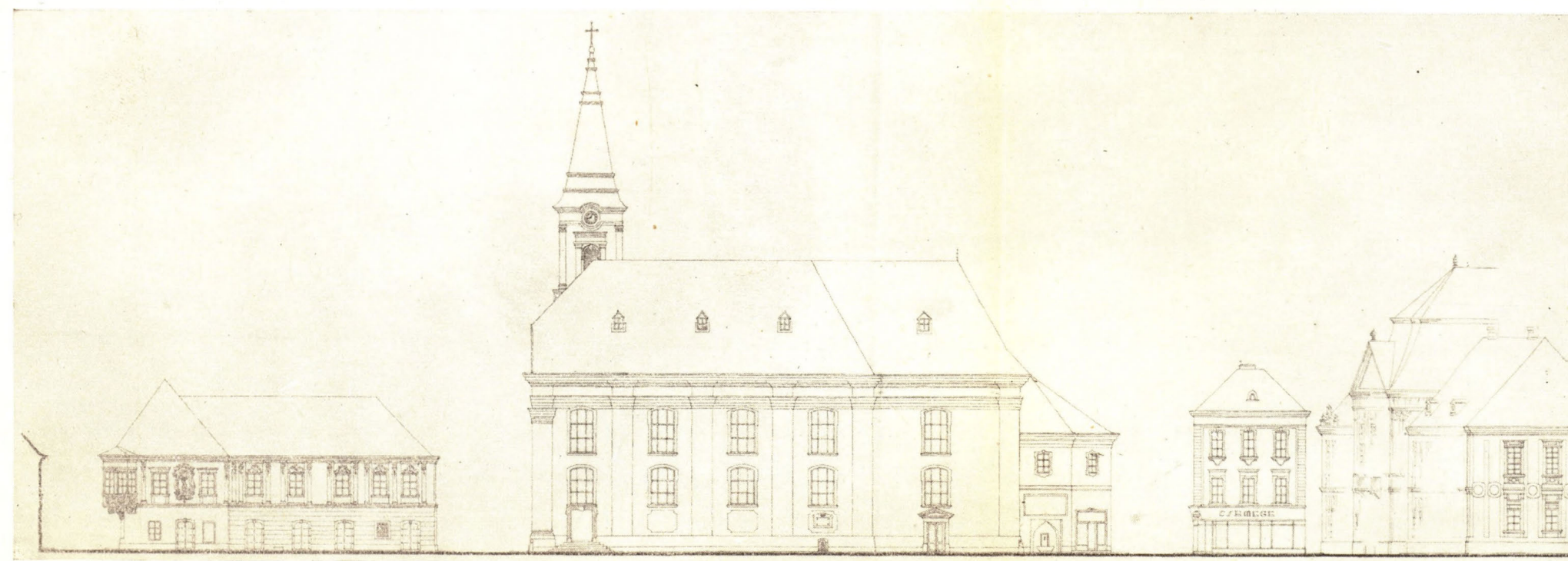
Szabadság-tér délkeleti térfala.
(Városi tanács)

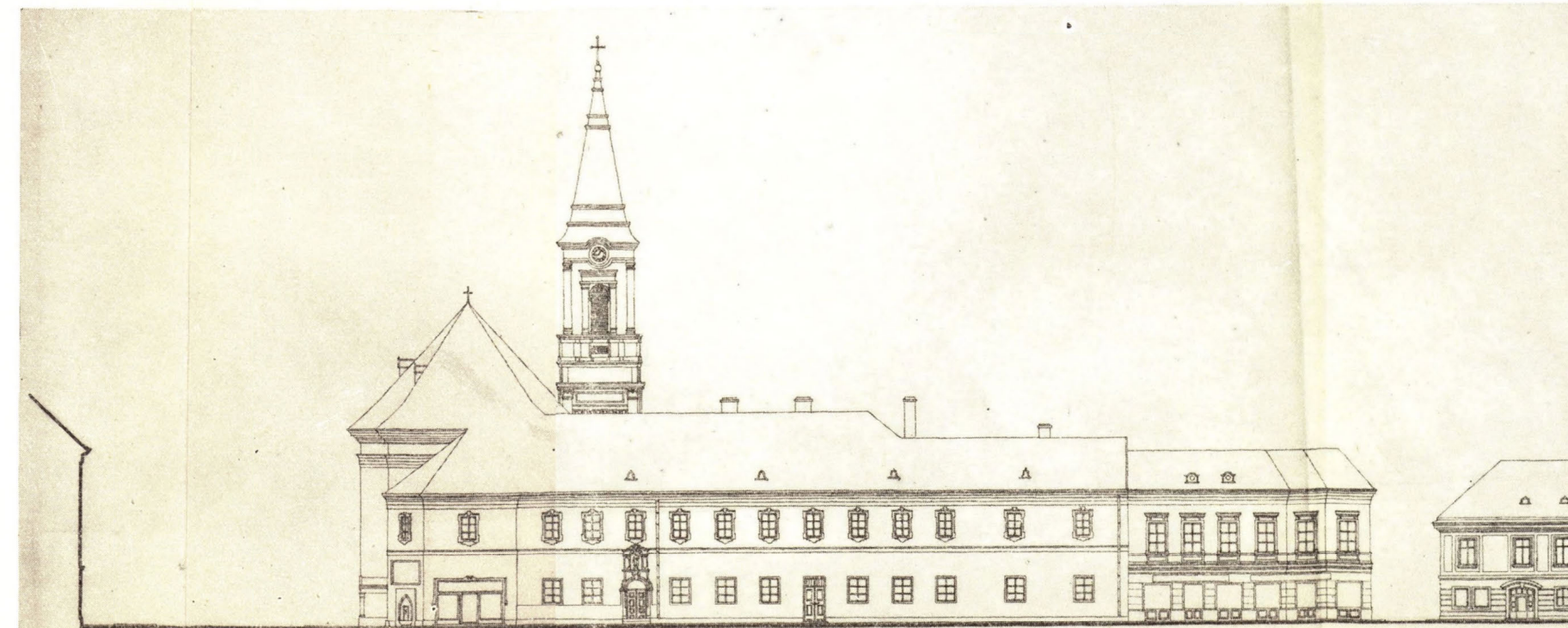
Szabadság-tér északkeleti térfala. (Püspöki palota.)

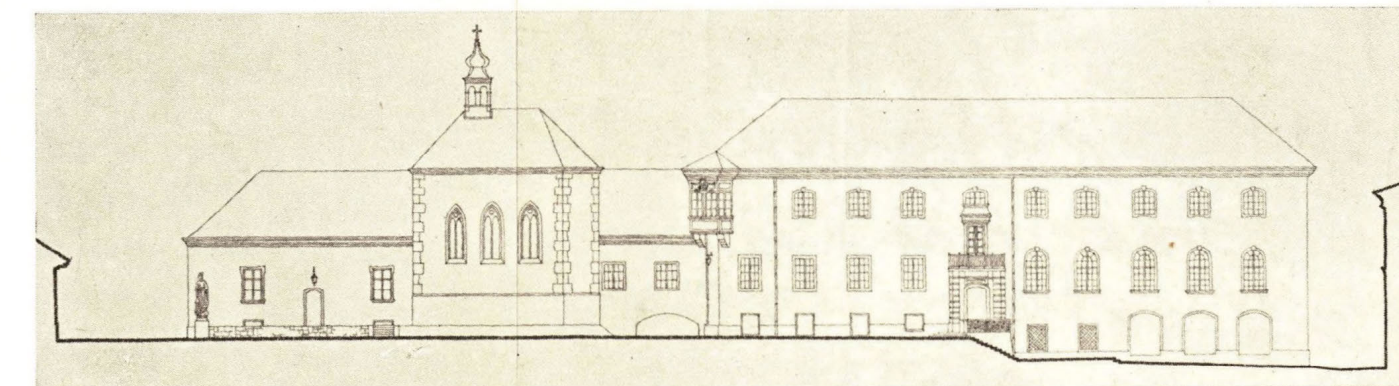
Szabadság-tér délnyugati térfala.

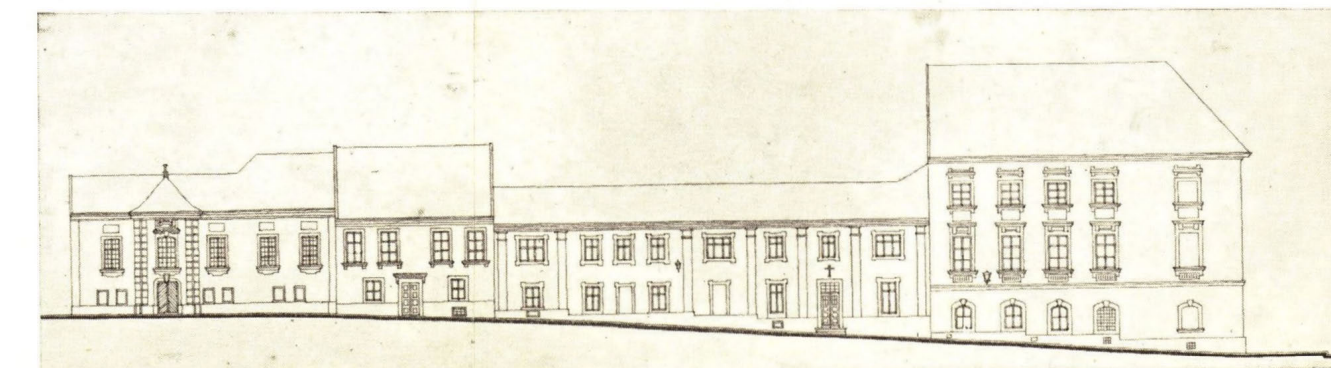
Szabadság-tér északnyugati térfala.

Szabadság-tér délnyugati térfala. (Püspöki palotával szemben.)

Városi tanács hátsó homlokzata.

Arany János-utca. A székesegyházzal szemközt levő ház sor.

lyek között határozottan emelkedik ki a Március 15-utca torkolata fölött a cisztercita templom két barokk toronysisakja. A téren visszatekintve, a városi tanácsház épületeinek főhomlokzatai bontakoznak ki. De ezek sem állnak önmagukban, hanem mögöttük kiemelkednek a székesegyház tornyai. Maga a tér a barokk, copf, rokokó épületekből felbontott, de harmonikus egységet alkot, melyből jellegzetes barokk utcákba nyílik betekintés. Pátzay Pál lovasszobrának szokatlan, merész elhelyezése friss lendületet visz az együttesbe és nagyban emeli művészi értékét. E szobor első pillantásra a városi tanácsház alkotórészének látszik. Ezen túlmenően azonban a tér szerves tartozékának kell tekinteni az egyéb architektonikus elemekkel együtt (ballusztrádok, lánckorlát, stb.), mert környezetébe különösen szépen illeszkedik, s mesterien használja ki anyagával az építészeti és szobrászati alkotások harmonikus kontrasztját.

A tér egyik további ékessége a rokokó stílusú sarokház (Hiemer-ház). Kiugró, zárt erkélye, a bájos szoborfülke, változatos, finom rokokó díszítésű ablakai és mindezek felett a helyes arányok, magas művészi értéket képviselnek. Mindehhez járul még, hogy nem áll önmagában, hanem fontos alkotóeleme a tér együttesének. E hangulatos együttesben mégis az északelet felé kitorkolló térre néző püspöki palota az uralkodó elem. Copf építészetünk e kiváló alkotása kitűnő arányaival, pompás díszítésével és remek tagozásával méltán viseli a főmotívum szerepét.

A palota mögött csatlakozik az együtteshez a középkori eredetű romkert, melynek történelmi szempontból páratlan az értéke, amint azt a város történeti áttekintésénél láttuk.

Alaprajzilag vizsgálva a fenti teljes kompozíciót, azonnal szembetűnik a szabálytalan, középkori, tipikusan magyar, háromszög alakú tér, ami más városaink központi együtteseire is jellemző (pl. Esztergom, Szombathely). Térhatás itt már a tág légtér miatt sem mondható határozottnak, ezzel szemben azonban az oldalt beállított főépület köt le, amelyet csak emel a szerencsésnek mondható dús növényzet és István király lovasszobrának elhelyezése. Ebből a térből íves, tört vonalvezetésű, a domborzatnak megfelelő enyhe emelkedésű utcákon át kapcsolódunk az összetett alaprajzú terekhez. A terek és utcák váltakozása harmonikus, időbelileg mindig a legmegfelelőbb pontban és ugyanakkor a domborzatnak is megfelelően történik. Tág, szétterülő térből, ahol a dús növényzet dominál, kedves barokk zártorsú utca visz az együttes legmagasabb pontjára, a Dóm-térhez, melynek határozott középkori jelleget ad — amint azt már említettem — a templom feszített beállítása.

A Szabadság-téren a déli homlokzatsor — tehát a városi tanácsház homlokzatai, valamint a kapcsolódó copf épület is egyedenként zárt ritmust alkotnak, ami az együttesben térfalritmikká válszuperponálódik. Ezzel a tér elveszti alaprajzából adódó középkori jellegét és tipikusan karakteres magyar városképet ad. A homlokzat-

11. ábra. Arany János-utca északnyugatról.

sor zárt, ritmikus egysége fölött több nézőpontból is megjelenő székesegyház barokk toronysisakjai festői képet nyújtanak, mely összképet még fokozza a Pátzay-féle lovasszobor mesteri elhelyezése.

A teljes együttes felépítését vizsgálva, szintén a magyar kisvárosok tipikus magassága dominál. Ez az egyemeletes beépítés. Ebbe vág bele a megyei tanácsház, környezetében monumentálisnak ható klasszicista tömege. Ezenkívül közel azonos párkánymagasságú utca- és térsziluettek a barokkos templomtornyok számos kiemelkedése bontja meg, ami harmonikusan változatossá teszi az együttes külső sziluettjét is.

A székesfehérvári városközpont felmérését irányították: Perényi Imre egyetemi tanár és Pogány Frigyes docens.

A felmérést vezette: Heckenast Péter tanársegéd.

A felmérési csoport tagjai: Cifka Anna, Kasper Sándor, Szigetvári János, Szmétana György IV. éves építőművészhallgatók, Jakab Z. Gyula, Kovács László, László Kálmán, Szerdahelyi Károly, Székely Sándor, Szűcs Lajos, Vörös György III. éves építőművészhallgatók.

Felmért együttesek: Szent István-tér, Arany János-utca, Dóm-tér, István-utca, Szabadság-tér.

12. ábra. Szabadság-tér, városi tanácsház.

A városépítés — a várostervezés és beépítés szociális, gazdasági, egészségügyi, higiéniai, műszaki, építési és építészeti intézkedések komplexumát felölelő elmélete és gyakorlata. A városok tervezése és beépítése a társadalom egész története során a termelőerők fejlődésével, a társadalmi renddel, a kultúra és építőtechnika fejlettségi színvonalával, valamint a természeti, földrajzi adottságokkal függ össze. Az antagonisztikus osztálytársadalomban az egyik osztály kizsákmányolása a másik által, a föld- és házmagántulajdon, valamint a nemzeti jövedelem elosztásának kizsákmányoló jellege a városterületek, városi berendezések és közművek tervezésénél és elrendezésénél alkalmazott módszerekre, a lakó- és középülettípusokra, valamint ezeknek az épületeknek architektúrájára és általában a városok egész építészeti arculatára is kihatott.

Csak a tőkés termelési mód megszüntetésével, a termelési eszközök, a föld magántulajdonának megszüntetésével, az osztályellentmondások felszámolásával válik lehetővé az egész lakosság érdekeinek megfelelő várostervezés és beépítés. A városépítés, mint az egész nép érdekeinek szolgálatába állított, valóban tudományos elmélet és azon alapuló gyakorlat, csak a szocialista állam — a Szovjetunió — viszonyai között alakult ki.

A szocialista gazdasági rendszer lehetővé tette a legfontosabb városépítési kérdések megoldását: 1. a város fejlődésének tervszerű befolyásolását az ország népgazdasági érdekeivel összhangban; 2. a városok építésére és fejlesztésére szolgáló területek tudományosan megalapozott kiválasztását; 3. a város általános övezeti beosztását (az iparvállalatok, különféle közlekedési létesítmények, lakóházak, közművek, társadalmi, kulturális, művelődési, tudományos és közigazgatási intézmények, zöldültetvények, külvárosok, stb. elhelyezésére szolgáló területek kijelölését); 4. az utcahálózat megtervezését, a fő utcátípusok, profilok és méretek meghatározását, a városi forgalmi utak és az egyes városrészeket összekötő és a városhatárokon túlvezető közlekedési hálózat megtervezését; 5. a különböző városrészek beépítési jellegének — a felépítendő épületek főbb építészeti típusainak — a lakóházak, iskolák, kórházak és más társadalmi kulturális és középületek jellegének, méreteinek és emeletszámának, a tömbök beépítési sűrűségének és jellegének, az épületektől mentes, szabad területek elhelyezésének és nagyságának meghatározását, a városi terek, fűútvonalak, rakpartok és utcák megtervezését és beépítését; 6. a városterület zöldültetvényekkel és vízmedencékkel való ellátását; 7. a város építőművészeti értékeiről való gondoskodást — az általános városkép szépségének, kifejező sziluettjének, egyes részei (építészeti együttesei, terei, utcái, stb.) kihasználásának biztosítását. A városépítés fogalma magában foglalja továbbá a város műszaki felszerelésével kapcsolatos intézkedéseket is, melyeknek összessége a városi közműveket — a vízellátást, csatornázást, gázszolgáltatást, távfűtést, stb. öleli fel. (Lásd: a „Lakójellegű települések közművei” című alatti).

Az antagonisztikus osztálytársadalomban a városfejlődés mindvégig ösztönös jellegű volt. Az a törekvés

azonban, hogy a városok beépítése terén valamilyen rendet teremtsenek, már a legidősebb rabszolgatartó társadalmaknál jelentkezett. A részleges várostervezés első, előttünk ismeretes példái az ókori keleti zsarnokbirodalmak, Egyiptom, Asszíria, Babilónia, az Indus-folyó völgyének államai, valamint Görögország és Róma történelmébe nyúlnak vissza. A rabszolgatartó társadalomban a várostervezés és beépítés osztályszervezeté alakult ki; a lakosság különböző társadalmi csoportjai által lakott negyedek elkülönültek egymástól; a templom- és palotakomplexumok élesen kiváltak az épületek nagy tömegéből. Megjelentek a városi vízellátást szolgáló berendezések, a csatornázás csírái. Fejlődött az utak, kikötői berendezések, s raktárak építése. Az ókori keleti városokban a főfigyelmet a város védelmi építményeire, valamint a vallási és palotaépületekre fordították. Az antik Görögország városaiban létrejöttek az akropoliszok (emelkedésen épült, eredetileg megerősített városrész); építészeti együttesei és a tágas városi terek. Elterjedt az utcahálózat szabályos (mérési szabályosságú) tervezése (Pireuszban, Prieneben, Milétoszban, stb.). Különösen nagy figyelmet szenteltek a közcélakat szolgáló épületeknek.

A feudalizmus korában a különböző országokban a megerősített városok jellegzetes típusai keletkeztek, melyeknél a várfalak koncentrikus övezetein belül a sűrűn beépített utcák jellemző sugaras gyűrűs hálózata foglalt helyet. A városokban gyökeret ver és továbbfejlődik a tehetős felső társadalmi réteg számára kijelölt városterület lakórészei és városi tömegépületek zöme közötti éles minőségi különbség. Az európai városok és városi burzsoázia gazdasági és politikai fellendülésének időszakában — a renaissance korában — középkori város szerkezete már nem felel meg az új gazdasági követelményeknek és társadalmi életkörülményeknek. Kísérleteket tesznek a várostervezés és beépítés rendezésére, az utcák kiszélesítésére, az új piac- és díszterek kialakítására. A lakó- és középületek új típusai alakulnak ki. Ezek a bizonyosfokú városrendezésre irányuló kísérletek még erősebben hangsúlyozzák a dómteret, parkokat, gazdag arisztokrata és burzsoá palotákat és családi házakat magukba foglaló központi városrészek és az iparosoktól, kiskereskedőktől és városi szegényektől lakott szűk, zsúfolt beépítésű negyedek közötti ellentétet. A XV. és XVI. században, főleg Olaszországban, számos városrendezési tervet készítettek, „eszményi” tervekkel dolgoztak ki, melyek figyelembe vették a város bizonyos védelmi és kereskedelmi érdekeit. Ezek az „eszményi” várostervek azonban, miután nem kerültek gyakorlati kivitelezésre, hanem csupán elméleti jelentőségű okmányok maradtak, csak jelentéktelen hatást gyakoroltak a későbbi idők gyakorlatára (belőlük ered az utcák és terek egyenesvonalú tervezése és beépítése, a középkori város görbe utcáinak kiegyenesítése, stb.).

A politikai hatalom és nagy gazdasági források összpontosulása számos európai ország centralizált abszolutisztikus monarchiáinak kezében (a XVII. században és a XVIII. század végén) lehetővé tette elég nagyméretű tervező és építő kezdeményezések megvalósítását (pl. Páris XVII. századbeli mérési szabá-

lyosságú tereinek, Versailles és más XVII—XVIII. századbeli kastély és parkegyüttesek megalkotását).

A világ városépítésének történetét az orosz nép igen gazdag fejezettel bővítette. A városépítő művészet kiemelkedő alkotásai születtek meg a régi Oroszországban (Ruszejban), amely már történelmének hajnalán arról volt híres, hogy a „városok országa”. Az erős városkomplexumok — kreml, „gyetnyicek” (a novgorodi kreml, pszkovi kreml, stb.) — megerősített kolostorok és a körülöttük kialakuló váraljai városok, az ó-orosz városépítés mélységesen önálló, nemzeti hagyományai voltak. Kiev, Novgorod, Pszkov és más orosz városok már a XI. és XII. században a korhoz mérten igen rendezett városok voltak (kövezett utcákkal, vízvezetékkel) és elsőrendű védelmi berendezésekkel rendelkeztek. Oroszországban a XV—XVII. században rendkívül nagy lendülettel folyt a régi orosz városgyüttesekig — kremljekig és megerősített kolostorokig (moszkvai, szmolenszki, nizsnijnovgorodi, tulai, kolomenszkojei és más kremljekig, a Novogyevicsij, Donszkoj és más kolostorokig) visszanyúló hatalmas építészeti komplexumok építése. A városépítő tevékenység Oroszországban a XVIII. században és a XIX. század elején érte el a virágkorát. A XVIII. századbeli orosz városépítés klasszikus példája Pétervár megteremtése volt, amelynek tervezésében kiemelkedő szerepet játszottak az orosz városépítő építészek — N. G. Zjemcov, I. K. Korobov, M. P. Jeropkin. A városépítés történetében világraszóló jelentőségű pétervári építészeti együttesek megalkotása nagy orosz építészek — I. E. Sztarov, A. N. Voronyihin, A. D. Zaharov, K. I. Rosszi, V. P. Sztaszov és mások nevéhez fűződik. A XVIII. századbeli és XIX. századeleji orosz városépítők kidolgozták a „szabályos” tervezés újszerű eljárásait, melynél az utcahálózat mértani szabályosságát a nagykiterjedésű építészeti együttesek szabad elrendezésének változatos formáival párosították (Tverj — a mai Kalinyin, Jaroszlavlj, Kosztroma, Kaluga, Nyizsnij-Novgorod — a mai Gorkij, stb.). Azonban, még ennek a kornak igen fejlett orosz várostervezési és beépítési rendszerei, melyeket korábban ismeretlen méretekben hajtottak végre, még ezek a rendszerek is a feudális jobbagyártó állam osztálytermészetét tükrözték vissza. Az arisztokraták által lakott városrészek és díszegyüttesek építészei szervezettségével a dolgozó emberek által lakott negyedek káosza és nyomorúsága, a külvárosok és iparnegyedek közönséges épületeinek zsúfolt-sága állt szemben.

A kapitalizmus korát a városépítés hatalmas hanyatlása jellemezte, annak ellenére, hogy az ipar gyorsan fejlődött és az építőtechnika és városi közműépítés terén nagy haladás történt. Az új iparvárosok keletkezése és a régi központok növekedése, melyet a tőkés ipar fejlődése, a vasúti közlekedés elterjedése váltott ki, csak elmélyítette a nagyvárosok beépítésének kaotikus jellegét. Ez a beépítés a tőkés gazdálkodás viszonyai között az általános várostervezés érdekeinek és a város építészeti egységességének figyelmen kívül hagyásával folyt. Rendszertelenül épültek a nagyvárosok zömének arculatát hirtelen megváltoztató gyártóházak, villamos erőtelepek, kikötői létesítmények. Vasúti csomópontok, banképületek, irodaházak épültek. A lakónegyedeket ösztönösen építették be sokemeletes bérházakkal és a gazdagok villáival. Gyorsan keletkeztek és fejlődtek a rosszul felszerelt munkáskerületek, a bérkaszárnnyakkal, barakkokkal, nyomortanyákkal beépített külvárosok, melyek éles

ellentétben álltak a díszes városközponttal és a burzsoázia lakónegyedeivel. A városok „rendezésére” irányuló kísérletek a XIX. század folyamán és a XX. század elején (Páris központi negyedeinek rendezése J. Hausmann prefektus tervei szerint a XIX. század 50-es és 60-as éveiben, egyes városok szabályos beépítési tervének elkészítése, a beépítést szabályozó számos törvény és polgármesteri rendelet kiadása, stb.) a kapitalizmus viszonyai között erőteljesen kifejezett osztályjelleggel viseltek és csak ritkán valósultak meg. A tőkés városépítés csődje különösen élesen mutatkozott meg az imperializmus időszakában, amikor a város fejlődésében mutatkozó társadalmi ellentmondások és a lakásínség katasztrófális növekedése a városgazdálkodás mélyreható válságához, egyben pedig a város és a falu közötti ellentétek végső kiéleződéséhez vezetett.

A modern kapitalista városokban, különösen az Egyesült államokban, az egészségügyi szempontból ártalmas hadiipar fejlesztésével és a lakónegyedek halatlanszerű beépítésével kapcsolatban a dolgozó lakosság elviselhetetlen életkörülmények közé jutott. A nagyvárosok beépítésénél, melyet kizárólag a telekspekulánsok és háztulajdonosok irányítanak, akik telkek, sőt egész tömbök és utcák adás-vételével óriási profitot zsebelnek be, a modern ragadozó kapitalizmus ellentmondásai a végletekig kiéleződnek és a kapitalista városépítés antagonisztikus osztályjellege élesen kiütözközik. A telek- és háztulajdonosok magánérdekei ellentmondanak az egész város harmónikus fejlődésének és újjáépítését általában lehetetlenné teszik.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom új korszakot nyitott meg a világ városépítésének történetében. A városépítés első ízben kapott nemcsak valóban tudományos alapot, hanem anyagi lehetőségeket is főfeladatának — a régi városok tervszerű szocialista újjáépítésének és a korlátlan kulturális fellendülésének megfelelő új városok építésének — megoldásához. A Szovjetunióban a szocialista termelési mód, szocialista tervgazdálkodás, a föld, természeti kincsei, erdők, stb. szocialista tulajdona alapján a lakóházak, iskolák, kórházak és más kulturális és jóléti, valamint középületek állami építésének igen nagymértékű fejlődése vált lehetővé. A városi közintézmények és lakások többé nem a munkások fokozott kizsákmányolásának eszközei és a dolgozó lakosság anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítését szolgálják.

Már a szovjethatalom első éveiben, a kommunista párt 1919 márciusában megtartott VIII. kongresszusán elhatározták, hogy minden vonatkozásban meg kell javítani a dolgozó tömegek lakásviszonyait, meg kell szüntetni a régi városnegyedek zsúfoltságát és egészségtelen viszonyait, le kell bontani az alkalmatlan lakóházakat, a régieket át kell építeni és újakat kell építeni. A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának plénuma 1931. júniusában, Jcszif V. Sztálin javaslatára, részletes programot fogadott el a városgazdálkodásnak az ország szocialista iparosítása alapján történő gyökeres átszervezésére.

A régi városszervezet szocialista átalakításának részletes programját a szovjet városépítés történelmi jelentőségű okmánya — Moszkva újjáépítésének 1935. július 10-én nyilvánosságra hozott sztálini általános terve — ismertette. Ebben a tervben, amely a város történelmileg kialakult struktúrájának megőrzését, de utcáinak és tereinek gyökeres átalakulását irá-

nyozta elő, a következő főfeladatot tűzték ki: „A lakóházak, ipari épületek, vasúti közlekedési létesítmények és raktárak helyes elrendezése, a város vízi létesítményekkel való ellátása, a lakónegyedek sűrűségének ritkítása a városi lakosság rendes, egészséges életkörülményeinek megteremtésével“ (a Szovjetunió Népbiztosai Tanácsának és a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának határozata „Moszkva város újjáépítésének általános tervéről“).

A terv szerint a város lakónegyedeiből el kell távolítani az egészségügyi szempontból ártalmas iparvállalatokat, a város területének legegészségesebb és legfestőibb részein kell lakónegyedeket kifejleszteni, gyökeresen át kell építeni a főútvonalakat, ki kell szélesíteni a régi utcákat és újakat kell nyitni, a várost zöldültetvényekkel és vízi létesítményekkel kell ellátni. A terv széleskörű építőprogramot tartalmazott és a lakó- és középületek, szolgáltató és közintézmények, közlekedési létesítmények, rakpartok és hidak, valamint a különböző városi közművek alapjának általános felújítását írta elő. Igen fontos elvi jelentősége van az általános terv arra vonatkozó útmutatásának, valamint az építészeti és építőtechnika minden vívmányának lakó- és középületek építésénél való felhasználásával el kell érni a terek, főútvonalak, rakpartok és parkok egységes építészeti kialakítását. A Moszkva átrendezésével kapcsolatos munkálatok, melyeket a sztálini terv alapján végeztek, átalakították a várost, új építészeti arculatot kölcsönöztek neki, amely új eszmei tartalmát, a szovjet emberek új életformáját fejezi ki. Moszkva a széles főútvonalak, tágas parkok, közművekkel jól felszerelt lakónegyedek, monumentális középületek, rakpartok és hidak városává lett. A város szocialista átrendezése a modern várostechnika vívmányait és a városi közművek legtökéletesebb formáit (a világ legjobb földalatti vasútját, a gázszolgáltatást és távfűtést, stb.) a városi lakosság egész tömegének közkincsévé tette.

Moszkva szocialista átépítésének gyakorlati tapasztalatai régi városok (Leningrád, Harkov, Taskent, Sztálingrád, Rosztov, Cseljabinszk, Szverdlovsk, Novoszibirszk, Kazanj, Kujbisev, Szaratov, Nyizsnyij Tagil, stb.) átépítésével és új szovjet városok (Magnitogorszk, Sztalinszk, Komszomolszk az Amur mellett, Sztalinogorszk, Dzserszinszk, Kemerovo, Balhas, Leninszk-Kuznyeckij, stb.) építésével kapcsolatos gigantikus munkálatok mintaképeül szolgáltak. Ezek a munkák a háború előtti sztálini ötéves tervek során rendkívül lendületesen folytak.

A Szovjetunió szocialista tervgazdálkodása lehetővé teszi, hogy a városépítéssel kapcsolatos egész munkát az általános népgazdasági tervvel összhangban és a városgazdálkodással, közművekkel és városi közlekedési létesítményekkel szemben támasztott korszerű követelményeknek megfelelő színvonalon végezzék és a már fejlett nagyiparral rendelkező városokban az új ipari építkezéseket korlátozzák, viszont a nyersanyagelfordulás, szállítási körülmények, stb. szempontjából legkedvezőbb helyeken új ipari központokat létesítsenek. Az egészségügyi tekintetben ártalmas vállalatokat elkülönített övezetbe telepítik. Az ipar, raktárak, közlekedési főútvonalak és lakónegyedek kölcsönös elhelyezkedése az ipar különleges érdekeinek és a lakosság egészségvédelméről és kényelméről való gondoskodásnak helyes összeegyeztetésén alapul. A város lakónegyedei a legegészségesebb és leg-

festőibb részeken épülnek; a város egész területén a legmesszebbmenőkig kifejlesztik és tervszerűen helyezik el a társadalmi, kulturális és jóléti intézményeket — iskolákat, kórházakat, óvodákat, napközi otthonokat, kultúrtermeket és színházakat. Átépitik a régi utcahálózatot, az átmenő forgalmat lebonyolító közlekedési főútvonalakat úgy helyezik el, hogy a lakónegyedeket elkerítsék a gyorsan közlekedő szállítóeszköztől, a zajtól és portól. Hatalmas zöld tömböket, parkokat, kerteket, tömbökön belüli zöld tisztásokat létesítenek. A dolgozók egészségének megóvása érdekében a városépítésnél és átépítésnél szabályozzák a megengedhető legnagyobb sűrűséget, a tömbök nagyságát, az épületek világítási és szellőztetési normáit, a lakónegyedek és ipari kerületek közötti elválasztó részek nagyságát, a városi terület beültetésének mértékét, megszervezik a lakónegyedeken belüli zöldültetvények, gyermekjátszóterek, stb. létesítését. A lakónegyedek és az azokhoz csatlakozó városrészek egészségügyi viszonyainak megjavítása érdekében a városokat vízi létesítményekkel, természetes vízgújtomedencékkel, erdős védőövezetekkel, stb. látják el.

A szovjet városépítés építészeti és tervezési alapelvei a város lakónegyedeit meghatározott építészeti egységgel rendelkező, minden vonatkozású kulturális és jóléti intézményekkel és közművekkel ellátott, egységes városrészekként kezelik. Különösen magas építőművészeti színvonalon folyik a városközpont tervezése és beépítése, melynél figyelembe veszik azt a szerepet, amelyet mint a lakosság egész tömegének társadalmi központja, a népi ünnepek és megnyilatkozások színhelye játszik. A főteret (vagy több teret) monumentális középületekkel építik be. Ezek arra hivatottak, hogy élénken kifejezésre juttassák a szovjet nép életének eszmei tartalmát és építészeti együttesekben és szobrászati emlékekben örökítsék meg a kommunizmust építő szovjet nép nagyságát, vezéreinek és hőseinek alakját. A tőkés város beépítésével ellentétben, mely törvénytelen avatja az eklektikus építészeti formák rendszertelen disszonanciáját és az architektúrát egyes háztulajdonosok vagy vállalkozók érdekeinek rendeli alá — a szovjet városépítés korlátlan lehetőségeket tár fel az építőművészet előtt az egyes városrészek (terek, tömbök, rakpartok, főútvonalak, stb.) és az egész város egységes, eszmei szempontjából kifejező együtteseinek megalkotására.

A szovjet szövetségi és autonóm köztársaságok fővárosaiban hatalmas átépítési munkát végeztek. Tbiliszi, Baku, Taskent, Jerevan, Alma-Ata, Sztalinabad, Frunze, Kazanj, Ufa és más városok szocialista átépítése véget vetett a cári Oroszország nemzetiségi határvidékeire jellemző elmaradott városkultúrának és pompásan demonstrálta a Szovjetunió tartalmában szocialista és formájában nemzeti kultúrájának virágzására vonatkozó sztálini elgondolás diadalát. Ezeknek a városoknak átépítését a szovjet népek legjobb, haladó nemzeti építőművészeti hagyományainak alkotó szellemű felhasználásával és továbbfejlesztésével hajtották végre. Minden köztársaságban új városok épülnek — Rusztavi, Lenínakan, Lenínovorszk, Karaganda, Balhas, stb. A múltban rosszul felszerelt kislakok és aulok (nomád települések) helyén széles, egyenes utcákkal és terekkel, rendezett rakpartokkal, zöldültetvényekkel díszített lakónegyedekkel ellátott városok nőnek ki a földből, melyek a Szovjetunió gazdasági és kulturális életének gyors fejlődését, a szovjet emberek

életének új szocialista tartalmát, a régi, idejüket múlt életkörülmények és munkaviszonyok megszűnését hirdetik.

A szovjet városépítés történetének igen élénk fejezete volt a német fasiszta hódítók által elpusztított városok és falvak újjáépítése a Nagy Honvédő Háború győzelmes befejezése után. A párt és a kormány gondoskodása folytán hallatlanul rövid idő alatt helyreállították a legrégibb orosz városokat — Voronyezst, Kalinyint, a Don mellett Rosztovot, Krasznodart, Novorosszijszkot, Brjanszkot, Szmolenszket, Velikije Lukit, Kurszkot, Arjolt (Orelt), Novgorodot, Pszkovot, Murmanszkot, stb. a hős városokat Sztálingrádot és Szevasztopot, Ukrajna és Bjeloruszszia városait és elsősorban ezeknek a köztársaságoknak fővárosait: Kijevet és Minszket. A városok újjáépítése közben a szovjet városépítők egyben a városok elrendezésének és beépítésének gyökeres megjavítását is elvégzik. Átépítéseket hajtanak végre, emelik a városok rendezettségének és közművekkel való ellátottságának fokát. Minden egyes város számára, akár átépített, akár új városokról van szó, építészeti és rendezési terveket készítenek, amelyek tekintetbe veszik a természeti adottságokat és a történelmileg kialakult városszerkezetet. Sztálingrád rendezési és beépítési tervének kidolgozásánál pl. számoltak a város természeti körülményeivel — a pompás és fenséges távlatokat nyitó Volgával, a Carica és Mecsetka folyók festői völgyeivel és a város felett uralkodó Mamáj-kurgán dombjával. A beépítés jellegének megállapításánál, az épületek tájolásánál, az ipari és lakónegyedek kölcsönös fekvésének meghatározásánál, valamint hatalmas zöldövezetek létesítésénél figyelembe vették az éghajlati viszonyokat. A Sztálingrád környékén uralkodó erős száraz szelek erdővédő övezetek létesítését, a lakónegyedek különleges tervezését, stb. tették szükségessé. A komplex beépítés olyan nagyszerű együttesek megalkotását tette lehetővé, mint az Elesett Harcosok Tere, melyet a Hősök sétánya köt össze a Győzelem terével és parkjával.

A szovjet városépítés háború utáni fejlődésének igen fontos szakasza Moszkva további átépítésének általános terve, valamint új városok építése az újjonnan épülő ipari óriások, vízierőművek, csatornák, kikötők, stb. körül.

A kommunizmus nagy építkezései nemcsak gyökeresen megváltoztatják a villamos erőművek közvetlen közelében fekvő városok elrendezési szerkezetét, hanem a Volga, Don, Dnyeper, Amur-Dar partján, új energiaközpontok és iparvállalatok kapcsán keletkező számos városra is kihatnak. Minőségileg új mozzanatokkal gazdagodnak az átépítési és építőmunkák technikai és építészeti kivitelező módszerei: meghonosodnak a nagyüzemi tömegépítési módszerek (előregyártott vázas és nagypaneles szerkezetek alkalmazása), a lakóházak, kórházak építésénél, új szerkezeteket dolgoznak ki, új anyagokat használnak fel, stb. A szovjet városépítés legjellemzőbb sajátossága — az egyes városrészek komplex tervezésének és építésének megvalósítása (főútvonalaknál és az azokhoz csatlakozó lakónegyedeknél, monumentális középületekkel beépített tereknél, rakpartoknál, parkoknál, stb.). A kulturális, jóléti lakó- és középületek építésével egyidejűleg a közművek és egyéb mérnöki berendezések teljes komplexuma is épül. Az egyes együttesek és egész városok építészeti arculatának kialakítá-

sában hatalmas szerepe van a művészetnek — az építészet, szobrászat, monumentális festészet, parkművészet, stb. — szintézise alkalmazásának. Történelmi jelentőségű a Sztálin kezdeményezésére megindított és sikeresen megvalósított moszkvai magasépületek építése, valamint az utcák sokemeletes (9—12 emelet magas) épületekkel való beépítése. A nagyszerű magasépületek új építészeti együtteseket alakítanak ki, amelyek megfelelőek Moszkva méreteinek és annak a jelentőségének, amellyel mint a világ első szocialista államának nagy fővárosa és az egész haladó emberiség világjelentőségű központja rendelkezik.

A népi demokratikus országok — Albánia, Bulgária, Magyarország, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia, stb.) — városépítési munkái a Szovjetunió tapasztalataira és támogatására támaszkodnak. Hallatlan gyorsasággal folyik a fasiszta hódítók által majdnem teljesen elpusztított Varsó helyreállítása és újjáépítése. Nagy újjáépítési munkálatok folynak Prágában, Budapesten, Szófiában és más városokban. A szocialista városépítés élénk példája a népi demokráciában az új városok — pl. a bulgáriai Dimitrovgád — építése. Városépítési munkák folynak a Kínai Népköztársaságban is (pl. Pekingben lakó- és középületeket, Tien-csin vidékén munkásvárost építenek, stb.).

Irodalom: Engels F., A lakáskérdéshez, Marx—Engels, Válogatott művek, 1. Szikra, 1949.; Engels F., A munkásosztály helyzete Angliában, Marx—Engels, Kutatások. Cikkgyűjtemény, 1844—1845, Leningrád, 1940; V. I. Lenin, A kapitalizmus fejlődése Oroszországban, Szikra, 1950; Sztálin J. V. Művei, 13. köt. Szikra, 1951 (Beszámoló az SzK(b)P Központi Bizottságának munkájáról a XVII. pártkongresszuson, 1934. január 26-án); Sztálin J. V., A leninizmus kérdései, Szikra 1950. (Beszámoló az SzK(b)P Központi Bizottságának munkájáról a XVIII. pártkongresszuson, 1939. március 10-én); Kaganovics L. M., Moszkva és a szovjet városok szocialista átépítéséért (Za szocialiszticeszkuju rekonsztrukciju Moszkvü i gorodov SzSzSzR), M. L., 1931. Moszkva átépítésének általános terve. A Szovjetunió Népbiztosai Tanácsának és az SzK(b)P Központi Bizottságának 1935. július 10-i határozata (O general' nom plane rekonsztrukcii goroda Moszkvü. Posztanovlenie SzN.K SzSzSzR i CK VKP) et 10. július 1935 g.). Az Sz(b)P Moszkvai Városi Bizottságának és a Moszkvai Városi Tanácsnak közös ülésén, 1935. július 10—11-én hozott határozat (Posztanovlenie ob edinenogo plenuma MGK VKP(b) i Moszszoveta 10—11. július 1935 g.). A moszkvai pártmunkások 1935. július 13-i határozata (Rezoljucija partaktiva Moszkvü 13. július 1935 g. Moszkva, Moszkovszkij Rabocsij, 1935; A Moszkva—Volga csatorna architektúrája (Arhitektura kanala Moszkva—Volga), Moszkva 1939; Kravec Sz. M. az L. M. Kaganovicsról elnevezett moszkvai földalatti vasút architektúrája (Arhitektura moszkovszkogo metropolitana im. L. M. Kaganovicsa), M., 1939; Szemenov V., Városrendezés, várostípusok és fejlődésük (Blagousztrojsztvo gorodov, tipü gorodov, ih razvitie), M., 1912; Az építész kézikönyve (Szpravocnik arhitekтора), 2. köt., Városépítés, M., 1947; Az oroszországi városi főépítések országos tanácskozásának anyaga. 1945. július 2—6. (Materialü Vszerosszijszkogo szovacsniija alavnuh arhitektorov gorodov. 2—6. július 1945), M., 1946; Hauke M. O. és Bulgakov K. M.,

Külvárosi övezetek tervezése (Planirovka prigorodnoj zonü). M., 1951; Skvarikov V. A., Orosz városok tervezése a XVIII. században és a XIX. század elején (Planirovka gorodov Rosszija XVIII i nacsala XIX veka), 1939; Kolli B. Ja., Kis- és középvárosok társadalmi központjai. Anyagok és rendszerezések (Obscsesztvennue centrü malüh i szrednüh gorodov. Materialü i klasszifikacija), M., 1949., (bibliografiával); Mihajlov

B. P., Az új Moszkva hídjai (Mosztü novoj Moszkvü). Arhitektura és szerkezetek, M., 1939; 30 év szovjet építőművészet (Szovjetszkaja arhitektura za XXX let), album V. A. Skvarikov szerkesztésében, 1. köt., M., 1950; Sztramentov A. E., Városi utak (Gorodszkie dorogi), M.—L., 1950 Bragin E. A. Városi zöldültetvények. Higiéniai indokolások (Ozelenenie gorodov. Higienicseszkie obosznovaniya), M., 1947.

Fordította: Gál Endre

* 1954. január—június között megjelent folyóiratokból.
A *-gal jelölt művek a Városépítési Tanszék könyvtárában megtalálhatók.

I. Településtudomány és társtudományai köréből.

- Block, D. M. Geoffrey: The spread of towns. London 1954. 57 p. Conservative Political Centre.
- Clarke, John J.: Social welfare.—Being an abridgement of „Social Administration“. London 1953. 420 p. * X. Pitman.
- Gladden, E. N.: The essentials of public administration. London 1953. 327 p.
- Gutkind, E. A.: Community and environment. A discourse on Social Ecology. London 1953. 81 p. Watts and Co.
- Horrocks, N. K.: Physical geography and climatology. London 1953. 358 p. * XV. Longmans, Green.
- Monkhouse, F. J. and Wilkinson, H. R.: Maps and diagrams. Their compilation and construction. New York 1952. 330 p. * XVI. 199 illustr.
- * Perényi Imre: A város lakóterülete. Bpest., 1954. 195 p. (M. Tud. Akadémia.)
- Tunnard, Christopher: The city of man. New York 1953. 424 p. * XXII. London: Architectural Press.
- Walker, F.: Geography from the air. New York 1953. 111 p. and 96 plates * VII. E. P. Dutton and Co.

II. Építészet, építészet- és művészettörténet.

- * —, — Architekturnoe naszledszto. (Építészeti örökség). 3. Moszkva 1953. 154.
- * —, — Architekturnoe naszledszto. (Építészeti örökség). 4. Leningrad 1953. 220 p.
- * Brunov, N. J.: Masztera drevnerusszkogo zodcseszto. (Ó-orosz művészet mesterei). Moszkva 1953. 78 p.
- * —, — Jezsegodnik leningradszkogo otdelenija szojuza szovjetszkih arhitektorov III. (A Szovjet Építészek Szövetsége leningrádi osztályának évkönyve). Leningrad—Moszkva, 1953. 181 p.
- * —, — Moszkovszkij ordena Lenina Goszudarsztvennij universzitet imeni M. V. Lomonoszova. (A moszkvai Lenin renddel kitüntetett állami Lomonoszov egyetem). Moszkva 1953.
- * —, — Szovjetszkaja arhitektura. Jezsegodnik II. (Szovjet építészet). Moszkva 1953. 188 p.
- Whittick, Arnold: European architecture in the twentieth century. London 1953. — Crosby Lockwood.

III. Településtervezési és területrendezési gyakorlat.

- * Adams, J. W. R.: Modern Town and Country Planning. London 1952. 234 p.

- * —, — Arhitektura Leningrada. (Leningrad építésze.) Leningrad—Moszkva 1953. 337 p.
- Ashworth, William: The genesis of modern british town planning. London 1954. 259 p. * XII. Routledge and Kegan.
- Comisaria General de Ordenacion Urbana de Madrid: Planeamiento urbanistico de Madrid. Madrid 1953.
- Faludi, E. G.: Land development in the metropolitan area of Toronto. Toronto 1953. 65 p.
- Hurtwood, Allen and Jellicoe, Susan: The things we see. 7. Gardens. London 1953. 64 p. Penguin Books.
- Kriesis, Paul: Speculations on town planning. Athen 1953.
- Parkins, Maurice F.: City planning in Soviet Russia. Chicago 1953. 257 p. * XIV.
- Richmond, Kenneth W.: The rural school: its problems and prospects. London 1953. Alvin Redman.
- Ruopp, Philips: Approaches to community development. — London 1953.
- * Safran, V. I.: Opüt ozelenenija Leningrada. (Leningrad zöldépítésének tapasztalatai). Moszkva 1953. 154 p.
- Shepherd, Peter: Modern gardens. — London 1953. — Architectural Press.
- Stephens, C. G.: Soil surveys for land development. London 1953. 110 p. * XII.
- Sztrahov, K. I.: Proektirovanie groduszkih ulic. (Városi utcák tervezése). Izd. Min. Kommunalnogo hozj. RSzFSzR. Moszkva 1953. 288 p.
- Witt, Lawrence and Mordecai, Ezekiel: The Farm and the city. London 1953. 42 p.
- Wurzer, Rudolf: Einzelinteressen und Raumordnung — Fünf Jahre Landesplanung für Kärnten. Klagenfurt 1953. 168 p. Verlag: F. Kleinmayr.

IV. Városépítéstörténet. — Településmonografiák.

- Auzelle, Robert: Encyclopedie d'urbanisme. 2me tome. Fasc. 13. Monastères, Fasc. 14. Villes anciennes. — Paris 1953. Vincent Freal et Cie.
- * Bagarin, D. D.: Kalinin. Moszkva 1953. 74 p.
- * Homuteckij, N. F.: Leningrad. Moszkva 1953. 209 p.
- Reeves, M. E.: The medieval town. London 1953. 90 p. * VI.
- Shepherd, J. C. and Jellicoe, G. A.: Italian gardens of the Renaissance. Tiranti 1953. 24 p. * VIII. and 207 illustrations.
- Speer, Elisabeth: Quedlinburg. Mit 96 illustrierten Textseiten und 80 Tafeln. Dresden 1953.

A Magyar Tudományos Akadémia **Településtudományi Főbizottsága** az elmúlt félévben eddig három ülést tartott. Az üléseken részint ügyrendi kérdésekkel, részint tudományos munkák megvitatásával foglalkozott.

A **február 9-én** tartott ülésen megvitatta az Építőipari Műszaki Egyetem Városcépi Tanszék 1953. évi tudományos munkájáról készült zárójelentést és az 1954. évi tudományos munkatervet. A Főbizottság a zárójelentést tudomásul vette és elfogadta a munkatervet is több kiegészítéssel és ismételt megállapította, hogy a településtudományi munkák megfelelő módon való kidolgozása érdekében időszerűnek látja településtudományi intézet felállítását.

A Főbizottság 1954. évre két szakbizottságot állított fel: városépítési és városgazdasági szakbizottságokat és javaslatot tett a MTA Műszaki Osztálya felé a szakbizottságok összetételére vonatkozólag.

A **március 18-án** tartott ülésen a Főbizottság megvitatta a „A szocialista mezőgazdasági települések tervezési irányelvei“ című munka programját. A Főbizottság a programot módosításokkal elfogadta és megállapította, hogy a munka kidolgozásának távoli határidejére tekintettel, a végleges kidolgozás előtt is támogatni kell a gyakorlatot az ideiglenes eredmények közlésével még akkor is, ha ezek a munka előrehaladása során módosulni fognak.

A Településtudományi Főbizottság megvitatta a II. ötéves könyvkiadási tervre benyújtott javaslatot és azt több kiegészítéssel elfogadta, s a tervet felterjesztette a MTA Műszaki Tudományok Osztályához.

A Főbizottság **május 26-án** tartott ülésén megvitatta a VÁTI, a BVÁTI és Közműtervező iroda által elkészített, illetve elkészítés alatt lévő településtudományi munkákat, a tervező irodák által beküldött tájékoztatót, illetőleg ismertetést. Megállapította, hogy a különböző tervező irodákban folyó tudományos munkában átfedések vannak és ezek kiküszöbölését javasolja. Továbbá elhatározta, hogy kijelöli azokat a munkákat, amelyek a Településtudományi Főbizottság feladatköréhez tartoznak, tehát amelyeknek településtudományi szempontból különös fontosságuk van, illetve a megállapított súlyponti témákhoz csatlakoznak.

Megvitatta a Főbizottság a „Településtudományi Közlemények“ eddigi számainak tartalmát, s megállapította, hogy a Településtudományi Közlemények eddigi szerkesztési módja helyes. Megfelelőnek tartja annak színvonalát, aktualitását és kezdeményező hatását, de szükségesnek tartja, hogy a Közleményekben megjelenő munkák a tudományos színvonal megtartása mellett gyakorlatiak legyenek, a Közleményeket gyakrabban, izlésebb formában és az eddigénél nagyobb példányszámban kell megjelentetni, fokozni kell a vitaanyagként megjelenő cikkek számát, viszont a hosszabb tanulmányokat nem a Közleményekben, hanem könyv alakban külön lenne helyes megjelentetni.

A Főbizottság **Városcépi szakbizottsága** május 12-én tartott ülést, amelyen a „Városcépi együttesek, városkompozíció“ című munka jelenlegi állásáról adott jelentést vitatta meg és meghallgatta a „Zöldterületek tervezése, magyar településtervezési vonatkozásban“ című munka első három fejezetének tartal-

máról szóló beszámolót. A szakbizottság az előbbi munkával kapcsolatosan tett észrevételek mellett annak folytatását a megkezdett módon helyesnek tartotta, míg az utóbbi munkánál javasolta annak a Településtudományi Közleményekben való megjelentetését.

A Főbizottság **június hó 9-én Széchy Károly** akadémiai levelező tag elnöklésével **felolvasó ülést** tartott. Az ülésen **Perényi Imre** egyetemi tanár tartott bevezető előadást. Ezután **Valló István dr.** olvasta fel **Major Jenő dr.**-ral együtt készített tanulmányát a „Településtudomány feladatai a falutervezésben“ címmel.

A felolvasást élénk vita követte. Elsőnek **Vargha László dr.** docens szólt hozzá, aki főként a hagyományok kérdésével foglalkozott. Rámutatott arra, hogy a népi építészetre milyen nagy hatással voltak az elmúlt századokban is a „típustervek“ (a Mária Terézia-kori telepítések alkalmával alkalmazott háztípusok, stb.), s arra, hogy a nép építészete is állandó változásban, fejlődésben van, nem szabad tehát a hagyományokat, mint megmerevedett kánonokat felfognunk. **Tóth Kálmán** kiemelte a gépállomások létesítésével kapcsolatos sürgős feladatokat. A hagyományokkal kapcsolatban aláhúzza, hogy nem formai átvételről, hanem az alkotókészség megismeréséről van elsősorban szó. Bejelentette, hogy az Építőművészek Szövetségének népi építészettel foglalkozó szakosztálya szívesen összehangolja a maga munkáját a tanulmányban körvonalazottakkal. **Hergár Viktor** felhívta a figyelmet a települések morfológiai jelenségeinek vizsgálatával kapcsolatban a falut kialakító nép sajátos hagyományainak jelentőségére, amely különösen a vegyes népiségű falvaknál szembetűnő. Figyelmeztetett ő is a gépállomások kérdésének településtudományi szempontból való sürgős vizsgálatára. **Kiss István dr.** először a tanyakérdéssel foglalkozott felszólalásában, majd a hagyományokkal kapcsolatban azt az álláspontot képviselte, hogy a hagyományok felszámolandók akkor, amikor funkcionálisan gátlásokat jelentenek. Végül a falu funkcionális ellátottságával kapcsolatban tette meg észrevételeit. Hangsúlyozta, hogy a falut, mint élet-egységet kell felfogni, a hiányolta, hogy a mezőgazdaságot almentáló funkciókról nem volt szó. **Bodor Antal** felszólalásában hangsúlyozta, hogy az előadásban felvázolt tennivalók megvalósítása érdekében fel kell kelteni a vidéki szakemberek és az egész lakosság érdeklődését az őket közelről érintő településügyi problémák iránt és biztosítani kellene áldozatkész közreműködésüket. **Harrer Ferenc** aláhúzza az előadásnak azt a szándékát, hogy az irányelvek kidolgozásához tervbe vett munkák sem tartalmilag, sem módszerben ne menjenek messzebb a szükségesnél. Kiemelte a településtudomány és a társudományok kérdésével kapcsolatban, hogy a településtudománynak a saját feladatai megoldása érdekében követeléseket kell támasztani mások felé. A falutervezés irányelvei kidolgozásával kapcsolatban a Főbizottság feladata, hogy a vizsgálatok helyes tervének és módszerének elkészítéséről gondoskodjék.

Az elhangzott felszólalásokra **Major Jenő dr.** adott választ és megköszönte a kifejezésre juttatott elismeréseket, valamint a tett észrevételekkel nyújtott értékes támogatást.

